54 E 1939

NA KRYMU.

CESTOVNÍ VZPOMÍNKY.

NAPSAL

JOSEF KOŘENSKÝ.

S MAPKOU, 19 VYOBRAZENÍMI A 2 PŘÍLOHAMI.

REGIAE BIBLIOTH. ACAD. PRAGEN.

V PRAZE.
NAKLADATELSTVÍ J. OTTO KNIHTISKÁRNA.

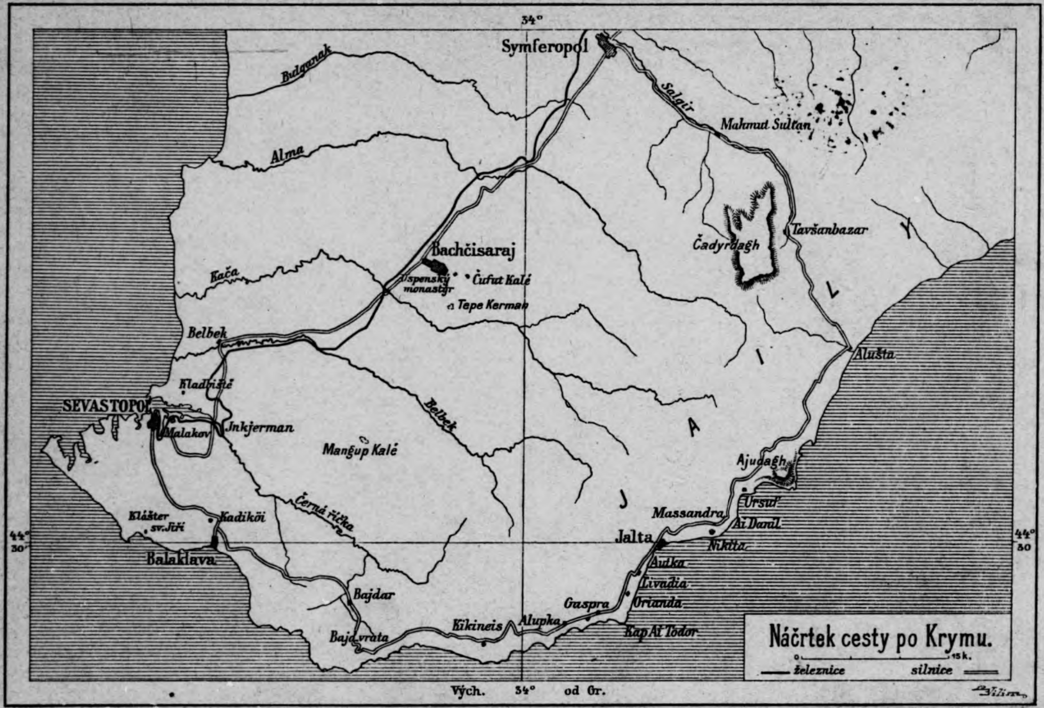

Náčrtek cesty po Krymu.

34°
Symferopol
Bulganak
Salgir
Mahmud Sultan
Alma
Tavšanbazar
Čadyrdagh
Bachčisaraj
Kača
Uspenský monastýr
Čufut Kalé
Tepe Kerman
Belbek
Alušta
Kladbište
SEVASTOPOL
Malakov
Jnkjerman
Mangup Kalé
Belbek
Ajudagh
Černá říčka
Klášter sv. Jiří
Kadiköi
Massandra
Ursuf
Ai Danil
Jalta
Nikita
44° 30'
Balaklava
Autka
Livadia
Bajdar
Gaspra
Orianda
Kikineis
Alupka
Kap Ai Todor
Bajd. vrata
J A J L Y
0 15 k.
železnice
silnice
Vých. 34° od Gr.

Jos. Kořenský: »Na Krymu.«

Tiskem J. Otty v Praze.

1060613

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Na Krym!

Opustiv »zlatou korunu všech měst na zemi«, Cařihrad hymny velebený, plavil jsem se Bosporem ke klassickým břehům taurického světa, jehož půdu posvětila sama kněžka Ifigenie. Snesla se s nebeských výšin ve slavný chrám neposkvrněné Artemidy a obětovala jí z vděčnosti krvavé oběti v Parthenonu na Tauridě.

Po letech vracím se v duchu v mythická ta místa. Na Krym vábí mě touha poznovu, a romantické jaily, jejichž úpatí smývají vody bouřlivého Pontu, oživují mé zpomínky z nedávné minulosti.*) Luzný obraz úchvatné scenerie přírodní vynořuje se v mé mysli jako ve snách, a perutě mé touhy nesou se opět k strmninám divoké Taurie.

Snad opět v krátce uzřím vás,
vy břehy veselé Salgiru.
Zas přijdu v kraj přímořských hor,
zpomínek sladkotajných pln,
a opět vid taurických vln
rozohní žádoucí můj zor.
Překrásný kraj! to rajské plesy!
Vše živo tam, i chlum i lesy,
a révy, jak safíru blýštění,
převábné po dolinách shlížení.

---

*) Z cesty po Krymu. Světozor 1886. — Čufut kalé. Květy 1886. — Z Jalty do Simferopole. Slovanský sborník 1886. — Do Balaklavy. Vesmír 1886. — Mezi Tatary. Pokrok 1886.

O překrásní vy břehové Tauridy!
Jak skvíte se, když možná vidět vás
s korábu, v svitu jitřenné Cypridy,
jak já vás nejprv spatřil v ranní čas.
Já spatřil vás jak ve svatebním lesku:
na modrém nebi, hořícím jak v blesku,
se hrdě vaše hory tyčily.
A přede mnou se mírně šířily
tu vísky, les a dolina tam dlouhá.
Leč Tatarův kde chýše dřímaly,
jaké to žáry mě tam pojaly,
jaká to tesknost, jaká divná touha!

(Puškin: Eugen Oněgin.)

Plavba do Sevastopole.

»Velkókněžna Olga« byla jak by ji nabil. Tak jmenoval se »parochod«, jenž z Oděsy odvážel mě před lety na Krym.

Nejvíce sešlo se na loď potomků starých zákonníkův a farizeů s odrody cizopasných talmudistův i rozptýlených Karaitů, potom Tataři, Arméni a četní důstojníci ruští.

Mnozí ubírali se do vábné Jalty. Blížilať se doba »hroznového léčení«. Krymské kraje, oplývajíce na jihu chutnou révou, oživují hostmi, kteří přicházejí z daleka a hledají spásu pro sesláblý svůj žaludek. Pojídati denně více než deset kilogramů vinných hroznův, a to po několik neděl, bývá léčencům lahodnou zábavou. S napravenými útrobami opouštějí potom »hladový ráj«. Tak přezdívá se Krymu, zvláště Jaltě, čarokrásné siréně s bohatým věncem exotických květů nad smavou lící.

Jiní z cestujících spěli do lacinější Alušty, a opět jiní plavili se dále do Feodosie, Kerče a do krajů kavkazských, každý s obvyklou cestovní výbavou na Rusi obyčejnou: s přikryvkami, prostěradly na postel, ručníky, polštáři, zásobou čaje, cukru a s jinými potřebami, bez nichž žádný Rus nevydává se na cesty.

Lodi, plující z Oděsy na Krym, opouštějí přístaviště odpoledne a přijíždějí do Sevastopole druhého dne z rána.*)

---

*) Viz Спутникъ по Россіи В. П. Ляндцерта. V Petrohradě. Letní vydání.

Vševládní bohové mořští, zemní i nebeští, příhodný větrům běh dejte, by dýmaly šťastně!

Tak s Virgilem žádal jsem sobě, když »Velkokněžna Olga« houpala se ve vlnách Černého moře.

Starých Řeků Pontos axenos, t. j. moře nehostinné, od jakživa bylo nepokojným. Hladina jeho zřídka kdy se ztišuje, a hrozné bouře zuřívají na něm zvláště na podzim a v zimě, když východní a jihovýchodní větry setkávají se s větry severními, přicházejícími z roviny sarmatské. Teprve když kolonie zakládaly se na jeho březích, zaměněno bylo *axenos* za *euxeinos*, t. j. hostinné.

Mohutný Don, Kuban, Bug, Dněpr a Dunaj pobuřují stále mořské vlny, obracejí černé hlubiny ve smaragdovou zeleň a spějí svými vodami k Bosporu a dále bystrým proudem ve Propontis. Černé moře je z těch mořských vod, jež nejméně soli v sobě obsahují.

Ale větrové mořští nedýmali šťastně. Zakoušel jsem nových utrpení jako přede dvěma dny, když přirazili jsme do Oděsy na starém »Nachymovu«. Po dva dny a dvě noci trávili jsme smutné chvíle ve vlnobití a skučivé vichřici. A rozbouřené moře ještě třetího dne ječelo, a roztříštěné vlny jeho vysoko se povznášely a bičovaly přístavní molo.

Ještě nežli břehy zmizely s očí, paluba byla opuštěna. Každý uchyloval se do samoty očekávaje věci, jež mořská nemoc s sebou přináší. Mnozí probděli bouřlivou noc ve štkaní, nářku, pláči, bolestech a srdcelomných výkřicích.

Ale když ranním jitrem moře se ukonejšilo a břeh se ukázal, tu ubohým trpitelům nebylo jinak, než jako když sama pevnina Nového světa ukázala se slavnému Janovanu.

Obloha azurem se modrala a slunce zářilo na nebi jasně a teple, když loď blížila se ke krymským břehům, kde jindy

kimmerských zemanů byl národ a město,
obhalených mrakavou a mlhou, jichž nikdy a nikdy
slunce jasotřpytné neshlíží svými paprsky,
ni když ono stoupá hvězdosetém po nebesku,
ni když zpátky vrací se na zem se klenby nebeské,
leč noc zkázorodá nad bídným se klene lidstvem.

(Odyssea.)

Za nevysokým pobřežím pozvedaly se v dáli mohutné jaily, nade všecky pak trčel příšerný Čadyrtagh, nejvyšší hora krymská, ztápěje své témě (vysoké jako česká Sněžka) ve plujícím mraku.

Tam na úbočí Čatyrdaghu pramení se největší řeka krymská, Salgir. Za parného leta mívá tak málo vody, že lze přejíti její řečiště suchou nohou.

Holé skráně krymského toho obra již z daleka ukazují se plavcům, kteří na sto kilometrů cesty rozeznávají jeho obrysy. Jeví se zrakům našim jako mohutný stan nebo bezhlavý sfinx. *Mons Trapezus* nazývali jej staří, *Čatyrdagh* sluje po tatarsku (turecku) pro zvláštní podobu. Znamenáť turecké *čatyr* stan a *dagh* horu.

Břehy Sevastopolské nemnoho mají do sebe půvabů. Palčivé slunce vypražilo stepní traviny, řídká křoviska povznášejí se jen několik pídí nad vyschlou hroudu, svěží zeleň ustupuje tam pustině, zbavené barbarskou rukou války všeho stromoví a ratolestí, beztoho již před tím velmi skrovných.

Na vysokém návrší samého Sevastopole vyniká katedrala a zároveň mausoleum nad bělavé a šedé rozvaliny, pozůstalé u věrném obraze z hrozných let obléhání a dobývání. Tam v nitru chrámovém tlí těla slavných vojevůdců ruských v tajemném šeru nádherné krypty. Admirál Michael Petrovič Lazarev, Pavel Štepanovič Nachimov, kontreadmirál Vladimír Ivanovič Istomin a viceadmirál Vladimír Alexevič Kornilov. Dokonavše život v děsném zápase, došli v mausoleu věčného odpočinku a nesmrtelné slávy. Syenitové plotny, vroubené mramorem jako padlý sníh a zasazené ve bělostné kvádry do čtyř stran světa, obsahují zlaté nápisy, které věští jména krymských hrdinů. Slova: »padl«, »raněn byv dokonal«, »zabit« a pod. uvádějí čtenáře do vražedných let ukrutné války krymské, jež nemá sobě rovných ve hrůzách lidské bídy a utrpení.

Vjíždíme do zátoky Sevastopolské. Dva majáky, postavené na vysokém břehu zálivu Inkjermanského, ukazují cestu za tmavých nocí. Povznášejí se nad okolí daleko za sebou. Plavci, chtějíce říditi koráb bezpečně ve přístaviště Sevastopolské, pozorují, zdali se obě světlárny tak kryjí, jako by jediný maják vysílal světlo v námořskou pláň.

Po straně levé mineme citadelu Konstantinovu, Michaelovu a po pravici Mikulášovu, a loď šumí ve vlastní zátoce přístavní, v rejdě, mající v délce asi sedm verst, v šíři jednu verstu až dvě a ve hloubce až dvacet metrů.

Záliv Sevastopolský dělí se v patero chobotů (»bucht«): karantenový, dělostřelecký, jižní, arsenálový a lodicový.

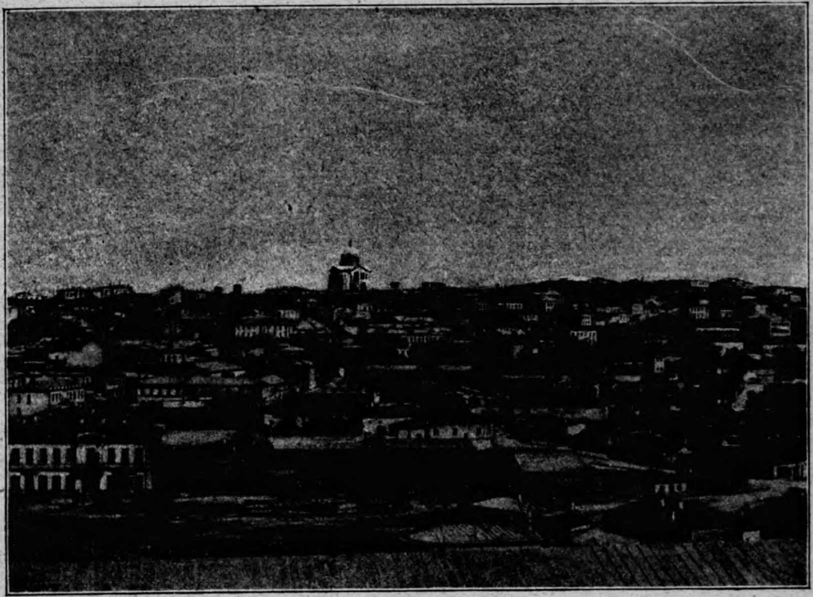

Pohled na Sevastopol.

Přístav Sevastopolský vytvořen jest samou přírodou. Ruka lidská vystrojila jej jenom smrtivými zbraněmi. Jícny jejich obracejí se v sevřený záliv, povýšený od přírody mezi nejpřednější přístavy celého světa.

Sevastopol.

Vstupujeme na půdu zbrocenou všude krví. Přemnoho zarmoucených poutníků vydává se tam dosud na smutnou pouť, aby lkali nad »bratrskou mohylou«, nad společným rovem nešťastných obětí. Sevastopol jest tím místem, kam domácí i cizí vojevůdcové posílají své syny, aby spatřili hrozné dějiště, na němž sami zoufale hájili život svůj, vyváznuvše šťastně ze smrti. Tam hořce zaplakala vznešená princezna Waleská, vidouc v žalostném stavu chudičký hřbitov padlých synů dálného Albionu naproti skvělým památníkům padlých vojínů ruských a francouzských.

Borodino a Sevastopol jsou dva nejskvělejší listy vavřínové ve slavověnci ruského válečnictví.

Kamkoli zrak svůj obrátíš, všude uhlídáš ssutiny a trosky. Nejvýše nad rejdou vyzírají rozvaliny mohutného chrámu, napodobeného podle antického božiště Theseova. Imposantní řada dorických sloupů jeho unáší mysl naši v klassickou akropoli. Ale v lodi chrámové a vůkol sloupové hlavice leží vedle dříku nakupené v divoké směsi. Z jejich trosek vyrůstají pajasany. Akantův list, uměleckou rukou vytvořený ve měkkém kameni, zakrývá se křovím, a mrtvé ticho zavívá tam jako na hřbitově.

Vedle rozvalin vystavěny byly po válce domy nové, ale počet někdejších šedesáti tisíc obyvatelů Sevastopolských ztenčil se asi na čtvrtinu. Nynější Sevastopol vykazuje již asi 34.000 duší. Roku 1866 měl pouze 10.000 obyvatelů. Dle všeho pozvedne se zase k bývalé své slávě.

Skvělé paláce a mohutné budovy, chrámy, knihovna, divadlo a všeliké ústavy dobrodějné leží tam ještě v rumech, pobořeny a rozmetány, jako by srovnány byly se zemí teprve dne včerejšího.

A přece již minulo čtyrycet let od té doby, co město propadlo zkáze! Květ jeho opadal, a Sevastopol jenom živořil. Pádem jeho zmohutněla Oděsa a zbavila jej posledního zbytku velkoobchodního života. Bohatství Sevastopole vyměněno bylo rázem za skrovné žití. Řek, Žid a Tatar stali se pak pány živořivého obchodu, řemesla a nuzného živnostnictví. Nyní zvelebuje se Sevastopol vůčihledě.

Ještě nejspíše, kvete tam pšenice hostinským, z nichž mnozí, jako vůbec na Krymu, jsou původu německého. Pocházejíce ze švábských kolonistů, kteří přišli na Krym poprvé v letech 1804—5. O deset let později přibylo téměř půldruhého tisíce nových vystěhovalců ze Švábska.

Také němečtí Estonci a jiní z provincií pobaltických trvale usadili se na Krymu, provozujíce vinařství a chovajíce brav. Chudi přišli do nové vlasti, ale za krátko domohli se blahobytu. Žijíce uprostřed lidu ruského, zachovali jazyk svůj jakožto odkaz pro své děti, které dospěvše v pokolení, podnes mluví řečí otců svých.

Němečtí osadníci dostávali tehdy k užívání po 60 desetinách (asi 55 hektarech) pozemku, který nemůže býti rozdělován, ale přecházeti může na jiného dědictvím, odkazem, prodejem, pronajímáním a p.

Pozemky kolonisační podnes zachovaly se v celistvosti nebo rozmnoženy byly dobrým hospodářstvím německých osadníků, kteří získali nové půdy lacinou koupí, stavše se majetníky zámožnými Nejeden z nich stal se boháčem ve krátké době, jsa majetníkem rozsáhlých pozemků stepních, na nichž odchovává mnohdy více než 10.000 ovec, ba vypravovalo se mi o jednom, jenž chová jich asi 250.000.

Také hotelier v Sevastopole, p. Kist, u něhož přenocoval jsem na zpáteční cestě z Krymu, jest původem Němec a zasluhuje doporučení pro mírné ceny a pro čisté zařízení hostinských pokojův.

Vzorná čistota ložnic bývá ve krymských hospodách zjevem řídkým. Četná posádka krvežíznivého hmyzu náleží tam k domácnosti jako pes anebo kočka. Marně sypeme prášek perský z hojné zásoby. Kdyby prodavači perského prášku dostáli slovům: »Jistá smrt! — Za každou živou tisíc dukátů,« vracel by se poutník z cest po Krymu jako millionář.

Druhým německým hostinským v Sevastopole jest p. Wetzel, největší pak jest »Grand hotel«, ale také nejdražší. Jeho řecký hotelier jest z těch vydřiduchů krymských, kteří na svědomí mají, že Krym odstrašuje mnohé cestovatele navštěvovati vábné ty kraje. Není-li měšec naplněn hojnými žluťáky, odkázán jest člověk vypustiti z jídelního lístku všecko lákavé entrée a přidržeti se pouhého desertu, opatřeného třebas někde na ulici. Několik jablek a hroznů s několika preclíky zažene hlad.

Ale i obyčejná jablka prodávají se na Krymu po 3—5 kopějkách (1 rubl = 100 kopějek, dle nynějšího kursu asi 126 kr.). Na opuštěných stanicích poštovních žádají za malý pohárek nejsprostší kořalky dokonce 12 kopějek. Samy listy ruské naříkají na drahotu jižního Krymu, vybízejíce ku přemýšlení, kterak odčiniti a zameziti zlo, které stalo se pověstným.

V Sevastopolském »Grand hotelu« nesvlékají sice pocestného do kůže, ale proto přece bez ostychu žádají za pokoj se skrovným nábytkem tři ruble, k čemuž připočte se ještě asi třetina za povlak na postel, za ručník, svíčky a p., tedy za pouhé přenocování asi 5 zlatých dle našich peněz. Oběd o třech jídlech stojí 75 kopějek, oběd o čtyřech jídlech 1 rubl, malá láhev teplého piva z Oděsy 30 kopějek, malá láhev stolového vína krymského 50 kopějek.

Nicméně hostinští v Sevastopole nemají si co naříkati, majíce za leta a na podzim četnou návštěvu z Oděsy a ze západních krajů černomořských. Hosté vydávají se tudy k jižním břehům krymským po znamenité silnici na příkrém úbočí horských divočin, jež tam krymské jaily vytvořují, a kde vykouzleny byly zjevy neskonalého půvabu péčí a rukou nesmrtelného knížete Michaela Semenoviče Voroncova. Příroda a člověk dělí se tam o slávu boží.

Sotva vykročil jsem z lodi na pevnou půdu, tatarští posluhové nabízeli své služby z několika stran. Podobají se oděvem Čerkesovi. Černá beranice válcovitého tvaru jako by jim byla srostla s hlavou. Nesmekají ani v domě osob vznešených, neřku-li na ulici. Salutují po vojensku. Ruština stala se jim druhým jazykem mateřským, jakkoli rozprávějí mezi sebou přece nejraději nářečím tatarsko-tureckým, majíce na Krymu v tatarských dědinách a městech své školy a chrámy.

Přemnozí Tataři, nechtějíce žíti v poddanství ruském, opouštěli krymskou vlast, někdejší území krymského chána, a uchylovali se k Čerkesům, kteří často uznávali nadvládu jejich. Jiní Tataři krymští vytáhli do Besarabie ke svým rodným bratřím, tak že po roce 1783, kdy Rusko opanovalo bývalé Malé Tatarsko, zůstala jich na Krymu sotva třetina.

Málo kteří z nich přijali jiný způsob života a kočují podnes jako jejich otcové, říkajíce: »Můj otec kočoval a byl šťasten při svém zaměstnání, též i já budu činiti tak na dále. Bůh dal Frankovi rozum, Rusovi pluh, Arménovi počitadlo, my pak odkázáni jsme na vůz.«

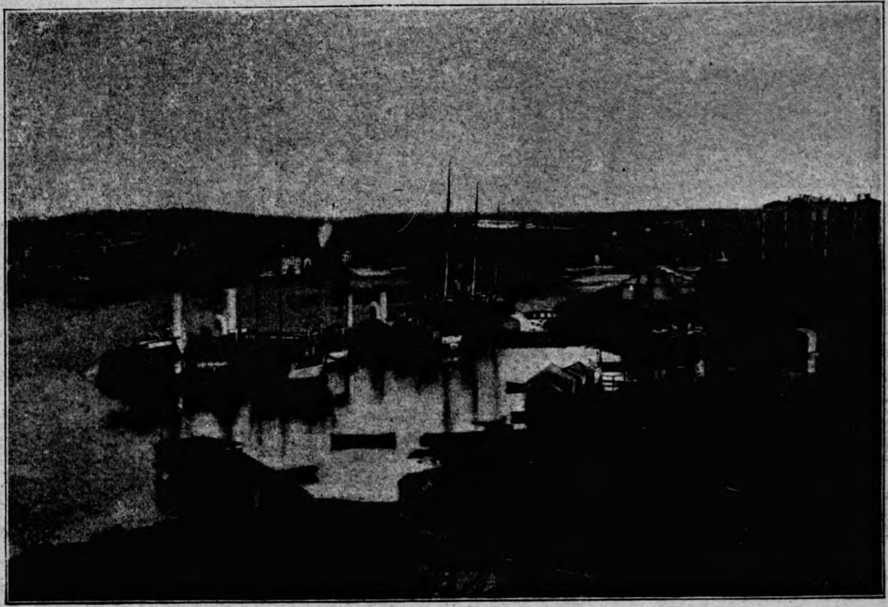

Válečný přístav v. Sevastopoli.

Jiní z krymských Tatarů přidrželi se hospodářství. Pasou dobytek, zvláště brav a buvoly, a pěstují obilí, tabák, ovocné stromoví a révu.

Kateřina II. vyhradila pro Tatary dvě veliká místa, Bachčisaraj a Karasúbazar, kde žíti mohou nedotknuti.

Ale také jinde neztrpčuje se jim život, a na denní pouti po Krymu ocitůješ se často v osadě zcela tatarské.

Hned vedle přístaviště Sevastopolského, do něhož všecko ruské loďstvo černomořské uchýliti se může bezpečně, stojí řada mohutných sloupů, k nimž vede široké schodiště. Po něm ubírala se carevna Kateřina II. přirazivši roku 1787 s Potemkinem ke břehům nově nabytého území tatarského.

Památný domek, v němž slavná panovnice sídlila, prodlévajíc v Sevastopole, zaměněn jest za úhlednější budovu poštovní. Císařovna zvěděvši tu v pravý čas o spiknutí Tatarů, kteří úklady strojili životu jejímu, unikla šťastně jisté záhubě.

Četné čluny u přístavního schodiště slouží výletníkům, kteří vydávají se na protější břeh zálivu Sevastopolského k velikému pohřebišti padlých vojínů nebo do zátoky Inkjermanské, a fiakry, rozestavené na náměstí řečeném »grafskaja pristan«, očekávají pokyn hostí, nově přibylých Oděsskou parolodí.

Také Sevastopolské fiakry vyhovují ruskému pohodlí co nejlépe. Některé jsou z pleteného proutí žlutého nebo jinak barveného. Sedadla jejich červenají se ohnivým aksamitem, a lehký baldachýn, vznášející se nad vozem, chrání panstvo před úpalem slunečním.

V těch místech při náměstí jsou též lázně mořské, ale lahodného příboje a přílivu lázenští hosté užívati tam nemohou, spokojujíce se s pouhým bassinem. V Černém moři nelze znamenati ani přílivu, ani odlivu. V té příčině podobá se Černé moře moři Baltickému. Hlubiny jeho vykazují 300 až 900 metrův.

K lázním připojují se nábřežní boulevardy. Z parku vyhlížeti lze na širou vodní pláň a na odlehlejší díly města, položené při »artilerijské buchtě« (zálivu). Zdivo všechněch domů se bělá, a plechové střechy jejich se červenají, zelenají se nátěrem podobným ušlechtilé patině, nebo zdají se býti osněženy, jsouce natřeny do šeda.

Stavebním kamenem, jehož užívají v Sevastopole, jsou stepní vápence, které lze pilou řezati ve kvádry a kusy. Nejjemnější ozdoby architektonické lze vyřezati ze stepního vápence pouhým nožem. Čím jest pro Prahu opuka, tím jsou Inkjermanské vápence pro Sevastopol.

Stepní vápence zaujímají téměř všecko území krymské, nad to pak rozšířeny jsou západně od Dněpru po celé cherzonské gubernii až do jižního Podolska a ke Dněstru, jakož i na sever od kavkazských hor, kde tvoří území rozervané, kdežto kraje prve jmenované jsou rovinou mírně zvlněnou.

A tak jako založeny jsou podzemní lomy ve třetihorních vápencích na vrchu svaté Genovefy nad Sekvanou ve Francii, ze kterých vznikly proslulé katakomby Pařížské, tak i kolem Oděsy vyvážejí se na den vápencové kvádry ze hlubokých šachet na konopěných provazích.

Ale jakkoli stepní vápenec jest měkký, přece vzdoruje bombám a kulím mnohem lépe než přetvrdá žula, jsa velmi houževnatý.

Prameny, protékající stepní vápence, odnášejí lehké částice jejich, a voda pak jimi zbarvená podobá se proudu mléčnému, pročež na Rusi jmenují takovou bystřinu »mléčnou řekou«.

Naproti nábřežním boulevardům u silnice usadili se prodavači a prodavačky ovoce Kromě broskví a jablek dozrávají na Krymu též fíky a granátová jablka jako v Andalusii.

Dálnější rozhled po kraji Sevastopolském jest s návrší, kde stojí památník odvážného hrdiny, jenž za rusko-turecké války vrazil »Merkura« mezi dvě nepřátelské lodi a obratně proklouzl se svou brigou jako trpaslík z rukou dvou námořských obrů.

КАЗАРСКОМЪ
ПОТОМСТВУ
ВЪ
ПРИМѢРЪ
1834.

»Kozarskému potomstvu za příklad« zní věnování, a na pyramidě leskne se římská galéra z bronzu ulitá. Kolem šelestí něžné tamarišky, vonné hložiny a ajlanty, a pod návrším pamatují nás rozvalené domy opět na hrůzu Sevastopolského obléhání. Draze vykoupil se mír. Skoro půl millionu lidí padlo v oběť z obou stran válečných, aby naplnila se chlubná slova: »Pýcha Ruska musí býti zlomena!« Pronesl je baron Bruck, když hodovalo se v Cařihradě před rozhodnou chvílí válečné akce. Sami rakouští politikové a diplomaté, sedíce doma v teple, vymlouvali jeho nerozvážný přípitek, pronesený při diplomatické hostině. Ale Bruck popíjel dále. Mluvil prý tak ve stavu nepříčetném.

V Rusku připravovali se na boj krutý, a slova carského manifestu projela veškerým národem: »Předstoupíme před nepřítele se železem v ruce, s křížem v srdci k ochraně nejvyššího dobra na světě, za bezpečnost a čest drahé vlasti!«

* * *

Vizme předehru krymských válek!

Když Rakousko jalo se chrániti křesťany na tureckém jihu v letech padesátých, aniž přálo si společného působení velmoci ruské, tu car Mikuláš těžce nesl nadvládu svého souseda, zvláště když francouzský markýz de Lavalette vymohl rázně u sultána, by křesťané bezpečně navštěvovati směli posvátná místa poutnická v Orientě. Napoleon snažil se získati pro své zájmy stranu katolického kněžstva.

Car Mikuláš ostře vytýkal turecké vládě strannictví a žádal za změnu v řízení vládním. K diplomatické té akci vyslán byl kníže Menčikov do Cařihradu. Před tím prohlédl ruské loďstvo v Sevastopole a třicet tisíc mužů vojska.

Parník, jenž odvážel Menčikova k vyjednávání, slul »Gromonosec«. Oznamoval již jménem svým, kterak vyjednávání bude se prováděti.

Přišed do Cařihradu dne 2. března 1853, objevil se, jakož se vypravuje, ve státní radě v cestovním oděvu a se zaprášenou obuví, aniž před tím vyjednával s Fuadem Effendim, ministrem zevnitřních záležitostí. Žádal bez okolku, by přenesen byl protektorát nad pravoslavným křesťanstvem na panovníka ruského, což ovšem vypadalo jako spoluvladařství v tureckém panství.

Požadavky Menčikovy byly zamítnuty, a ani další vyjednávání nevedlo ke smíru, načež dne 21. máje téhož roku odevzdal Menčikov ultimatum.

Anglie pustila na moře fregatu »Retribution« (»Odplatu«) a »Terrible« (»Hrůzu«), a záliv Besikajský (turecky *Bešikler*, tur. *bešik* = kolébka) stal se shromaždištěm anglického a francouzského loďstva, nežli toto veplulo do Dardanel a do Bosporu.

Mezi tím vytáhlo 40.000 mužů vojska přes Prut, aby zmocnilo se podunajských krajin. Manifest, prohlášený carem, byl rázu náboženského, by více nadchl lid pro válku, jíž měla se hájiti víra pravoslavná.

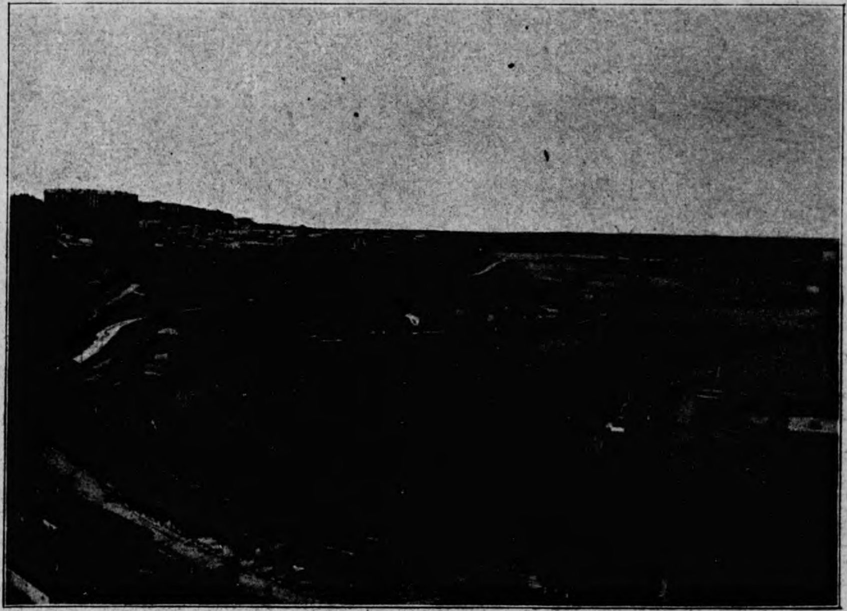

V zálivu Sevastopolském.

Naproti tomu sultán Abd ul Medžid vydal ferman, kterým potvrdil práva poddaných křesťanů. Zároveň uveřejněn byl dík Cařihradského patriarchy a duchovenstva arménského za hájení zájmů křesťanských se strany vlády turecké, a vysloveno přání, by křesťané na dále mohli žíti pod ochranou tureckou.

Turci roznícen i fanatismem, žádali válku neb nového vladaře, jdouce za heslem: »Mečem dobyli jsme Stambulu, mečem opět ho uchráníme!«

Dobrovolníci z Egypta a Tunisu spěli v řady vojsk tureckých, a dne 4. října 1853 byla válka prohlášena. Turecké voje stály u jižních břehů dunajských, pozorujíce nepřítele od Vidína až ke Kalafatu. Velitel jejich Omer paša odrazil nepřítele 4. listopadu a obsadil severní pobřeží. Však admiral Nachimov přepadl Turky za mlhavého dne, zničil všecky koráby v přístavě Sinopském a pobil nepřátelské vojsko téměř do posledního muže.

Uražená Anglie marně snažila se usmířiti strany válečné. Všecky její návrhy byly zamítnuty.

Tu i Rakousko vmísilo se ve válečný rej a vtrhlo do Valašska a Multánska, kdežto spojenci Turků, vojska francouzská a anglická, strašně trpěli u Varny. Mnozí z vojevůdců jejich zmírali poraněním, jiní cholerou a jinými nemocemi, osady pak upadaly v nouzi a bídu plenem a požárem.

Admiral Charles Napier, vtrhnuv do vod Baltických, snažil se přiměti Švédsko ke společnému výboji. Ale zničiti Kronstadt a Petrohrad, který mnoho za obležení zkusil, nepodařilo se mu. Dobyl toliko několika skalnatých ostrůvkův a vypálil některá místa čuchonského břehu.

Ve válečné radě, konané ve Varně, usneseno bylo zmoci se stůj co stůj Sevastopole, kterýž ukazem z roku 1784 stal se prvním přístavem černomořské floty ruské.

Lord Raglan chtěl zničiti Sevastopolský přístav mermomocí a odplul s 50.000 muži spojeného vojska a se 6000 Turky přes Černé moře až do Eupatorie, krymského přístavu ležícího severně od Sevastopole, když již asi 15.000 mužů spojeného vojska bylo zničeno.

Vyprahlým a pustým krajem nastupovala vojska pochod k nevelikě řece Almě, jež vylévá se do moře asi pět hodin cesty na sever od Sevastopole. Tam svedena byla bitva s Rusy, jimž Menčikov velel na návrších druhé strany Almy, maje asi 30.000 mužů, kteří podlehnuvše couvali.

Ale také voje spojenců byly vysíleny, a Menčikov nabyl tak času opevniti Sevastopol bezpečněji. Zvláště Totleben

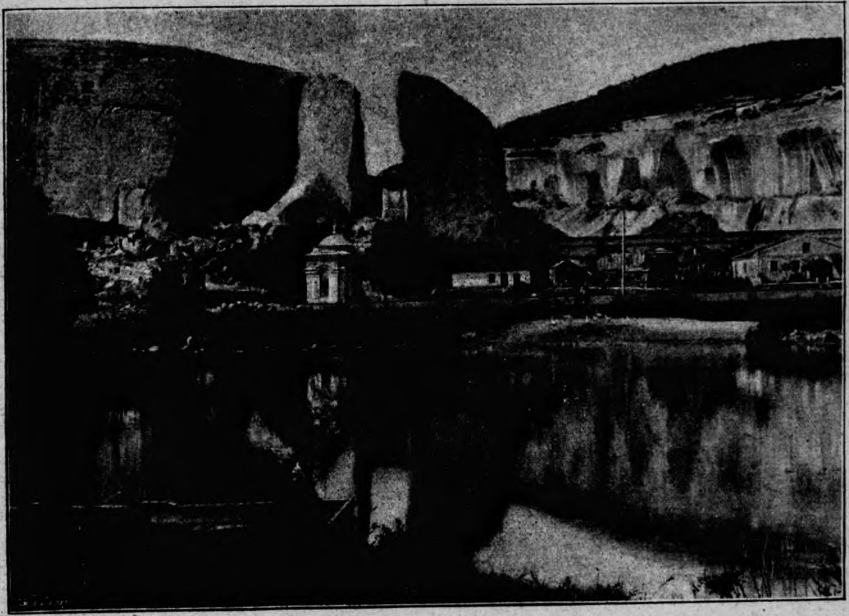

Lomy při Černé říčce u Sevastopole.

osvědčil se tu znamenitě, tak že prodlením obléhání povýšen byl z důstojníka na generála.

V plném vyzbrojení stály pouze hradby Malakov a Volochovka Ostatní opevňování konalo se již před očima nepřítele a v samém boji.

Když pak v ústí přístavu Sevastopolského ponořeno bylo sedm velikých korábů, by loďstvo nepřátelské nemohlo vniknouti do rejdy, počalo obléhání dnem 29. září 1854.

První útok nezdařil se. Ani krvavá bitva při nedalekém Inkjermaně, jež vítězstvím skončila pro spojence, nebyla Rusům rozhodnou, any zatím zima a mrazy nastaly. Již na podzim zuřily tam bouře, lijavce zaplavovaly vojenské tábory v širé stepi, chatrný oděv bídně chránil vojíny před krutou nepohodou a nedostatek potravin přiváděl různé choroby, Cholera a úplavice řádily tu více než olovo, a smrt, v jejíž náruč klesali nejvíce Turci a Angličané, měla hojnou žeň.

Mezi válkou zemřel též car Mikuláš (2. března 1855), po němž nastoupil na trůn syn jeho Alexandr II. Nová schůze diplomatická, svolaná ve Vídni, ostala opět bez smírných konců.

A obléhání Sevastopole počalo na novo a mocněji.

Hlavní útok počal 8. září 1855 o půl noci, a v několika hodinách vyletěly pevnůstky do povětří, padl i pevný Malakov v zoufalém boji a vraždění, a Sevastopol ležel v ssutinách.

Tou dobou generál Muravěv obléhal tureckou pevnost Kars, chtěje zmocniti se jí vyhladověním, což se mu podařilo, a pevnost vzdala se Rusům.

Za těch okolností mohlo Rusko přijati kýžený smír, jenž uzavřen byl v Paříži 25. února r. 1856.

Padlý Sevastopol zakládal se potom dle nového plánu. Ze svého pádu nezotavil se však úplně podnes.

* * *

Sevastopol slavil nedávno stoletou památku svého založení. Stávala tam původně tatarská ves Akt-jar (též Achtiár řečená). Jméno její zaměněno jest k nařízení Kateřiny II. za Sevastopol na památku někdejšího města Dioskurias, které v potomních dobách byzantských nazváno bylo Sebastopolis jako důležitá kolonie na březích východního Pontu.

V pátém století před Kristem stávala tam osada Ktenos*), a nedaleko nynějšího Sevastopole usazovali se kdysi vystěhovalci pontické Herakleje, nazývajíce kolonii nově založenou rovněž jménem bývalé své osady. Ale Řekové, kteří po nich kraje ty zaujali, pojmenovali osadu Chersonésos, opevnivše ji proti vpádům skytských kmenů dlouhou zdí.

---

*) Dr. K. Koch: Die Krim und Odessa. V Lipště 1874.

Okolo roku 65. před Kristem říše pontská vzala za své, a také Chersonésos připadl Římanům a později říši byzantské. Prodlením té doby zápasili Chersonští, odkázáni jsouce pouze na vlastní obranu, proti hordám všelikých pronárodův.

Co tu zápasů bylo o nepatrný kus světa, jenž ničím jiným nevynikal kromě znamenitou polohou zeměpisnou. O ten vedly se boje od nejstarších časů, tam rozhodováno bylo o znamenitých událostech v ruském národě. Tam přibyl velkokníže Vladimír I. s válečným lidem, aby ztrestal byzantského císaře pro porušení míru, přijal křesťanství, dobyl města roku 988 a vrátil je opět Byzantským z pohnutky nově přijatého náboženství křesťanského, rozšiřovaného potom po všem národě ruském.

Tam v Korsuni — jakož slovansky nazývalo se město Cherson — jsou ještě zbytky někdejšího kostelíka, jejž Vladimír kázal postaviti na památku přijaté víry Kristovy. U posvátného místa toho ociťujeme se asi za hodinu, ubírajíce se tam ze Sevastopole po smutné pláni stepní. Izvozčík žádá za povoz asi 2 ruble.

Uprostřed růžového sadu a na pokraji Černomořského pobřeží stojí klášter svatého Vladimíra. Po jeho zdech popíná se réva a břečtan, a v nitru božiště ukazují se zbožným poutníkům relikvie jmenovaného svatého.

Korsuň.

Chodíme krajem, kde apoštolé slovanští, svatý Cyrill a Method, rozsévali símě křesťanství mezi Kozary, kde svatý Klement dokonal život smrtí mučednickou.

Slyšme, co svatý Klement, učedník sv. Methoda, zaznamenal v legendě o působení slovanských apoštolů v zemi Kozarův.

Polodivocí Kozarové měli velikou říši mezi mořem Černým a Kaspickým, která zaujímala z nynějšího Ruska asi 24 gubernie a v níž Uhři obývali a Židé i muhammedáni starost měli o vštěpování víry své mezi jinověrce.

Kníže Kozarův, Kagan, vyslal posly své k řeckému císaři do Cařihradu, kteří k němu přišedše pravili: »Od počátku jednoho Boha toliko známe, jenž jest nade všemi, a tomu se klaníme na východ, ale také jiné své obyčeje, ač hanebné, zachováváme. Židé přemlouvají nás, abychom jejich víru a řád přijali, muhammedáni však podávajíce mír a mnohé dary, vnucují nám víru svoji pravíce: ‚Naše víra lepší jest nežli všech národů.' Proto posíláme k vám, staré přátelství a lásku zachovávajíce, neboť národ veliký jste a od Boha císařství držíte, a vaší rady se tážíce, prosíme muže učeného od vás, abychom, překoná li Židy a muhammedány, vaši víru přijali.«

Tu hledal císař filosofa a našed jej pověděl jemu řeč Kozarův, řka: »Jdi, filosofe, k lidem těm, i učiň jim odpověď i řeč o svaté Trojici s pomocí její. Neboť nikdo nemůže to tak důstojně činiti jako ty.«

Svatý Cyrill vydal se na cestu s průvodem a vzal s sebou i milého bratra svého Methoda.

Na cestě do Kozarska bylo jim po lodi plouti Černým mořem až do přístavního města Chersonu neboli Korsuně, které původně Řeky osazeno byvši, stalo se slavným světovým obchodem. V něm mimo Řeky scházeli se za příčinou kupectví četní Židé, muhammedáni arabsky mluvící, Kozaři s řečí příbuznou maďarské. I Maďaři přečetně bydleli mezi Kozary, podrobeni jsouce kaganu (chanu) Kozarskému. Kromě těchto cizinců přicházeli do Korsuně Rusové, by vedli obchod mezinárodní.

Došed svatý Cyrill do Chersonu, naučil se kozarsky, hebrejsky, arabsky, rusky, našel tam některé částky evangelia a žaltář psané ruskými písmeny a tělesné ostatky mučedníka papeže Římského, svatého Klementa, který vypovězen byl pohanským císařem Trajanem do taurického Chersonu jako jiní pronásledovaní křesťané.

Svatý Klement nalezl tam přes dva tisíce křesťanů, kteří odsouzeni byli lámati a tesati v lomech kámen. Že však nepřestával usilovati o šíření víry Kristovy mezi pohany, přivázán byl ke kotvici a uvržen do moře (roku 101 po Kristu). Tělo jeho bylo potom z moře vyneseno a čestně pochováno od křesťanů, kteří nade hrobem jeho postavili kostelík.

Připadá mi na mysl legenda, rozšířená ve skandinavském severu, dle níž bylo tělo umučeného Klementa připlaveno zázračně až do Århusu na Jyllandě (Jütlandě). Město Århus, uctívajíc památku svatého mučedníka, má posud ve znaku svatého Klementa s kotvicí, a námořníci slavného někdy Gotlandu zvolili jej svým ochráncem a patronem.

V některém námořském městě platil více svatý Mikuláš, v jiném svatý Klement, na jihu svatý Eliáš prorok. Kostelíky a kaple jim zasvěcené bělaly se všude na březích mořských.

V dobách, kdy drobty vědy a umění nebyly majetkem plavců, svatí patronové tím větší měli do sebe váhu. •Ale praktické vědomosti o magnetické deklinaci, o barometru, sextantu, kvadrantu, kartografii, oceanografii a jiných učených věcech zatlačily hodně patronství, a plavci více spoléhají v nástroje než v přímluvu a pomoc svého ochránce.

Severní legenda o svatém Klementu znázorňuje symbolicky obchodní styk moře Baltického s mořem Černým a s orientem již za dávných dob. Archaeologické nálezy, učiněné na Gotlandě, podávají o tom patrné svědectví.

Poutníkům, kteří navštíví starobylý Cherson, posud ukazuje se kaple svatého Klementa ve skále hlubokého údolí Inkjermanského, z něhož přichází Černá říčka, vylévajíc se do rejdy Sevastopolské.

Za výkopů, které starožitníci podnikali a podnikají v Korsuni, vyneseny byly na světlo věci vysoce zajímavé. Uloženy jsou ve veřejném museu.

U Korsuně pátrali archaeologové po starých památkách již před padesáti lety, ale nejlepší ovoce přinesly výkopy z let posledních, prováděné systematicky.

Starobylá Korsuň líčí se tu onde úchvatnými slovy, jež mají vzbuditi obdiv uměleckého tvoření. Ale střízlivé zprávy archaeologů nevyličují někdejší město Cherson jako krymské Pompeje s velikolepými chrámy a paláci.

Dle všeho byly domy někdejšího Chersonu jednopatrové. Kameny spojovaly se hlinou. Vodovody záležely z hliněného potrubí. Ulice byly pravidelné, rovnoběžné, úžké. Z větších budov někdejší Korsuně jsou chrámy. Do roku 1892 bylo jich odkryto 27. Dle bádání zasloužilého hraběte Uvarova měly toliko dva chrámy báně a klenby. Ostatní měly střechy dřevěné Sloupy, mramorové ozdoby a mosaikové podlahy provedeny jsou sice ve skrovné míře, ale tím jasněji vyniká z památek dávný obraz vzdělanosti byzantské.

Podrobné údaje o tom přinášejí Zprávy carské archaeologické kommisse za leta nedávno prošlá.

Z památek zvláště významných jest mramorová deska s řeckým nápisem o 56 řádcích. Obsah uvádí přísahu věrnosti, kterou vyznává Korsuňan těmito slovy:

»Zapřísahám se Diem, Zemí, Sluncem, Pannou, bohy a bohyněmi olympskými a hrdinami, již vládnou městem, zemí a pevnostmi Chersoňanů: budu jednomyslný v šetření blahobytu a svobody města a měšťanů. Nezradím ani Chersonesu, ani Kerkinitidy, ani Krásného přístavu, ani ostatních pevností, ani ostatních zemí, jimiž Chersoňané vládnou nebo vládli, ničeho nikomu — ani Hellenu, ani barbaru, ale budu ochraňovati majetek Chersoňanů. Neporuším demokracie a nedovolím ji porušovati a zrazovati. Nezatajím toho, ale ohlásím městským démiurgům. Nepřítelem budu zle smýšlejícímu a zrádnému a sklánějícímu se k odpadnutí od Chersonu nebo Kerkinitidy nebo Krásného přístavu nebo pevností a oblastí Chersoňanů a budu sloužiti démiurgům a členům rady, jak možno nejlépe pro město a měšťany. Lid budu chrániti, nezradím slovy nic tajného ani Hellenu, ani barbaru, co může uškoditi městu. Daru nedám a nepřijmu ke škodě města a měšťanů. Neusmyslím si žádného nespravedlivého jednání proti komukoliv z měšťanů neodpadlých, ale při soudě podám svědectví dle zákonů. Nevstoupím ve spiknutí ani proti obci chersonské, ani proti komukoliv z měšťanů, kdo nebyl prohlášen za nepřítele národa. Zvím-li o nějakém spiknutí, které již jest nebo se chystá, ohlásím to démiurgům. Obilí vývozného z roviny nebudu prodávati a vyvážeti v jiné místo, ale toliko v Chersones. Zeus a Země a Slunce a Panna a bozi olympští nechť přinesou mně, mému rodu a mým dobro, setrvám-li v tom, a nechť přinesou zlo a nepřinesou plodu ani země, ani moře, ani žena, nevytrvám-li.«

Stáří tohoto nápisu odhaduje se asi na 2000 let. Mramorová ta plotna vynesena byla ze zřícenin Korsuňských na světlo r. 1891.

V údolí Inkjermanském.

Najímám člun a vydávám se do Inkjermanu.

Sevastopolská rejda chráněna jest před mořskou bouří a větry strmými břehy, které pozvedají se vysoko nad hladinu. Výlet do Inkjermanu podniknouti lze bezpečně, i když v širém moři vlny hlučně se rozbíjejí a pění.

Za půl druhé hodiny dorazíme k výtoku Černé říčky, která zanáší chobot černým bahnem rok od roku víc a více.

Před časy vnikal chobot mořský zajisté dále v údolí Inkjermanské, ale prodlením doby a stálým nánosem ocitlo

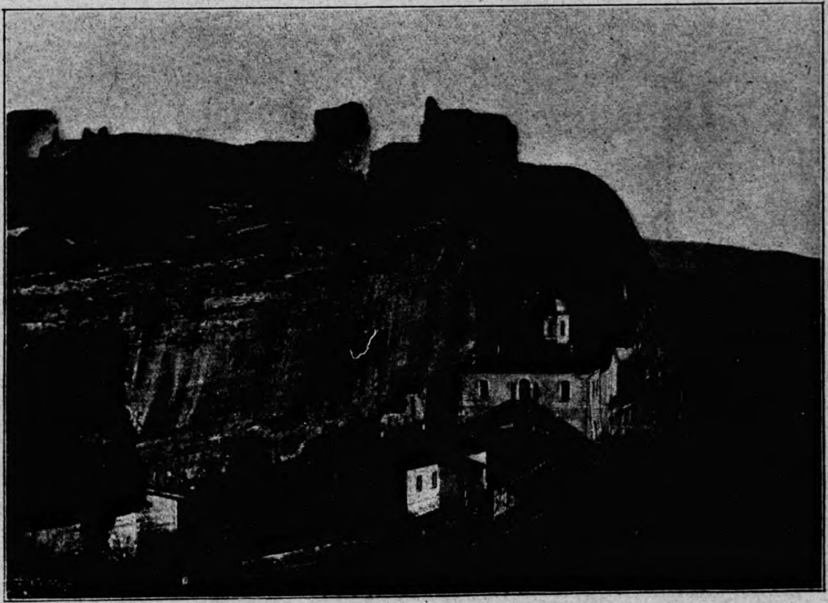

Klášter pod skalami Inkjermanskými.

se někdejší dno mořské na suchu nebo proměnilo se v bařinu. Teď bují tam rákosí a bahenní přesličky.

Pro nezdravé výpary nepožívá Inkjermanské údolí ani dobré pověsti jako mnohé jiné kraje krymské a kavkazské, v nichž zuřívají malarie.

K takovým krajům zimnicovým náleží též údolí u Alušty a kraje při řece Salgiru, vylévající se jakožto Karasú do moře Azovského.

Tatarské *Karasú* značí Černou vodu (říčku). Pojmenování to vyskytuje se často ve krajích východních. Jménem karasú označuje se říčka líně tekoucí. Rusové říkají jí *černaja rečka*, kdežto šumnou bystřinu nazývají zhusta *belaja rečka*.

Lodník, jenž obratně řídil plachty lehké joly, byl nejen výborným plavcem, ale také zkušeným vojínem z válek turecko-ruských. Prostoduchým vyličováním krajův u Šumny, Varny a Ruščuku nově oživil mi v duchu místa, jež opustil jsem několik neděl před tím, ubíraje se ku břehům anatolským a od nich potom do klassické Taurie.

Po pravé (jižní) straně rejdy zelenají se stráně nízkým podrostem, a při břehu vine se železná dráha. Vede ze Sevastopole do Bachčisaraje, Simferopole a krymskou stepí do Charkova.

Severní (pravé) břehy rejdy Sevastopolské jsou místy strmé a z většího dílu pusty, nebo porostly vyprahlým traviskem. V hojnosti roste tam pomořský pelyněk *(Artemisia maritima)* vydávaje líbeznou vůni jako boží dřevec neboli brotan.

Zřídka kde zakmitne se ve žlebě zelený palouk ve stínu několika stromů s idyllickou chaloupkou, při níž roste na poli tabákové listí.

Sesuté břehy a omšené stěny skalní prozrazují brzy vrstvy červeného pískovce, brzy lavice stepního vápence.

Před námi na vysokém hřbetu horském žijí v osamělosti strážcové Inkjermanských majáků. Kolmé stěny bělostných skal nummulitových uzavírají zdánlivě údolí Inkjermanské.

Plujeme již v bažinatých vodách Černé říčky. Máme příležitost pozorovati hbité užovky, jak pasou ve vodě po kořisti. Z nouze vrhají se do říčky a loví drobné rybky. Šum našeho vesla brzy je vyplaší z hustého rákosí.

Říčkou plavily se prámy. Odvážely do Sevastopole naložené kvádry, nalámané ve skalách Inkjermanských. Lomy ty se objeví, až z lodice vystoupíme na šťavnatou lučinu.

* * *

Pod rozvalinami starého hradu, k němuž kroky své obracíme, bělají se stěny skalní. Malé zvonice a vížky, ke skále jako přilepené, vznášejí se v závratné výšině, a pavláčky a černé otvory v kolmém útese věští starobylou osadu skalní, před níž postaven jest klášter svaté Trojice.

Vcházím branou a stoupám po schůdkách kolem úhledných budov se zelenými střechami. Řeholníci tráví tam život klášterní. Ob čas dostavují se výletníci ze Sevastopole, hoví si ve stínu mohutných jasanů a košatých pistacií terebintových a vaří si čaj.

Trať železné dráhy, jež vede podle samého kláštera, oživila odlehlé zátiší, zdobené sadem a kvítím zahradním. Jsme v místě, k němuž víží se památné legendy z pronásledování křesťanů, kteří sem bývali vypovídáni, by tu lámali »mramor« a pohanským Římanům ho zasílali.

Krášliti budovy mramorem a stavěti památníky, chrámy a sloupy z mramoru bylo u Římanů chloubou, a poptávka po drahém mramoru, přiváženém i ze zámořských krajin, byla veliká. Proto Nero vyhlásil všecky lomy mramorové za majetek státní a kázal spravovati je kommissaři císařskými.

V Inkjermanských lomech mramor se ovšem nelámal a neláme. Zeměžpytec poznává v hornině vápenec nummulitový, jenž se dá lehce pilami řezati a nožem formovati.

Mnohé chodby a dutiny, které si skalníci ve skalách vytesali, podobají se prostranným sálům a kobkám. V nich usadili se skalníci a sídlí tam se vší domácností jako plémě dravého rodu.

Slovem »mramor« označovali staří také jiné druhy kamene, jako žulu a p.

Vybírati něžné skořápky nummulitů ze zvětralých vrstev skalních a vytloukati je z pevnějšího kamení, v němž skořápka ke skořápce se pojí, ukazujíc na ploše skalní stěny nejněžnější průřezy komůrek nummulitových, bylo mi v Inkjermanských lomech pravou rozkoší. Některé nummulity byly sotva větší než špendlíková hlavička, jiné jako čočka, nebo převyšovaly velikost zlatníku.

Herodot pokládal nummulity za zkamenělou čočku, roztroušenou od židovských robotníků, neboť i proslavené pyramidy egyptské vystaveny jsou z vápenců nummulitových.

Když svatý Klement přišel do vyhnanství na Krym, jejž tehdy Římané měli v držení, nepřestával šířiti křesťanství. Prodlením roku obrátil všechny pohany na víru křesťanskou, pročež nazván jest patriarchou Chersonským.

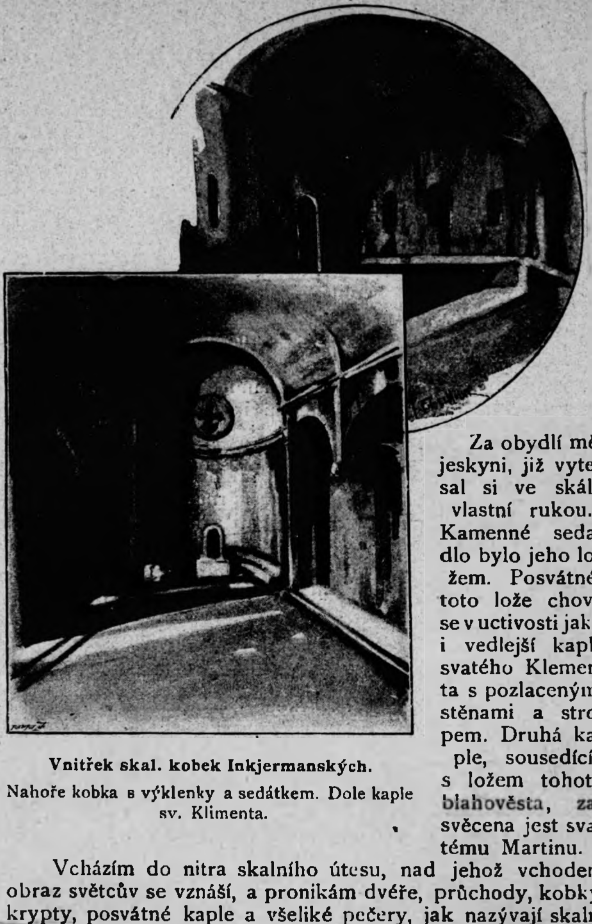

Vnitřek skal. kobek Inkjermanských.

Nahoře kobka s výklenky a sedátkem. Dole kaple sv. Klimenta.

Za obydlí měl jeskyni, již vytesal si ve skále vlastní rukou. Kamenné sedadlo bylo jeho ložem. Posvátné toto lože chová se v uctivosti jako i vedlejší kaple svatého Klementa s pozlacenými stěnami a stropem. Druhá kaple, sousedící s ložem tohoto blahověsta, zasvěcena jest svatému Martinu.

Vcházím do nitra skalního útesu, nad jehož vchodem obraz světců se vznáší, a pronikám dvéře, průchody, kobky, krypty, posvátné kaple a všeliké pečery, jak nazývají skalní jeskyně na Rusi. Kněz právě obětuje oběť v tajuplném božišti. Libé kadidlo vydává vůni po všech prostorách, a věčná světla planou pro spásu lidstva v šeru jeskyň Inkjermanských. Přicházejí poutníci, líbají zemi, zbrocenou utrpením křesťanských mučedníků, znamenají se svatým křížem, rozsvěcují svíce pro vykoupení své duše a polohlasitě odříkávají s knězem: »Hospodine, smiluj se nad námi!«

Vkročíš-li na pavláčku, k níž vede úzký průchod, uvidíš malebné okolí s lesklou zátokou Sevastopolskou. Břehy její mizejí v červáncích zapadajícího slunce. Naproti bělají se strminy skalní, a v nitru jejich rozléhá se šustění pil a tlukot kladiv.

Ale skalní kobky a průchody, jimiž zádumčivě se procházíme, nejsou jedinými v útesích Inkjermanských. Vedle nich vytesáno jest tam ve skalách ještě na sta jiných. Otvory a výhledy ve stěnách skalních označují pradávná bydliště lidského pokolení, které prožilo v nich věky jako rod trogloditů.*)

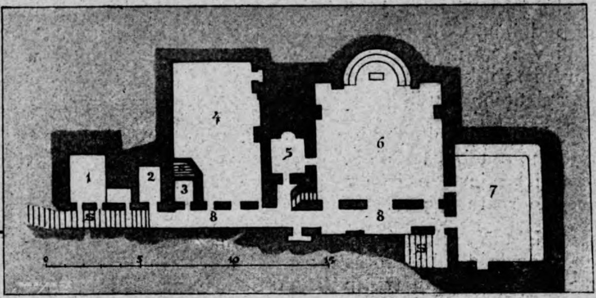

Půdorys skalních kobek v Inkjermaně.

1.—7. Kobky rozličné velikosti. 8. Chodba hlavní. S. Schodiště. 4. Kaple sv. Martina. 5. Ložnice sv. Klimenta. 6. Kaple sv. Klimenta. 2. Krypta. 3. Kostnice.

Měřítko v metrech.

Některé útesy taurických skal obsahují v sobě na tisíce komor, otvorů, výklenků, sedadel, chodeb a jeskyň uměle vytvořených rukou pradávnou. Pečery ty vynikají dovedností, stěny jejich jsou kolmé, při vodorovném stropě zaokrouhlené, sbíhají se se stropem v úhlu pravém anebo podobají se klenbě, mají plochy pěkně vyhlazené, nebo prozrazují práci způsobenou ostrým a širokým dlátem. Ke stěnám skalních těch komor přiléhá pravidelně výstupek, jenž snad býval sedátkem.

---

*) Umělé jeskyně. lochy a pečery. Pojednává L. Bakešová. Časopis Musejního spolku olomúckého 1884.

Pečery taurické bývají mezi sebou spojeny chodbami, ze kterých vedou schodiště do pečer pater vyšších, položených nad sebou několikráte a čítajících mnohdy několik tisíc komor skalních Tak tomu jest na příklad za tatarským Bachčisarajem v Čufutkalé, Mangupu. V Tepé-kjermaně jest v jediném útese vysekáno asi 10.000 komor v osmnácti patrech nad sebou. Otvory jejich černají se v bílé stěně skalní jako výlety holubí. Zkoumatelé těchto skalních obydlí připodobňují je k holubníku. Otvory Tepé-kjermanu udělány jsou v závratné výši. Lze se dostati do nich jen po provazovém řebříku, spuštěném se skalní pláně. Potom však lze ze spletitého bludiště sotva vyváznouti.

V pravdě bloudíme jako v zakletém městě skalním, ale po jeho praobyvatelích pátráme marně. Všecka bádání předhistorická jeví se býti pouhou domněnkou a záhadou nesnadno rozřešitelnou.

Někteří archaeologové připouštějí, že v dávných dobách dosahovala zátoka mořská až k nynějším útesům skalním, které tehdy břehy tvořily a do jejichž pečer snadno bylo lze se dostati po člunech.

V kobkách některých nalezeny byly lidské kosti a lebky, které pro ploché čelo své zdají se náležeti mezi nejstarší. Jiné kosti tam objevované náležejí bezpečně do doby historické. Pocházejí nejspíše z časů křesťanských. Ukazují k tomu kříže, vytesané do skalních stěn.

Třeba vysvětliti, že tatarské slovo *kjermen* nebo-li *kermen* znamená město a *in* jeskyni *). Je tedy správnější *Inkjermen* místo Inkerman a *Tepékjermen* místo Tepékerman *(tepe* = hora, vrch).

Já sám, prochodiv přemnohé kobky skalních měst na své cestě po Krymu, nikde nenašel jsem památky po nějaké zbraní kamenné aniž jakékoli jiné. Také marně pátral jsem v nejodlehlejších průchodech při plameni pochodně po lebkách a kostech lidských. Kromě těch, jež uschovány jsou v kostnicích skalních monastýrů, nikde jiných jsem nespatřil.

---

*) F. Remy: Die Krim. V Oděse a Lipště 1872. — P. Bruun: Notices historiques et topographiques concernant les colonies italiennes en Gazarie. Mémoires de l'académie impériale des sciences. V Petrohradě 1866.

V pečerách při řece Dněstru nalezeny byly zbraně pazourkové a jiné výtvory kamenné, a to ve spodní vrstvě kulturní, nad níž ležela vrstva lidských kostí z doby mladší.

Také na Kavkaze vyskytují se skalní osady,*) jako jest na příklad Uplis Ciche, náležející mezi znamenitosti kavkazské.

Památny jsou též skalní kobky, jež zbožňovaná Thamara dala vytesati v Achalciku.

O Thamaře zmiňuje se každý cestovatel po krajích kavkazských, o Thamaře zpívá syn Kachecie při ohnivém víně i chudý Imeretin ve dřevěné chatě, jméno její slýchati lze v palčivých údolích i na horách při samých ledovcích kavkazských, ve všem národě mluví se o Thamaře jako o nejspanilejším květu gruzínské krásy. Sedm století neoslabilo v mysli národa čarovného jejího zjevu.

Ve sličném těle jejím sídlela ušlechtilá duše, a moudrost a vlídnost sloučeny byly se štědrostí a zbožnou myslí její.

Ale přese všechnu zbožnost okoušela Thamara ráda světských rozkoší a radovánek. Tam u Achalciku vytesáno bylo pro ni 365 komůrek a sálů ve skalním útesu, tam v libém chládku podzemním teklo víno proudem ze zlatých nádob za zpěvu a tance gruzínských tanečnic, tam u nohou spanilé královny sedal pěvec Rustaveli, nejslavnější básník Gruzie.

Ale kam poděla se všecka sláva? Jdi k Achalciku a uvidíš pouze opuštěné kobky a jeskyně, a na stěně skalního chrámu obraz Thamařin.

* * *

Než rozloučíme se s Inkjermanem, rozhlédneme se ještě po kraji s návrší, na němž rozmetány jsou rozvaliny starého hradu. Věže zachovány jsou ještě nejlépe. Zdi leží již dávno v ssutinách. Hrad byl prý před časy spojen s průchodem skalním, ale ten již dávno se zasypal. Bylo to dílo Janovanů, kteří ve 13. století měli na Krymu osady.

Ale počátek osady Inkjermanské spadá zajisté do dob starších. Někteří připisují založení Inkjermanu Diophantovi, vojevůdci Mithridatově (64 př. Kr.), jenž byl největším nepřítelem Římanův.

---

*) Svatopluk Čech: Upomínky z Východu. V Praze 1885.

Spíše podobá se pravdě, že se tam Řekové poprvé usadili. Jméno tehdejší osady znělo snad Doras, neboť nynější jméno jest původu semitského, vyskytujíc se zhusta v osadách krymských, obydlených Tatary, jako Bei-kerman, Čerkéskerman, Chüs-kerman (kermen), Sarüsáp-kermen a j.

Ve druhém století po Kr. byli tu Gothové. Procopius nazývá Chersonés gothskou kolonií

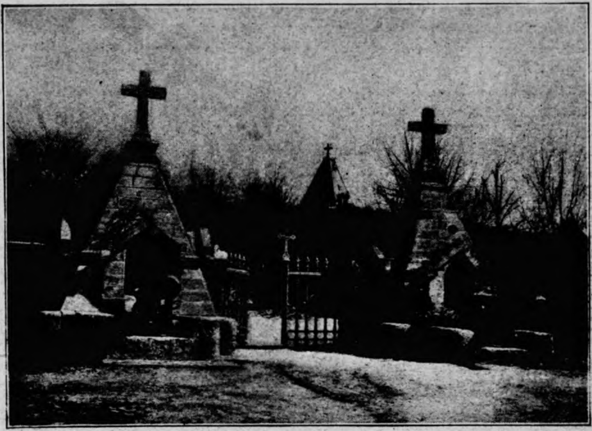

Hřbitovní brána.

Proslulý Busbeque, který jakožto vyslanec rakouského císaře Ferdinanda I roku 1562 prodléval v Cařihradě a odtamtud první tulipány do západní Evropy přinesl, zmiňuje se o dvou vyslancích krymských Gothů, kteří byvše jemu představeni, mluvili německy, pravíce, že soukmenovci jejich žijí na Krymu počtem asi 3000, odvádějíce tatarskému chánu 800 vojínův, a že jejich hlavním sídlem jest Mangup a Scinaria. Busbeque uvádí zřejmě tato slova od nich slyšená: *hus*, *handa*, *alt*, *tag*, *bruder*, *schwester*, *stul*, *bron* a m. j.

* * *

Na zpáteční cestě z Inkjermanu vylodil mě najatý člunař na severním pobřeží zátoky Sevastopolské a ukázal mi cestu ke »kladbišti«. Na tisíce padlých hrdinů uloženo tam jest k věčnému odpočinku. Všickni padli ve vražedném boji, a mnozí uloženi jsou společně v »bratrské mohyle«. Sám velitel krymské armády, kníže Gorčakov, přál si, aby byl pochován tam, kde dřímají jeho spolubojovníci.

Přání jeho bylo vyhověno. Nápis na mramorovém poprsí věští, že Gorčakov zemřel r. 1861. Po smrti navrátil se mezi ty, kteří osvobozovali půdu od spojených nepřátel.

Pozdě za tmavého večera přibyl jsem do Sevastopole. Novým jitrem měl jsem spatřiti Balaklavu a brzy po ní srázné břehy rozhlodaných divočin skalních s perlami Krymského jihu, s Alupkou, Oriandou, Livadií a Jaltou.

Do Balaklavy.

Kára poštovní očekávala mě již časně z rána před Sevastopolským »Grand hotelem«. Byla to první moje jízda po krymské kolesce.

Vábivě ten povoz nevypadá. Je sprostý od paty až do hlavy, jako ošumělý jest jeho izvozčík. Má čtyry kola bez obručí. Železné kování bylo by na kolesce příliš veliký luxus, neřku-li pružná péra. Nebudeme seděti v kolesce jako v peřinách. Zasedneme na tvrdé prkno. Nemocný, maje konati denně padesát nebo více verst cesty, odbyl by si v takové kolesce poslední hodinku. K tomu všemu ujíždíme po stepní pláni tryskem. Koníci cválají vytrvale a bez oddechu s vrchu do vrchu až před nejbližší stanici, kde vyměníme povoz s koňmi za jiný.

Poštovní koleska krymská má do sebe tu jedinou dobrou vlastnost, že doprava po ní jest laciná. Přes všechny ostatní nectnosti krymské kolesky děkuje člověk v duchu jasnému původci poštovního spojení po Krymu, knížeti Michaelu Semenoviči Voroncovi, jenž založiv znamenitou silnici na srázném úpatí krymských jail, otevřel člověčenstvu pohled do velikolepé přírody, nevídané krásy a netušené velebnosti.

Ssutiny chrámův a domů, pobořených ve válkách krymských za obléhání Sevastopole, brzy zmizely mi s očí. Vůz ujížděl po křidové výšině, pozvedající se nad zátokou Sevastopolskou.

Na jihozápadu leskla se hladina Černého moře, splývala v dáli s azurovým nebem, a na hladině bělal se plachetní koráb jako labuť.

Tatarský izvozčík brzy vybočil s cesty silničné a řídil koně přes širou vyprahlou step. Chtěl dojíti dříve cíle a usnadniti tahounům jízdu v měkčí půdě.

Jednotvárny jsou ty pláně stepní. Pomořský pelyněk, nejrozšířenější ze stepní květeny, všude tam vyrůstá. Vydává vůni jako brotan. Tataři trhávají jeho kvítky a užívají jich proti cizopasným hlistům.

Kromě pelyňku bují tam hojně trnité trsy rostliny zvané *Xanthium spinosum*, jež i u nás v Čechách jest domovem. Trs vedle trsu bují po nepřehledné planině, oživované četnými poštolkami, jež brzy usedají na kamení, brzy na telegrafický drát. Své stanoviště opouštějí teprve potom, když povoz přiblížil se až k nim samým.

Ojediněle poletovali mandelíci a skvěli se v nádherných barvách azurových.

Houfně táhly krajem vlhy *(Merops apiaster)* a zapadaly na nízký podrost lesní. Když slunce ozáří pestrobarevné odění jejich, na čele bílé, na hrdle jako zlato žluté, na předku zelené, ve zpod modravé a jinde jako drahými kameny vyzdobené, tu zjev u nás tak vzácný mocně jímá pozorovatele. Nevýslovné půvaby ptačího toho světa unášejí mysl v říši báječnou.

Ke skvělému hávu vlh pojí se ještě něžný a lehký jejich let, jenž dovršuje naše rozechvění. Tam blízko vodních břehů hnízdí vlhy v děrách jako naše břehule a libují si v životě společenském.

U nás bývá vlha řídkým hostem. Spíše zaletuje ještě do Uher.

Oko marně bloudí po okolí a hledá osadu po rozlehlém kraji. Objeví se až ve hlubokém údolí, jímž spějeme k památné Balaklavě.

* * *

Asi na poloviční cestě do Balaklavy leží na výšině hřbitov, kde pochováno jest 45.000 Francouzů. Vybrali je v plné síle mladické z občanských řad vlasti francouzské a poslali je na Krym v oběť válečnou, jen aby vyplnila se slova: »L'orgueil de la Russie sera dompté — pýcha Ruska musí býti pokořena!«

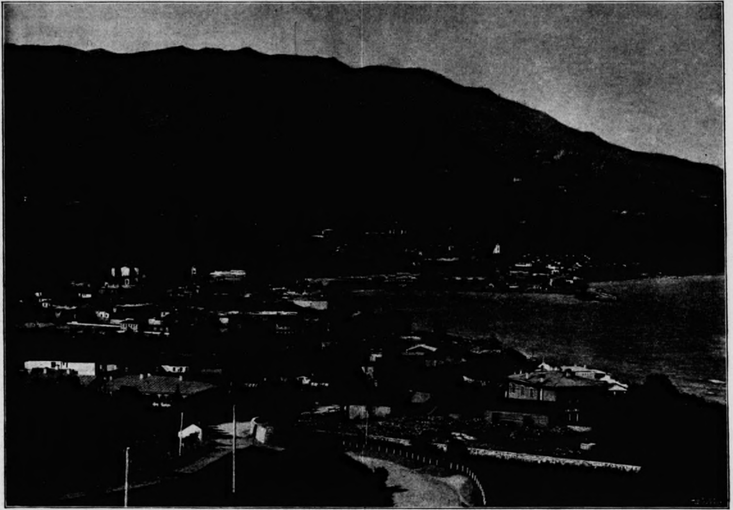

Pohled na Jaltu.

Jos. Kořenský: »Na Krymu«.

Tiskem J. Otty v Praze.

Akátová alej vede vzhůru až na hřbitov, vzdálený několik set kroků od silnice a obehnaný vysokou zdí. U železných vrat bydlí v opuštěné samotě vysloužilec francouzský a ruský. Oba ošetřují hroby padlých soudruhů jakožto mezinárodní stráž.

Avšak jenom nepatrná část došla na tom místě posmrtného klidu. Přemnoho těl práchniví v zemi kolkolem po širých pláních a odpočívá v zemi někdejších Skytů, Janovanů, Chazárův a Tatarů rovněž tak klidně, jako by tlela v rodném kraji.

Nedaleko Balaklavy narazí cestovatel opět na památník válečných dob.

»Hromada rozbitých láhví z někdejšího tábora vojenského, kde víno se čepovalo!« vysvětloval vozka.

Hromada ta podobá se kopečku. Zajisté zachová se potomstvu na mnohá léta jako mohyla krymského obléhání.

Silnice, vedoucí do Balaklavy, sklání se srázně do údolí, jsouc pouze odbočkou nákladné silnice jihokrymské.

Kolmé stěny skalní, jež povznášejí se nad hluboké údolí, bělají se jako skály Albionu. Složeny jsou ze stepních vápenců. Pod nimi vycházejí na den vrstvy jurské.

Z ohněrodých hornin jsou na blízku melafyry, zelenokameny a porfyry. Lemují místy břehy mořské, nebo vynikají osaměle na pobřeží a uprostřed poloostrova. Vytvořují ohromné kupy a kužele. Zelený nízký podrost je zakrývá.

Svěžích a pečlivě chovaných lesů na Krymu není. Dobytek, stáda koz a bravu, pasoucí se volně po chlumech, jsou velice na škodu hospodářství lesnímu. Ještě nejlépe prospívají po stráních a v dolinách mohutné jilmy a hrušky, pláňata s košatou korunou.

Takovou dolinou s nízkým podrostem lesním ubíráme se do Balaklavy.

Ujel jsem za rubl hodný kus cesty a přibyl jsem do zátoky Balaklavské, uschované bezpečně v horské kotlině.

Vzdálenosti, které jest poutníku vykonati poštovní koleskou, udávají se takto:

Ze Sevastopole do Balaklavy	12 verst
Z Balaklavy do Baidaru	22 versty
Z Baidaru do Kikineisu	22 versty
Z Kikineisu do Mischoru	15 verst
Z Mischoru do Jalty	12 verst
	83 versty

Přeneseno . .	83 versty
Z Jalty do Ai Danila	11 verst
Z Ai Danila do Bjuk Lambatu	17 verst
Z Bjuk Lambatu do Alušty	13 verst
Z Alušty do Tavšan Bazaru	19 verst
Z Tavšan Bazaru do Mahmut Sultana . .	15 verst
Z Mahmut Sultana do Simferopole . .	14 verst
Dohromady . .	172 versty.

Balaklava.

Zátoka Balaklavská jest malebný fjord Černomořský, obehnaný šedožlutými skalami jurskými. Břehy jeho pozvedají se náhle a vysoko nad tichou hladinu mořskou. Ze skrovného houští a nízkého křoví vystupují obnažené skály, v jejichž rozsedlinách a slujích zachytila se vegetace ještě drobnější. U samé vody prostírá se skrovné městečko Balaklava.

Prostičká skutečnost se slavnou minulostí! Tam místo jest velmocných Lajstrýgonů, kam Odysseus s loďstvem přirazil, jakož pěje Homér ve zpěvu X.

Když pak dívka, s níž tři plavci vyzvědači setkali se na břehu, ukázala poslům nádherné stavení vladaře hrozných Lajstrýgonů, tu Lajstrýgoni vrhli se na posly i na loďstvo. Vyřítil se jarý Antifatév vládce, jenž »choť měl jak kopce vrchol vysokou, a chvatně lapiv jednoho z poselstva, připravil si z něho oběd. Ostatní vrhli prý se na plavce, napíchali jejich těla na tyče jako ryby a nesli je k hodovišti. Oddysseus, vida nebezpečenství, unikl se soudruhy na širé moře a zachránil se...«

Tak vypravuje klassická legenda.

Slavný cestovatel Dubois de Montpéreur, spisovatel výborného díla *Voyage autour du Caucase*, pokládá a to ne beze štěstí zátoku Balaklavskou za dějiště plavby Odysseovy, za místo země, kde

> kimmerských zemanů byl národ a město
> obhalených mrakavou a mlhou, jichž nikdy a nikdy
> slunce jasotřpytné neshlíží svými paprsky,
> ni když ono stoupá hvězdosetém po nebesku,
> ni když zpátky vrací se na zem se klenby nebeské,
> leč noc zkázorodá nad bídným se klene lidstvem.

V chobotu Balaklavském.

Jiní kronikáři kladou jinam cestu plavby Odysseovy, na západ od dějiště trojánské války, tedy do moře Středozemského, pravíce, že pěvec epopeje nebyl by opomenul dotknouti se Bosporu a Dardanel.

Dubois de Montpéreur, jenž opírá se tu o myšlenku pronesenou vlastně filologem francouzským, pevně hájí své tvrzení, maje za to, že místem tím mohla býti buď země Lotofágů, kam severní vítr lodi hnal, to jest Egypt, nebo země Kymmrů, Krym.

Avšak pokládá-li se nynější Sicilie za někdejší ostrov Thrinakia, jakož se tvrdí, potom ležela země Kymmrů někde na jihu od břehů nynější Francie, což prý se pravdě nepodobá. Argonautům známy byly břehy Černomořské, nad to pak lepotvárná Kirke, sestra Aetova, krále z Kolchidy, sídlela v Aeji, kam Odysseus měl jenom den cesty, by dospěl země Kymmrů. Leč klade-li se Aea na blízko Sicilie, jakož někteří skutečně činí, potom básník Odysseje neměl by ani tušení o vzdálenosti Kymmrie. Břehy kymmerské byly pokládány za konec okeánu. Tam otvírala se podzemská říše Hadu, tam proudil Pyriphlegeton, jsa samý oheň a žár, k čemuž mohl zavdati příčinu Taman s ohnivými vulkány. Spíše srovnává se s pravdou, že Symplegady Argonautů totožny byly s Homerovou Skyllou a Charybdou, kteréž teprve později přeneseny byly na průlinu Sicilskou.

* * *

Vidouce skutečné »strmniny pobřežních skal«, připadáme si býti v ovzduší zašlých časů klassického světa, leč prosaická kuchyně na ulici balaklavské ochladí náhle antický náš zápal, a člověk mžikem vpravuje se ve skutečnost. Místo Ifigenie a Artemidy obletuje nás v pouliční kuchyni hejno much, místo Odyssea odváží nás osmahlý Řek po chobotu Balaklavském, majícím asi půl druhého kilometru zdélí, asi 300 metrů zšíří a 9 metrů ve hloubce.

Osadníci balaklavští jsou vesměs Řekové. Požívali do nedávna zvláštních práv a svobod. Dala jim je Kateřina II., jež povolala je na Krym, když tento přivtělen byl Rusku, a utvořila z řeckých kolonistů roku 1784 balaklavský prapor, jenž potrval až do r. 1860. Před nimi byli tam Tataři, kteří vypuzeni byli z Balaklavy přistěhovalými Řeky z okolních dědin Kadiköi, Karani, Kamari a Ai-sú. Jména tatarských těch osad posud se zachovala. Znamenáť na př. tatarské *kadiköi* doslovně soudcovskou ves.

Na Krymu zakládali Řekové již na sklonku 6. století před Kristem osady, z nichž vzkvétalo zvláště Pantikapaeon, nynější Kerč, proslulé starověkým obchodem obilním. Demosthenes dí, že se vyváželo z něho obilí do Athen.

Ale usazení Řekové měli stálé třenice s Taury v horách usazenými. Později bylo se jim spírati proti Sarmatům, kteří Krym zaplavili. Pročež povolali na pomoc krále pontského Mithridata, jenž území krymské si podrobil. Tehdy Eupatoria byla založena, a Mithridatovo panství sáhalo až k Dněstru. Když pak Mithridates poražen byl ve válkách s Římany, snažil se přenésti válečné dějiště na Krym, ale stíhán jsa protivenstvím se všech stran, skončil sebevraždou.

Také Janované panovali v Balaklavě ve věku 13. a 14. Osada nazývala se Cembalo, Cembaro, Cimboldi nebo též Zinbano. Jméno to odvozeno jest ze starobylejšího Symbolon, někdejší kolonie milétské.*)

Ssutiny hradeb roztroušených na úskalích balaklavských pocházejí od Janovanů. Pročež praví někteří, že Balaklava pochází od *bella clavis* (vlasky *chiave*), pěkný klíč, kterým otvírala se brána do Černého moře.

Naproti tvrzení tomu podobá se více pravdě, co psáno jest v polské kronice, tištěné v Královci r. 1552 a vydané nově ve Varšavě r. 1846. O vítězství nad zavolžským carem skrze Skirmunda r. 1221 vypravujeť se toto: »Balakai, sultán a car Tatarů za Volhou, uživ nesvárů mezi knížaty ruskými, rozšířil své panství od Chvalinského moře až k moři Černému a to až k místu, kde Dněpr vylévá se v Pontus Euxinus. Tam vystavěl pevný hrad, jemuž dal své jméno, a jenž posud Balaklai se nazývá.«

Balaklava byla ještě před nedávnem přístavem válečným, ale ten zašel r. 1860. Jest s podivením, že tato zátoka nebyla lépe hájena od Rusů za válek krymských r. 1854. Spojená vojska nepřátelská dobyvše Balaklavy učinila z ní hlavní stanici, chráněnou zákopy ke straně Sevastopolské a spojenou podmořským telegrafem s Varnou.

Po míru roku 1856 byla Balaklava opět prosta obležení nepřátelského. Na opevnění přístavu nedošlo, protože poskytuje námořským obrněncům jenom málo místa.

Mickiewicz prodlévaje na Krymu navštívil také Balaklavu. Starobylé zříceniny, jimiž okolí oplývá, opěvuje ve Krymských sonetách:

---

*) Путеводитель по Крыму. Состав. Караѣлову и Сосногорова Одесса.

Ty zámky rozbořené, kleslé na hromadu
tě zdobily a střehly, o nevděčný Kryme!
Teď trčí na horách jak obřích lebek břímě,
v nichž bydlí had, neb člověk, povrhlejší hadů.
Vylezem' na věž (hledat sporou rostlin vnadu,
tu nápis, tu snad jméno bohatýra zvíme),
jež byvši hrůzou vojsk teď v zapomnění dříme,
ukrytá jako červík listem vinohradu.
Tu ve zdech dlabal Řek athénské ozdoby,
tu Mongolům zas Ital přikul železa,
tu přišlec Mekkanský pěl píseň namaza.
Teď supi černým křídlem krouží nad hroby,
jak v městě, v kterém vraždí moru nákaza,
a s bašty věčné vlaje prapor žaloby.

(Ruiny zámku v Bałakławie).

Do Alupky.

Z Balaklavy do Alupky vede z počátku cesta hlubokým údolím Baidarským. V širokém jeho žlebu roztroušeny jsou po řídku skrovné osady a samoty tatarské.

Na stráních porostlých nízkým dubiskem, pláňaty, šípkem, ale žádným lesem vysokým, toulá se dobytek a ničí mlází a ratolesti v samém počátku. O vychování lesa nikdo se tam nestará, a hory a návrší víc a více se obnažují.

Při samotách kvete na polích tabák. Listí jeho vysušuje se na bidlech v nádvoří tatarské chaty.

V osamělé stanici, ukryté v horách, vyměníme koně. Draze zaplatíme hrníček bílé kávy (30 kopějek!) a v několika minutách ujíždíme tryskem po příkré silnici horské stále mezi příkrými chlumy:

Do větru pustím koně, dám mu důrazu,
lesy, doliny, skály řadou v divém tlaku
u mých nohou plynou. hynou, jako vlny toku,
omámit, zpít se chci tím vírem obrazu.

(Mickiewicz).

Uprostřed údolí Baidarského stojí malá dědinka tatarská Baidar.

Pustý hřbitůvek, jenž založen jest při samé silnici, ohlašuje moslimskou osadu. Prost jest vší výzdoby. Ba není obehnáno ani zdí to svaté pole baidarských Tatarů. Hroby zesnulých srovnány jsou se zemí. Na rovech tatarských kvítí nepučí, haluze zádumčivých cypřišů stínu nevrhají. Jen prostý kámen ve hlavách označuje moslimský hrob. Barvu zeleného turbanu déšť již dávno smyl s náhrobního odznaku. Ostatní kameny náhrobní jsou pováleny, rozházeny. Místo zeleného pažitu vrouben jest hrob kaménky a valouny, jak sebrány byly ve vyschlém řečišti potoka.

Tatarské chaloupky baidarské jsou domky nízké o pouhém přízemku, se střechami šikmými, prejsovými nebo doškovými. Vrátky nízkého plotu vchází se do nádvoří a do příbytku. Na návsi hopkuje tatarská mládež v širokých šalvarech (spodkách), jako nosí Turci. Také hlava klučiň a dívek pokryta jest fezem po způsobu tureckém.

Největším stavením baidarským jest hostinec a potom tatarská mešita. Poblíž stojí nízká, hranatá vížka na místě štíhlého minaretu. Z ní rozléhá se volání tatarského muezzina, jenž vyzývá věřící k modlitbě.

Baidarská mešita vystavěna jest uprostřed dědiny a ohrazena dřevěným plotem. Kolem ní vyniká několik náhrobních kamenů, zelená se pažit, a roste ovocné stromoví.

Tatarům krymským ponechává se největší volnost náboženská. Ba někdejší pán a majetník proslulé Alupky, kníže Voroncov, sám vystavěl okolním Tatarům pěknou svatyni moslimskou hned vedle svého paláce na břehu Černomořském.

* * *

V Baidaru končila se jindy silnice. Dále ku břehu mořskému bylo lze dostati se pouze pěšky nebo na koni po krkolomných stezkách srázných břehů jihokrymských. Ale nyní vine se znamenitá silnice horská téměř až k samým hřebenům krymských jail a potom stále ve strmé výši pobřežím krymského Pontu až do vábivé Alupky a Jalty.

Strminy jihokrymských břehův odrazovaly mnohé od závratné cesty divočinami skalními. Turisté vydávali se na krymský jih raději velikou oklikou přes Simferopol.

Kníže Michael Semenovič Voroncov dávno toužil po tom, aby otevřela se silnice na jižních březích krymských až do Feodosie. Ale marně dožadoval se vládní pomoci v Petrohradě. Tu objeven byl veliký kapitál, deponovaný po mnoho let v kase Simferopolské. Uložen tam byl z časů dřívějších jako pro zapomenutí. Když kníže Michael Semenovič

Voroncov nabyl o tom zprávy, ihned opětně navrhl vládě, by té jistiny užilo se ke stavbě jihokrymské silnice.

Návrh byl přijat. Vrchní provedení svěřilo se generálu Slavičovi, řízení skutečné mladému inženýru, majoru Frömbderovi, potom důstojníkům Kustejevu, Albrandtu a j.

Za nedlouho odevzdána byla horská silnice jihokrymská veřejnosti. Kdyby kníže Voroncov nebyl si získal ani jiných zásluh o zvelebení Krymu, zasluhoval by již za provedení tohoto znamenitého díla věčnou paměť v srdcích návštěvovatelů, kteří četně přicházejí do velikolepé přírody jižního Krymu, aby zřeli, co oko lidské nevidělo, aby pocítili, co na mysl nikdy nevstoupilo.

* * *

Velikolepé divadlo zjeví se zrakům našim, když dospějeme horského hřebene, vysoko položeného nad Baidarem. Obraz čarovný, krásy neskonalé, plný velebnosti, úchvatný a mámivý zastřen jest poutníku, přicházejícímu od Baidaru. Chlumnaté vrchy zdánlivě zavírají cestu v klikatém průsmyku. nad jehož úvalem proplétá se cesta v útrobách skalních.

Ociťujeme se u Baidarské brány horské. Ještě několik kroků, a vykouzlen bude zjev netušené velikoleposti.

Před samou branou horskou jest poštovní stanice. Opouštíme ji po zastávce několika minut. Bystrými koňmi proletíme skalní průchod, jenž dělí od sebe dvě velikolepá jeviště přírodní scenerie. Tatarský izvozčík pouští uzdu vraníkům, a spějeme jako o závod v závratných výšinách. Vznášíme se nad propastmi a troskami pokořených skal, jež divoce se kupí v chaotickou směs. Dech se krátí blaženou úzkostí, prsa úží se pocitem velebnosti, a člověk ponížen velikoleposti přírody žasne, trne a rozplývá se v nadšení.

Kam oko nejdále obrátíš, všude chvěje se mořská pláň v lesku sluneční záře. Pod námi zejí krkolomné propasti divokých skal, hroty jejich vysoko trčí nad hlavou v samých oblacích, a v ovzduší krouží četní orlové nad mořem a nebetyčnými skalami. Tam jest odvěké hnizdiště rodu jejich.

Úchvatné divadlo ukáže se, jakmile poutník projede skalním tunelem, osvěcovaným přitlumeným šerem, v němž další cesta mizí a zraku na chvíli se ztrácí. Zatím denní svit slunce osvěcuje skalní nitro Baidarského průchodu víc a více, až v plném osvětlení vyzíráme do Černého moře a do blankytu nebes, které zdají se v jedno splývati.

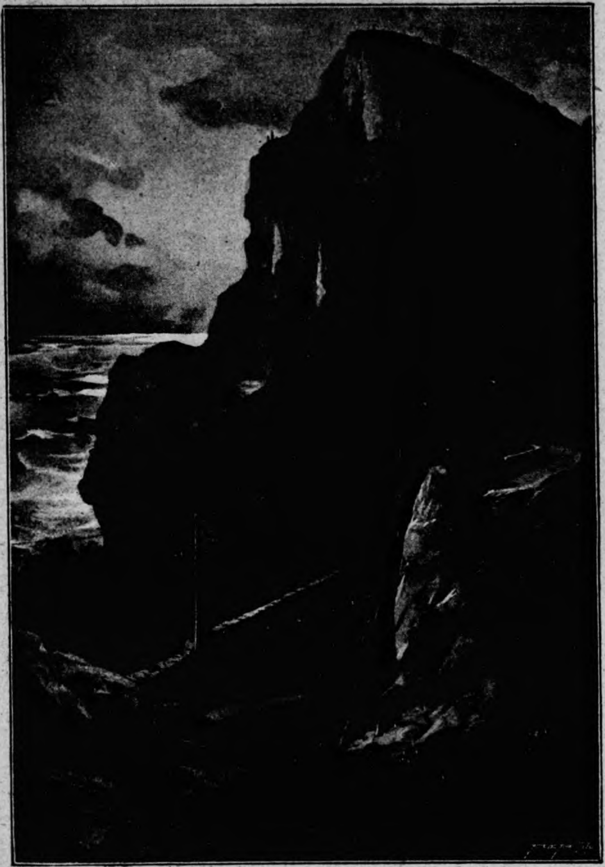

Baidarská brána.

Divoce spějí koně po srázných zátočinách. Tryskem skláníme se po klikaté silnici horské, obehnané na pokraji nevysokou hradbou kamennou. V krátkých serpentinách vzdalujeme se od Baidarského tunelu, jenž pozvedá se nad moře asi tisíc metrů (Viz obrázek na stránce 41).

Skalní boky horské zapadají kolmo ke břehu Černomořskému. Obraz ten, zachycený umělcem, představuje titulní list. Na šedobílých skalách jurských vápenců vznášejí se tu onde osamělé borovice, křoví a nízké bylinstvo. Dole pod skalnatým hřbetem jsou pochovány roztříštěné balvany z eruptivních kup a porfyrových homolí, omšených deštěm, mrazem a úpalem horkého leta.

Rozvaliny ohněrodého toho horstva, lemujícího místy samý břeh jihokrymský, splakovány jsou často vlnobitím bouřlivého Pontu a nabývají stále nové tvářnosti.

Tam prokmitají útulné letohrádky ruských velmožů. Při silnici rozestaveny jsou chaloupky krymských Tatarův. Ukryty jsou na polo v zemi, na polo pod košatými ořešáky. Čím níže k moři, tím bujnější jest vegetace. Při osadách založeny jsou olivové háje a sady ovocné. V nich pěstují se jablka, hrušky, merunky, broskve a granátové stromy. U letohradů vypínají se cypřiše, pinie, smokvoně, magnolie a exotické stromoví, které proměnilo skalní divočiny v blažená zátiší.

Po stráních a mezi skalisky rostou duby, dřín, šípek, habří a hloží opletané plaménkem. Zvláště však mile dojímají zrak červené bobulky nízkého keříčku, zardívající se jako něžné korálky. *Arbutus andrachne* nazval jej švédský přírodozpytec Linné. Po česku slove *planika hladká.* Vlastí její jsou kraje východní a jižní Evropa. Trháme větévku drobného toho trsu, okoušíme trpkého ovoce jeho a připomínáme si božské ochránkyně Karny, jež blížíc se s planikovou ratolestí k lůžku chorých novorozeňátek, zbavovala je dle Ovida všelikých nemocí.

* * *

Odpoledne přijel jsem do tatarské dědiny *Kikineis.* Tatarský její ráz oznamuje se nejen nízkými chatami o vodorovných stříškách, ale také koňskými lebkami, které bělají se ve plotech na tyčích. Chrání prý tatarskou domácnost ode všeho zla.

Kikineis má asi dvě stě tatarských chaloupek, ale sotva jsou oku patrny. Vystavěny jsou na úbočí a splývají částečně se zemí. Díváme-li se shora na dědinu, rozloženou doleji po návrší, nerozeznáme ani stavení od horského svahu. Vodorovná střecha tatarských chatrčí upěchována jest z hlíny a kamení, majíc barvu jako okolní půda,

Z komínů, jež vynikají uprostřed vodorovných střech tatarských, valil se kouř. V tatarské domácnosti připravoval se oběd, či podle našeho způsobu večeře Co nevidět budeme hostmi v chatě hospodáře Tatara, abychom okusili jeho kuchyně z hladu i ze zvědavosti a pro zkušenost. Nebudeme se štítiti pojídati z dřevěných nádobek pilaf, přijímati z ruky pohostinného hospodáře *tatarböregy*, t. j. tatarské koláče, připravované z rozsekaného masa, a zapíjeti černou kávou nebo *jazmou*, t j. kyselým mlékem ovčím.

Kyselého mléka ovčího má hospodář tatarský několik sudů v zásobě. K mléku přikusuje chléb s cibulí.

Domácí host, vcházeje do domácnosti tatarské, odkládá trepky v předsíni. Cizinec nesmí opomenouti očistiti si obuv, byť překročoval pouze práh prostého baráčníka.

Dědina Kikineis položena jest malebně na srázném svahu Černomořských břehů. Hrozně trpívá vichřicemi, které tam krutě řádívají. Mnohdy vyvracují mohutné kmeny a odnášejí kamení, křoví, zemi a j.

V pozdní hodinu večerní opustil jsem Kikineis. Za čiré tmy přibyl jsem do osady Mischorské, jež ve staré listině, z času krymských Janovanů (r. 1391), sluje Musicori.

V Mischoru samém není hostince. Proto ostal jsem na nocleh v poštovní stanici.

Každá poštovní stanice krymská opatřena jest dvěma nebo třemi pohodlnými pohovkami, na nichž vyspati se lze sice bezplatně, ne však pokojně. Ba trapná jsou muka, jež vystojí noclehář v palčivém tom loži. I »Zacherlin«, nejpravější mezi pravými prášky proti cizopasnému hmyzu, jeví se býti malomocným.

S nedůvěrou přijímal jsem za vděk aksamítovým lůžkem, jakkoli vypadá vábně. Červenalo se tmavorudým povlakem.

Ve světnici bylo ticho jako v hrobě. Po nádvorníkovi sháněl jsem se marně. Venku bylo ticho jako o půlnoci.

Mine hodina, a v nádvoří a v domě posud ani památky po životě. V nevrlosti volám: »Člověk! Člověk!«

»Dobře! dobře!« ozývá se hlas lidský jako ozvěnou z odlehlého stavení.

Mine opět několik trapných minut, a »člověk« ještě nepřichází. Nanejvýš odpovídá chlácholivým »charašo«.

Cvičím se v etymologii slova терпѣніе, t. j. trpělivost, jako v odlehlém severu norském, kde konejšili spěch můj laskavými slovy »straks, straks — hned, hned,« byť potom uplynuly třebas dvě hodiny.

Konečně objeví se pokorný Matěj Ivanovič a snaží se obsloužiti mě co nejlépe. Nebude těch služeb mnoho. Přeji si jen samovaru, kousku chleba a na pohovku nějaké podhlavnice.

Za nedlouho vřela voda v samovaru klokotem. Vytahuji své zásoby čaje a cukru, vyprazdňuji s Matějem Ivanovičem sklenku třetí, čtvrtou a pátou, a chystám se na podezřelou pohovku.

Matěj Ivanovič ulehl v předsíni na zemi. Chtěl býti časně z rána po ruce, až zaznějí zvonce rychlých fiakrů, odvážejících hosty ze Sevastopolu nebo z Jalty.

Marně nasypával jsem bašty perského prášku proti krvežíznivcům, již v davech vrhali se na vzácnou kořist. Nezbývalo než zdřímnouti si z rána venku u fontány pod košatým ořešákem.

Ranní slunce probudilo mě ze tvrdého spánku. Okříval jsem v čerstvém praménku horské česmy a nastoupil jsem cestu do blízké Alupky, »Krymské Alhambry« dědiců Voroncových.

Alupka. Orianda. Livadia.

Vozová cesta, vedoucí do Alupky, sklání se níž a níže ke břehu mořskému.

U cesty pod ořešáky a cypřišemi hrála tatarská mládež o hromádky vlaských ořechů. Plody mohutných ořešáků nahrazují jim naše fazole.

V plotech tatarských osadníků bělaly se opět koňské lebky jako v jiných tatarských dědinách.

Procházím polem tabákovým a skrovnými sady. Po silnějších kmenech vine se plamének a břečtan. Některý sad záleží ze samých oliv.

Olivě daří se na Krymu nevalně. Chlady a mrazy, jež dostavují se zimou, ničívají choulostivé tělo její, a olivový sad pečlivě dochovávaný bere náhle za své.

Místy zraje réva mezi keříky tabákovými.

Pohled na veškerou tu vegetaci krymského pobřeží není příliš lahodný. Olivový háj se šedozelenými haluzemi nemá do sebe té svěžesti a tolik půvabů, jakými vynikají lupenitá stromoví krajů středoevropských. Háje opěvovaného jihu postrádají libovonného dechu, jaký vane z ratolestí našich křovisek, smrčin a borův.

Vzletna jsou slova, že »příroda rozsypala nejštědřejší rukou plno nádhery a nestrojené krásy na březích krymských, že i umělecká díla, vytvořená tam rukou lidskou, blednou a ztrácejí se před pyšným dílem přírody; neboť tu táhlý svah od paty horského hřbetu jail až do moře třpytí se bujnou zelení všech možných odstínův od bílých klenův a šedivých oliv až do tmavolesklé magnolie a černých cypřišů«. Ale v pravdě vynikají tam všude jenom obnažené útroby skalní s bídným křovím pořídku roztroušeným. Pažit zakrývá tam zvětralé břidlice, vápence a porfyry jen málo kde. Teprve úsilí lidské a neúmorná práce oblažila místa divoce romantická a vytvořila za drahé výkupné cypřišové háje, cedrové aleje, sady vavřínové, tamaryškové, terebintové a jiné.

* * *

O Alupce více se bájí, než co srovnává se se skutečností a s pravdou. Čítajíce stkvělá líčení toho krymského úkrytu při plouhavých vlnách Černomořských, očekáváme s napjatou myslí scenerii jako zázračně vykouzlenou.

V tom domnění přicházíš-li do proslulé Alupky dědiců Voroncových, jistě se zklameš. Zapomínaje na všecko to, co bylo překonávati knížeti Voroncovi, nežli pustinu skalní proměnil v líbezné sady, více budeš očekávati v Alupce, než čeho přímořský ten kraj skýtati může.

Čím více blížíme se k Alupce, tím více mizí křoví a zelený háv travnatého koberce. Ve výšinách mizí všecka vegetace. Ustupuje rozvalinám a troskám nakupených skalin. Řídké taurické sosny objeví se teprve vysoko v trhlinách na příkrých stěnách jurského vápence. Zakrňují bídnou výživou ve chladných jailách, jež dosahují tam výše asi 1300 *m*.

Místa, kde v předvěkých dobách měly vulkánické síly své bouřlivé středisko, vyhlédl si kníže Voroncov ku provedení velikolepého sadu, kázal vypěstiti v divokých shlucích skalních vegetaci světa amerického, přenésti tam floru orientu a krajů jižních, a vykouzlil uprostřed stinných platánů, pinií a cedrů přímořský hrad, velebnou »Krymskou Alhambru«. Tam stojí dvě statné cypřiše, které všemocný milostník veliké Kateřiny, Potemkin, sám zasadil ve vulkánickou půdu, když prodléval tam návštěvou s panovnicí r. 1787. Z těch cypřišů vzešly plody, a z plodů jejich vypučely všecky cypřiše na Krymu.

V Alupce rostou též myrty, vavříny, korkové duby, magnolie, katalpy, moruše, fíky, olivy, kdoule, pistacie, thuje, jasmíny a j. subtropická květena. Ale palmě na Krymu nesvědčí. Pečlivě ošetřované palmy, oranže, citrovníky a araukarie přenášejí se do volné přírody jen na krátko.

Rozsáhlé sady v Alupce založil německý zahradník Kehbah. Po smrti jeho (roku 1850) spravoval je jeho syn. V parku blouditi lze po několik hodin, aniž člověk pronikne všecka zákoutí jeho. Švarný Tatar v malebném oděvu, Ebu Bekir, byl mi průvodčím po spletitých stezkách, a výborná restaurace zahradní milým, ale drahým útulkem po dlouhé procházce za palčivého poledne. Přílišný účet 1 rubl a 50 kopějek za skrovný zákusek a pohárek vína je s to, aby zaplašil dobrou náladu rozkošného dne.

Zámek knížecí, ležící nejníže na horském svahu blízko moře, jest massivní budova slohu maurického ladně spojeného se slohem gotickým. Architektonické okrasy jejich splývají v lahodný celek uměleckého vkusu. Průčelí zámku, odkudž jeví se výhled na Černé moře, vyvedeno jest převahou ve slohu maurickém, pozadí s prostranným nádvořím a dvěma vjezdy vytvořeno jest v gotice středověké.

Monumentální stavba jest výtvorem anglického architekta Hunta. Zdá se, že dílo samo vzniklo kombinací dvou různých plánův.

Zámek vystavěn byl nákladem asi 3 millionů rublů. Pouze za plány vydáno bylo asi 18.000 rublů. Projekt byl zhotoven v Anglii, jíž kníže Voroncov zvláště přával, protože tam za mladosti byl na vychování.

Rovina, na níž zámek jest vystavěn, sotva dostačuje. Za stavivo užito bylo tmavozeleného zelenokamenu (diabasu), z něhož skládá se nitro horského svahu. Diabasové trosky kupí se tam v malebné shluky.

Tmavá barva diabasu jest imposantnímu průčelí na závadu. Na břehu najíti lze sotva vhodné místo, odkud by se objevil hrad ve vší slávě. Nedopouštějí toho koruny mohutných stromů, mezi nimiž se zámek skrývá.

Za to skvělý pohled jeví se na zámek a na skalnaté pozadí jeho s moře. Ovšem že obrysy a detaily hradu pozorovati lze pouze z blízka. Z větší dálky, již zachovávají koráby plující kolem Alupky do Jalty nebo v obráceném směru do Sevastopolu, mizejí prý ostré kontury tmavé stavby docela.

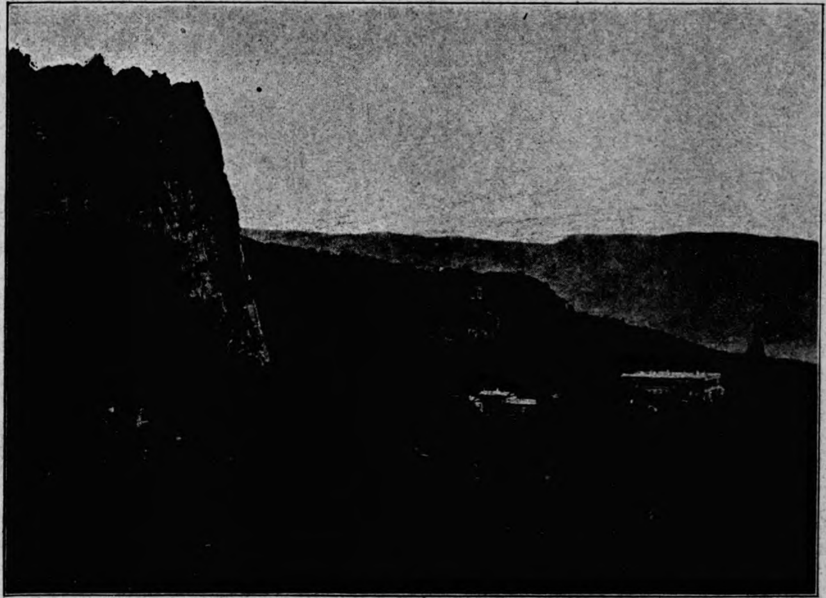

Orianda.

Tím více však vynikají v dáli světlé vížky, zvláště bělostný výklenek nad portálem v podobě duté polokoule, vyzdobené ve fantastickém slohu východním, potom balkony, sloupoví a balustrady.

Střecha zámku tvoří terasu s půvabnou vyhlídkou na moře a jeho divoké pobřeží na východ ke světlárně v Gaspře a k Jaltě, na západ ke srázným břehům Kikineiským, na sever k závratným temenům krymských jail.

Pod zámkem vystavěna jest prostičká budka pro hosty, kteří tam mohou užívati mořských koupelí. Do mořské té lázně třeba jest obouti střevíce, bychom netrpěli ostrými kaménky, které pokrývají mořské dno. Písečného dna nikde na pobřeží není, ani v Livadii ani v Jaltě, ani v Aluště, a básnická slova, že tam »nehybné moře šplouhá líným šepotem v pobřežním písku«, náležejí v překypující fantasii románovou.

* * *

Z Alupky (Mischoru) do Jalty jest asi 15 verst. Silnice prochází stále horský kraj vysoko nad mořem. Pod silnicí prokmitají ve světlé zeleni platánův, ořešákův a černavých cypřišů villy a letohrádky bohatých Rusů. Zrakem postřehneme na ostrožně Gaspru, nedaleko Oriandu a Livadii.

Zámek *Orianda* vyhořel před několika lety. Park jeho, ukrývající se pod silnicí ve hluboké propasti skalní, zachovává se ve dřívější neporušenosti.

Srázné skály uzavírají v polokruhu zelený žleb Oriandy, jejíž palác s pozadím velikolepého amfiteatru přírodního býval jevištěm bohatýrského života. Cizokrajné bylinstvo zastiňuje útesy skalní jako tmavozelené čalouny.

Orianda zaskvěla se ve slavném hávu pompejanském a vlaském působením císaře Mikuláše, jenž roku 1843 povolal petrohradského architekta, by tam postavil palác za užití plánů berlínského Schinkela. Potomní stavba řízena byla Huntem, stavitelem nedaleké Alupky. Dokončení spadá do roku 1852.

Orianda, již Tataři krymští zovou Urienda neb Urgenda (v listinách někdejších Janovanů *casale Orianda)*, náležela kdysi generálu Nariškinovi, potomku matky spanilé krásky Natalie Nariškinové, kterou Petr Veliký pojal za manželku. Když pak velkokněžna Helena Pavlovna navštívila Krym a ze

Jalta. Uprostřed hotel Rossija.

Jos. Kořenský: »Na Krymu«.

Tiskem J. Otty v Praze.

zanícením mluvila o půvabech Oriandy, galantní Rus nabídl přímořský ten kraj k doživotnímu užívání svakové svého vznešeného panovníka.

* * *

Hned za Oriandou objeví se slavená *Livadie.*

Livadie byla majetkem hraběte Potockého, vyslance ruského v Neapoli. Nyní skví se nade vchodem dvojhlavý zlatý orel, označující občasnou residenci carského dvora.

Livadie vzdálena jest od lázeňské Jalty asi 4 versty. Leží na pláni mírného svahu krymského horstva. Nynější pozemek carského sídla v Livadii scelen byl prodlením doby z pozemků hraběte Potockého, paní Šakmarové a vojína Zacharia.

Jméno Livadia jest nově utvořeno. Pochází ze starořeckého *Livadion* (lučina, močál).

Zámek tehdejšího majetníka Potockého byl zvětšen a výzdobně zařízen carským architektem Monigettim. Ostatní stavení nově přibyla nebo se přestavěla. Mnohá upomínají rázem svým na červenavé stavby tatarskomaurické, zvláště na chánské sídlo Bachčisarajské. Oplývají četnými řezbami ve střeše, oknech a balkonech, po nichž vine se révoví nebo loubinec a břečtan. Rudé nátěry mnohých dřevěných budov utlumují příjemný dojem. Ba zdálo se mi, že se dívám na rudá skladiště norských rybářů.

Kolem stavení a letohradu vysázeny jsou pinie, cypřiše, olivy, mandlovníky, platány a j.

Podél břehů při Alupce, Oriandře a Livadii pěstuje se v hojnosti vinná réva, ale proto přece platí se tam za hrozen 15—20 kopějek.

Brzy za Livadií ukáže se v chobotu a na širokém dně skalní propasti Jalta, »krymský Trouville,« »dřímající jako rozmarné děcko na klínu nebetyčných strání a horských hřbetův.«

Jalta.

Jalta dumá, jako Betlem dětí
roztroušena na úpatí skal,
jako hnízda, jež si při podletí
malý rorejs k věži budoval.

Do zákoutí strmých hor se skrývá,
zlekané jak dítě v matčin klín,
ty, nechť slunce v hruď jim střely vrývá,
v hebounký je zahalují stín

Heyduk.

Vysoko nad lázeňskou Jaltou strmí šedé skály, a hluboko na úpatí horské panoramy zelenají se kopule a vížky chrámové. Jsou uschovány v háje cypřišové. Střechy útulných domkův a chaloupek se červenají. Bělá se jen plechová krytba monumentálního hotelu »Rossija« blízko břehu, povýšeného jenom nepatrně nad hladinu mořskou.

Údolí Jaltské jest od Balaklavy nejrozsáhlejší rovinou Krymského pobřeží. Tam jaily krymské ustupují od moře do pozadí. Rozsedlinou jejich valí se v údolí horská bystřina a vrhá se hukotem přes balvany a útesy do propasti. Prodlením doby pokrylo se údolí náplavem a zvýšil se nynější terén, na němž Jalta se rozkládá.

Ve výšinách zelenají se pastviska, a černají se koruny lesů piniových. Za nimi šumí staleté buky, a nad strážnými žleby vznášejí se při slujích a puklinách sosny taurické *(Pinus taurica)*. Tvoří místy vonné bory a zalesněná návrší.

S jedné strany přibližují se k Jaltě knížecí a carská sídla letní, na druhé straně tulí se k ní zahrady Nikitské a poetická osada Gursuf neboli Ursuf s tatarským obyvatelstvem a s villami velmožů.

O Jaltě opakovati mohu tu slova, jež napsal Frédéric Dubois de Montpéreux již před padesáti lety: »J'ai observé la vallée de Yalta de toutes les positions, et de partout, elle est belle et grandiose.«

Co příroda v Jaltě vytvořila, jest v pravdě velikolepé, ale lidská ruka učinila tam jen málo pro zvelebení vychvalovaných lázní.

Jalta jest městečko nevelké, čítající asi 1500 obyvatelův. Od Simferopolu vzdálena jest asi 90 verst, od Sevastopole přes 80 verst, od Petrohradu 2064 versty, od Moskvy 1447 verst, postrádajíc posud spojení železničního se Simferopolem.

Nynější osada zbudována jest v místě někdejší dědiny tatarské řečené *Jalita*. Před tím byla tam kolonie byzantská *Galita*.

Od roku 1838 jest Jalta krajským městem. Nicméně ještě před čtyryceti lety, co ubíral se tu přírodozpytec Koch cestou po Krymu, měla Jalta pouze asi čtyrycet domů, jež seřaděny byly v jedinou ulici. Skrovničké kupectví bylo tehdy v rukou chudých kramářův. Obyvatelé Jaltští a výletníci, usazení na blízku ve svých villách, byli nuceni kupovati si potraviny až z Oděsy nebo ze Simferopolu. Jednou za čtrnáct dní zastavoval se v Jaltě parník, který udržoval spojení mezi Kerčem a Oděsou

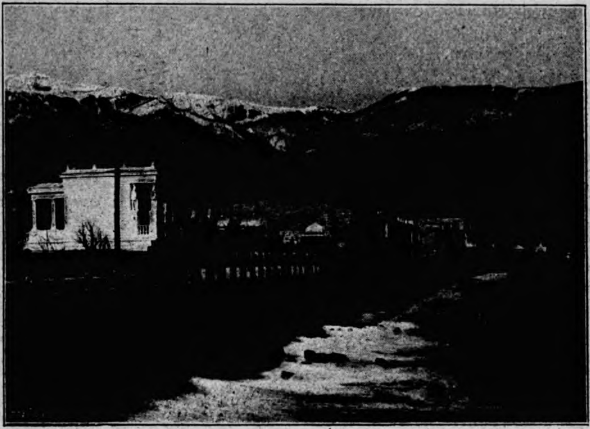

Nábřeží v Jaltě.

Nepatrné zájmy obchodní nevyžadovaly spojení častějšího, a asi tucet ruských rodin panských, jež prožily tam léto od máje do září, sotva byly s to přivoditi oživení obchodní. Okolní obyvatelstvo skládalo se hlavně z Tatarů, a ti žijíce velmi skrovně, opatřovali se potřebami životními ze svého hospodářství, záležejícího v polaření, ve vinařství a v chování bravu.

Hlavní ulice Jaltská vytvořena jest nyní tarasovitou silnicí, při níž se strany jedné vystavěny jsou slušné domy obchodní a hotely s vyhlídkou na moře. S druhou stranou silnice hraničí Černé moře.

Nad jiné stavby vyniká tam hotel »Rossija«, mající as 150 komnat. Před ním rozkládá se sad. Rostou v něm thuje, ajlanty, tamaryšky, gledičie, vlaské topole a j.

Aleje ajlantová a stromy akátové jsou jedinou ozdobou boulevardů, postrádajících vší přitažlivosti. Ba všude jeví se nelad a zanedbanost, utlumující všechen půvab vznešeného okolí. Čilý život lázeňského světa zatlačen jest v Jaltě na poslední místo mezi všemi lázněmi. Na světové lázně mořské Jalta nároků činiti nemůže.

Zajímavou jejich stafáží jsou tatarští průvodčí v bohatém kroji národním, třpytícím se zlatým a stříbrným brokátem na opascích a lemování. Nabízejí k vyjížďkám své elegantní fiakry neb oře k jízdě do horských žlebův.

Švarné postavy Tatarů v kozáckém kroji těší se veliké oblibě ruských dam. Mnozí stěžují si na ně, že byli dobrodružnými Ruskami až příliš zhýčkáni.

Pod tarasem, na němž jest rozestaveno několik lavic, vlní se mělké moře otevřené zátoky. Několik skrovných koupelen mělo dodati Jaltě pověsti, že jest proslavena mořskými lázněmi.

Pouze když lodi, zastavující v Jaltě asi čtyrykráte v témdni, zakotví daleko od břehu, vzruší se smutná nálada lázeňských hostí příchodem nových cizinců. Pobřežní mělčiny nedovolují, aby koráb mohl připlouti až k pevnině.

A jako město prosto jest veselého života za horkého leta, tak i moře je tam neveselé. Rybářské lodice, plachta zřídka kdy zakmitá se na hladině, a břehy opuštěny jsou ode všech ostatků říše živočišné. I ty skořápky nejobyčejnějších slavek jsou u Jalty zjevem vzácným.

Rodiny, vyhledávajíce letní pobyt v Jaltě, draze najímají obydlí v městě a ve blízkých dačách. Rovněž draze pronajímají se byty v hotelích. Za skrovné obydlí pro rodinu žádá se za lázeňské saisony čtyři sta až tisíc rublů, v hotelích asi dva ruble denně s vyhlídkou do nádvoří a asi 5 nebo více rublů za pokoj s výhledem na moře. K tomu všemu vypadá zařízení komnaty chudě.

Laciněji opatřují se byty u řeckých osadníků v sousedních dědinách, v Aútce a Farfaře, vzdálených od moře asi dvě versty.

Za dnů letních pražívá slunce v Jaltě nemilosrdně, ale parna mírněna jsou chladnějšími vánky přímořskými a chlady, přicházejícími z údolí vysokého horstva.

Náhlé změny v teplotě dostavují se zhusta večerem jako vůbec na Krymu. Proto Tataři krymští neodkládají vlněných kazajek ani za nejteplejšího léta a nezapomínají za noční jízdy bráti s sebou svůj kožich.

Krimu

Teplota, jaká byla v Jaltě pozorována za horkých měsíců letních, podobna jest teplotě tropické. V měsíci červnu ukazuje teploměr mnohdy ještě za noci 27° C.

Dle záznamů, uveřejněných z meteorologické stanice dra. Dmitrijeva, bylo pozorováno, že byla teplota:

Dne	7 hodin ráno	1 hod. odp.	9 hod. večer	max.	min.
20. června	23·2	27·8	20·2	31·0	17·2
21. »	22·6	27·8	21·6	33·0	18·0
22. »	25·2	29·0	24·4	35·0	19·6
23. »	28·2	33·5	29·8	37·5	23·2
24. »	29·9	27·4	22·4	36·5	22·6
25. »	24·8	22·4	22·6	31·5	14·8
26. »	28·8	28·8	27·4	30·0	19·6

Nejvíce hostí dostavuje se do Jalty, když dozrává réva vinná. Té doby podrobují se »léčení hroznovému«. Hojné požívání hroznové šťávy vzbuzuje chuť k jídlu a zvyšuje činnost ledvin a střev. Za nedlouho jest patrna výživnost veškerého těla, střídá-li se réva s vydatnými pokrmy dusičnatými v nevelikých dávkách.

Hosté, oddávající se hroznovému léčení, jídají denně asi dva kilogramy hroznů (bez slupek), později čtyry, šest i více kilogramův, a to třikráte prodlením dne: před snídaní, před obědem a před večeří.

Hroznové léčení podniká se také tu onde na Rýně, Mosele, Mohanu, v jižním Tyrolsku, Slezsku, u Drážďan a j.

Jiní lékaři doporučují k dietetickému léčení požívati hojně třešní, malin, jahod a j.

* * *

Obyvatelstvo samého města náleží skoro veskrze k církvi pravoslavné.

Tataři usadili se ve blízké dědině, řečené Deriköi.

Chaloupky tatarských osadníků přiléhají z pravidla k horským stráním. Zastiňovány jsou košatými ořešáky.

V Deriköji žije snad posud tatarský průvodčí Mustafa Bitjüruf se svou nejmilejší polovicí Anyfé.

Mustafa zamiloval si ji před dvacítipěti lety. Ale rodiče její nepřáli lásce Mustafově. Vyčítali nápadníku sličné dcery Anyfé nemajetnost.

Anyfé omlouvala svého miláčka, jen aby její rodiče naklonili se k Mustafovi. Než marně snažila se pohnouti je ke svolení. Vidouc neblahou budoucnost svou, uchýlila se s prosbou k samému panovníku, jenž tou dobou prodléval v blízké Livadii.

Car přijal dívku laskavě a slíbil jí svou pomoc a milost. Nad to pak dal své slovo, že na svatbu šťastné dívky sám se dostaví.

Co nezmohl u rodičů pláč a prosba, zmohla pouhá vůle vznešeného cara.

Mustafa, najav ve vsi slušnější chaloupku, připravoval vše pro slavné přijetí nejvyšších hostí.

V den Mustafovy svatby byla celá Deriköi na nohou. Přehojný zástup tatarských sousedův i zvědavců dostavil se ke svatbě. Každý očekával sváteční příchod carského hostě.

Míjela hodina za hodinou, a carský host nedostavoval se. Slunce počalo se již skláněti za hory a co nevidět mělo již zajíti za obzor. Trapná nastala chvíle pro svatebčany a mulu, jenž připraven byl oddati ženicha s nevěstou, neboť korán nedovoluje vykonávati obřad ten po západu slunce Proto byl sňatek požehnán mulou za nepřítomnosti carovy.

Ale sotva že svatební ceremonie se skončily, pojednou rozlehl se dusot koní po vsi, a panovník s panovnicí a velkokníže s četnou družinou dvorní zastavili povozy před tatarskou chatrčí.

V tom okamžiku nebylo nešťastnějších lidí nad Anyfé a Mustafu! Vládce veliké svaté Rusi a milostivý sprostředkovatel sňatku měl by přijíti ke slavnosti po slavnosti?

Na štěstí je Tatar rovněž tak chytrý jako ponížený. Rychle vzpamatoval se mula, domácí hospodář i hostitel. Majíce ruce položené křížem na prsou, uváděli pokorně carské panstvo do světnice, načež mula oddával tatarský párek po druhé přes to vše, že již dlouhé stíny lesův a hor oznamovaly dávno zašlý den.

Carští hosté obdarovali hojně novomanžely. Car daroval ženichu dvě stě rublů a carevna oblažila nevěstu drahocenným šperkem, jejž Anyfé nosívá jako nejdražší památku.

* * *

V ušlechtilé tváři pobřežních Tatarů krymských. zračí se více typ řecký nežli mongolský. Není pochybnosti, že v nich koluje krev dávných kolonistů řeckých, kteří, když Krym připadl Turkům, přestupovali k islámu. Chtěli ujíti fanatismu mohamedánských vládců, z nichž v neblahé paměti jest zachován zvláště hrozný hadži Ahmet aga, jeho ďábelská žena a ukrutný Deli Balta, doslovně »zšílená sekera«.

Ve mnohých rodinách tatarských zachovaly se na Krymu podnes obyčeje, které nesouhlasí s islámem, na příklad jisté slavnostní pečivo se znamením kříže, upomínající na původ křesťanský.

Že krymské břehy obydleny byly již za dob praehistorických, svědčí archaeologické nálezy, jež objeveny byly na poli u Jalty někdejším presidentem archaeologické společnosti Moskevské, zesnulým hrabětem Uvarovem, a to ve hrobích složených z ploten kamenných. Uvarov našel v nich četné mořské skořepiny *(Cypraea moneta)*, ozdůbky bronzové, skleněné perličky a jiné tretky, jež vkládaly se nebožtíku do hrobu.

Nálezy kamenných hrobů jsou na Rusi velmi vzácny. Shodují se s pravěkými hroby, objevovanými četněji v zemích skandinavských.

Před Uvarovem vykopal podobné hroby Čakalov blízko Aútky roku 1864. Nálezy z Aútky neliší se od archaeologických památek vykopaných Uvarovem.

Z Jalty do Alušty.

»Pozdravujte milé krajany v Čechách!«

Těmi slovy propustil mě majitel hostince zvaného »Hotel Krym«, když mi odevzdával pas. Pocházeje z Falknova, usazen jest již po mnohá leta v Jaltě jako mnozí jiní němečtí rodáci.

Z rána o osmé hodině opouštěl jsem někdejší byzantskou osadu Galitu a učinil jsem nejbližším cílem své pouti Aluštu, potom Simferopol.

Od několika let vyjíždějí z Jalty do Simferopolu pohodlné omnibusy a vykonávají řečenou cestu asi za 12 hodin.

Z Jalty do Alušty platí se za místo v banketu asi 2 ruble.

Omnibus krymský ujíždí jako letem v malebném kraji. Čtyři koně zapřažení vedle sebe neustávají v trysku s vrchu i do vrchu.

Zasedl jsem do vozu napřed, kde jsou vykázána tři místa prvé třídy. Mohl jsem tak užívati čarokrásné vyhlídky do pobřežní scenerie krymského Pontu.

Zazněla trubka rozezvučela se celým městem, a vůz ujížděl do příkré stráně.

Konduktér, jenž provází cestující, nepřestává troubiti v každém záhybu. Všecko vyhýbá se z daleka jako nějakému rychlíku.

Za nedlouho vyměňují se koně za jiné, a opět spějeme k cíli co nejrychleji.

Vozka pobádá spřežení k ohnivému běhu bez biče, pouhou oprati, přátelským slovem, bez bičování, bez týrání. Jsme na východě, v zemi národa, jenž s dobrým ořem dělí se o přátelství. Oba jsou si na vzájem milými druhy.

A jako laskav jest jezdec ke svému oři, tak zase oř ovládati se nechává jezdcem jako oddané dítě. Živost a oheň neopouštějí tatarského koně ani v pozdním věku Mizejí teprve smrtí jeho. Surového nakládání tatarský koník nikdy nepocítí, a přece pádí jako vítr po stepních pláních, po úvalech a dolinách '

Po straně levé trčí vysoko do jasného ovzduší holé stěny jurských vápenců. Trosky jejich nakupily se v divoké rozvaliny. Mezi nimi vypínají se kmeny lahodných pinií s tmavými korunami. Ve strmých výšinách shlukují se v pohorské háje.

Cesta vroubena jest zádumčivými cypřišemi. Košaté koruny ořešáků ochlazují vyprahlou půdu Olivy v zahradách povznášejí se nad ohnivou révu. Chutné jejich olivky nabízejí se nám naložené k občerstvení.

Vedle sadů olivových kvete na rozsáhlých polích tabák. Listí jeho suší se ve blízkých chatrčích na tyčkách nebo rozvěšuje se na napjatých provazcích a ponechává se účinkům palčivého slunce.

Po pravici vidíme horské boky. Nachylují se příkře k moři. V propastech jejich kmitají se osamělá stavení, villy a tatarské dědiny s drobnými chaloupkami. Vodorovné jejich střechy zdají se splývati se zemí.

Jednou vyzírám v horské divočiny, podruhé obracím zrak v širou pláň mořskou Klidná hladina moře zářila odleskem ranního slunce. Daleké břehy zátoky Feodosijské vroubí moře v malebném polokruhu. Jediný koráb bělal se na hladině. Ubíral se ke břehům Kavkazským.

Víc a více ocitujeme se v závratných výšinách pobřežních jail krymských. Přímořské panorama s věncem nachového horstva vypadá velebněji a velebněji.

V zátoce asi sto kilometrů do dálky skrývá se starobylá Kaffa (tur. Kefé) neboli Theodosie, pozdější Fedosie (t. j. dar boží). Bývala to obilnice klassického Řecka. Tam Miletští žili čilý život již pět set let před Kristem. Starotaurická Ardauda, město zasvěcené sedmi bohům, povznesla se přičinlivostí k obživlé slávě a dospěla svého výkvětu za doby kupčivých Janovanů ve čtrnáctém věku. Nadarmo nenazývala se tehdy *Küčük Stambul* t. j. Malý Stambul (Cařihrad). Teď, když Turci opustili kraj, Feodosie stala se skrovným městem. Za Janovanů měla asi 150.000 duší, nyní jich má toliko 11.000.

Od moře vanul vítr a mírnil palčivý den. Užívám radostí krásného jitra a ssaji do sebe svěží vzduch krymského jihu.

Cestou potkáváme Tatary na koních. Otec zasedl na buclatého vraníka i se synkem, jenž již za útlého mládí zvyká jízdě na koni. Sedí na něm jako přirostlý. Za obuv má něžné střevíčky z červeného safiánu a na hlavě s milou tváří obvyklou chalpu, nízkou beranici.

Při cestě táboří Cikáni. Putují stále světem, jako by souzeno jim bylo nenalézati nikde poklidu a spokojení.

Tam u prostřed stepi potkal jsem
nad ostatky starých stanův
vozíky vetché kočovných Cikánův,
těch dětí tiché, mírné svobody.
Však ubohé vy děti přírody!
I mezi vámi štěstí není,
a pod roztrhanými stany
váš spánek není prost všech utrpení,
a třebas došli v nejkrytější strany,
ni v pouštích není od běd vyproštění.

(Puškin: »Cikáni«.)

Pohorská silnice vine se hadovitě ve žlebech, úvalech a po stráních. Otvírá malebné pohledy do skalních útrob.

Geologické profily, které vytvořeny byly silničními zářezy, ukazují zřejmě k povaze horské skladby jihokrymské. Vrstvy skalní, prvotně vodorovně usazené, jeví se v profilech divoce zohýbaných a přelámaných. Tam v okolí vřelo to kdysi v podzemním nitru. Ohněrodé skály vynořily se z pokrají břehů Černomořských, vyzdvihly těžký příkrov a násilně prodraly se jím do výše jako ohromné kupy vulkánického kamení. Tu bylo středisko velikolepé errupce, kterou vznikly hory porfyrové a zelenokamenové na pobřeží.

Hluboko při březích mořských vyčnívá ohněrodý velikán, Aju dagh, vysoký přes 600 metrů. Puškin zpomíná na něho slovy:

Ves cit se budí, chví se duše,
když poutník rána spanilého
v horách po břehu velebném
přijíždí sem, a komoň ruče kluše
A zelenající se vláha
tu před ním šumí v lesku malebném
kol příkrých srázů Aju dagha.

Kolem černavé té hory utápí se ve vlnobití několik menších gigantů. Vzešly rovněž ze žhavého lůna podzemního. Kupí se jako mláďata kolem hrozné nestvůry horské, přirovnávané k obrovskému medvědu s mláďaty. Odtud jméno vulkánické té hory. Znamenáť *aju* nebo *ajy* medvěda a *dagh* vrch, horu.

K Aju daghu přiléhá tatarská víska Gursuf nebo též Ursuf, pojmenovaná nepochybně dle latinského *ursus* (medvěd), za starověku Kriu metopon nazývaná.

Když byli Turci pány na Krymu, vyvážely se nejkrásnější květy spanilých dívek čerkeských do Gursufu. Vnady jejich draze platily se na krymském tržišti. Čerkeskami zásobovaly se haremy moslimských velmožů a sultánů.

Teď vládne v Gursufu klid jako v každé dědině krymských Tatarů.

Gursuf leží rozkošně na úpatí horském. Malé chaloupky tatarské slepeny jsou jako něžná hnízda z bláta a kaménků. Jedna za druhou zvedá se stupňovitě. Vodorovné střechy jejich splývají v jedno s horskou strání, a skrývají se pod mohutnými ořešáky. Soulad a pořádek obráží se již z venčí, neřku-li v nitru útulného domečku.

* * *

Asi za hodinu zastavil omnibus u studánky, kde napojil vozka koně a ochladil vozové nápravy.

Hlouček tatarských dětí provozoval na návsi své hry a zábavy. Drobní Tataříci rádi přijímali skrovné dárky, ale neobtěžovali cizince dotěravostí a žebrotou.

Zastavujeme se u proslulého sadu botanického v Nikitě, kde pěstují se ušlechtilé štěpy a révy všech druhů a všech krajů.

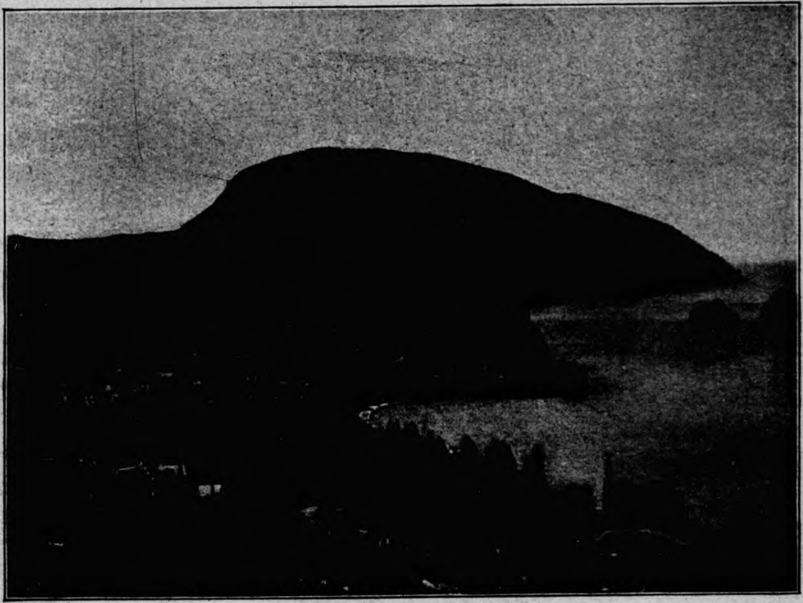

Pohled na tatarskou osadu Ursuf.

Znamenitý sad Nikitský založil botanik Steven, jenž usiloval již na počátku našeho století o to, aby ve krajích ruských, prázdných vší vegetace, pěstovalo se stromoví ve školkách a vysazovalo se po okolí. Brzy na to svěřeno mu bylo založiti sad na Krymu. Z něho vzešel blahodárný prospěch celé jižní Rusi.

Steven počal dílo šťastně a zvelebil botanický sad znamenitě. Povolán byv do Petrohradu, by radil, co učiniti pro zvelebení ovocnářství na Rusi, prospěl nevšedními zkušenostmi celé říši radou i skutkem.

V sadě Nikitském pučí stromoví všech pásů. V něm žloutne se ovoce oranžův a citroníků. Cedry libánské rozkládají tam své haluze vedle brasilských araukarií, laplatských mahonií, amerických agav, chilských eskallonií a j.

Ale olivám nechce se tam dobře dařiti. Neprospívají ani na protějších březích Černomořských v Malé Asii. Neočekávané mrazy dubnové působí zhoubně v choulostivém těle oliv, které potom snadno berou za své. Také chladné noci jarní poškozují mladé výhonky a ratolesti olivové.

Vedle tuhých mrazů řádívají tam také kruté vichřice. Vyvracejí z kořene nejstatnější kmeny a odnášejí divokým vírem půdu i balvany

Na stanici Ai Danil, vzdálené od Jalty 11 verst, vyměněni byli koně. S nimi přišel i nový vozka a zasedá na kozlík omnibusu Konduktér však doprovodí cestující až do Simferopolu. Pochází z rodičů německých, kteří vystěhovali se z Kurska do Tiflisu. Jazyk svých rodičů téměř již zapomněl. Žvatlal po německu jen několik běžných frásí.

Osada Ai Danil má své jméno od horského hřbetu, jenž vybíhá od středních jail k moři.

Slovo *Ai* pochází z řeckého *hagios* a znamená na česko svatý.

Byzantští Řekové rádi nazývali předhoří jménem nějakého svatého, byť tam ani kostel nestával. Předhoří mezi Jaltou a Alupkou sluje rovněž Ai Todoro, t. j. svatý Theodor.

Za Ai Danilem mám stále před očima tatarskou dědinu Gursuf a přímořské balvany. Zřetelně rozeznávám v dáli kamenné trosky někdejších sídel Řeků, Vlachů, Gothů, Římanů, Turků, Tatarů a jiných národů, kteří vystřídali se na březích krymských.

* * *

Druhou poštovní stanicí mezi Jaltou a Aluštou jest *Bjuk Lambat* t. j. Velký Lambat (tur. *böjük* = veliký), vzdálený od Jalty asi 28 verst.

Bjuk Lambat jest dědinou veskrz tatarskou. Leží pod rozvalinami skalními. Tabákové listí sušilo se v každé chaloupce.

Z Velkého Lambatu do Alušty jest o málo více než 13 verst. Za Lambatem sklání se silnice níž a níže. Vine se mezi chlumnatými stráněmi, porostlými duby, babykami, hlohy, jasany, planými hruškami a j. Odtud zříti lze ještě krymské břehy, choboty a předhoří, zvláště Meganup, při němž leží starobylá osada kupecká Sudak.

Jiná jest povaha pobřežního horstva krymského v západní polovici, jiná ve východní polovici. Sami Tataři krymští různí od sebe ty půle. Hraničním bodem jest asi Gursuf. Stávaly prý tam za starověku hradby proti vpádu se strany východní. Skytové přitáhli tamtudy na krymský jih, aby si podmanili Kimmry, kteří vyhledávali bezpečnost před mocnějším nepřítelem v horách.

Za našeho letopočtu osazovali břehy krymské zvláště byzantští Řekové. Ale když Janované nabyli převahy v polovici východní, podmaňujíce si město za městem, ustupovali Řekové se zbytky osadníků gotských na západ. Tam žili klidně v poddanství chánů tatarských až do té doby, dokud Turci nezmocnili se Krymu. To stalo se za sultána Muhammeda II. roku 1475. Té doby byly pobořeny hrady a pevnosti, a islám získal nové půdy a nových vyznavačů.

S islámem šířil se na Krymu také turecký jazyk. Památka po něm zachovala se podnes ve jménech řek, potoků, vrchů, dědin, které shodují se s řečí, mluvenou podnes v Cařihradě, ale neshodují se s nářečím tatarským, mluveným na severovýchodě krymském a kolem Kaspického moře.

Ve spisovné řeči turecké označují se tekoucí vody slovem *sú* (voda) spojovaným s příslušným adjektivem. Takové pojmenování mají též potoky a říčky západokrymské, jako na příklad *Souksú* (studená voda), kdežto východně užívá se místo sú *usen*, jakož slýchá se též ve krajích zakavkazských a při Kaspickém moři.

Veliký sluje v turečtině *böjük*, na západě *bijuk* nebo *bjuk*, v tatarštině severovýchodních krajů kavkazských a na východě jižního Krymu *ulu*. V těchto krajích sluje ves *aul* (dvojslabičné), v oněch *köi*.

Alušta.

Alušta leží v hlubokém údolí při samém břehu Černého moře. Upomíná na Jaltu, jíž se podobá svojí polohou. Silnice sklání se od Bjuk-Lambatu k moři jako od Alupky a Oriandy do Jalty. Jalta i Alušta vystavěna jest při břehu mořském, ale údolí, v němž Alušta se rozkládá, jest široké a táhlé. Silnice, vedoucí z Alušty do Simferopolu, mohla býti provedena bez velikých obtíží.

Staří Řekové nevyužitkovali výhodné polohy Alušty. V dějinách nečiní se o ní té doby ani zmínka. Za to Byzanťané poznali důležitost kraje a opevnili jej za Justiniána hradbami.

Ale jen málo památek zbylo po někdejším opevnění. Všeho všudy stojí tam ještě zříceniny dvou věží, z nichž jedna učiněna jest přístupnou. Po několika málo schodech lze dostoupiti jejího cimbuří a přehlédnouti tatarskou dědinu.

Ostatní rozvaliny v Aluště zmizely. Tataři odnášeli kus za kusem a slepovali z nich své chýše. Jest prý přece rozumnější, říká Tatar, vystavěti ze starých ssutin přístřeší pro člověka, nežli ponechávati vetché a neprospěšné trosky mrazu a lijavci ke zničení.

* * *

Do Alušty přibyli jsme po pětihodinné jízdě. Na stanici pod verandou byl uchystán již oběd. »Traktyrčík« nabízel předem obvyklou polévku se zeleninou, potom jídlo masité a za dessert talíř výborných hroznů vinných.

V každém obratu a v každém slově prozrazoval se v traktyrčíku potomek rozptýleného kmene židovského.

Dobrý nocleh a čistá ložnice potěšuje pocestného na východě rovněž tak jako čerstvý pramen žíznivého.

Traktyrčík aluštský dokládal se slovem i bohem, že jest u něho na stanici vše čisto, a že budu míti pokojnou noc.

Ale sotva že položil jsem cestovní svůj raneček na pohovku, povlečenou červeným aksamítem, vzrušila se cizopasná neřest k čilosti a běhu ze všech záhybův a skulin již za dne.

Nezbývalo než ohlížeti se po lepším noclehu někde jinde v tatarské vsi, kde kromě poštovní stanice jsou ještě dva hostince.

Alušta.

V několika minutách skládám ve druhé hospodě své ranečky a spokojeně chystám se do vsi a okolí, kde Mickiewicz prodléval a dědinu ve znělce »Ałuszta w dzień« opěvoval:

> Już góra z piersi mgliste otrząsa chylaty,
> rannym szumi namazem niwa złotokłosa,
> kłania się las, i sypie z majowego włosa,
> jak z różańca chalifów, rubin i granaty.
>
> Łąka w kwiatach, nad łąką latające kwiaty
> motyle różnofarbne, niby tęczy kosa,
> baldakimem z brylantów okryły niebiosa;
> daléj szarańcza ciągnie swój całun skrzydlaty.
>
> A kędy w wodach skała przegląda się łysa,
> wre morze, i odparte z nowym szturmem pędzi;
> w jego szumach gra światło jak w oczach tygrysa,
>
> sroższą zwiastując burzę dla ziemskiéj krawędzi;
> a na głębini fala lekko się kołysa,
> i kąpią się w niéj floty i ztada łabędzi.

Alušta jest tatarská dědina. Má asi 120 domků s několika sty obyvateli.

Některé výstavnější budovy náležejí Rusům nebo poruštěným kolonistům německým.

Úhlednější domky a skrovné dače jsou při pobřeží mořském. Tam postaveno jest též několik prostých koupelen pro nemnohé hosti, kteří vyhýbajíce se drahé Jaltě přicházejí za leta raději do Alušty.

Ale je-li v Jaltě zábavy po skrovnu, je pro hostě v Aluště chvíle ještě trudnější. I širé moře jeví se tam opuštěné. Ani jediná skořepina mořských měkkýšů nepovaluje se na březích. Zřídka ukáže se na něm rybářský člun nebo koráb na dálném obzoru. Básníkova slova »i kapią się w niéj floty i stada łabędzi — a koupou se v ní lodi, stáda labutí« nehodí se na břehy smutné Alušty.

Pobřeží vroubeno jest silnicí. Při ní hučí vlny mořské a rozrývají valounkovité mělčiny. Ostré hrany valounků ztěžují koupání jako v Alupce, Jaltě a vůbec při krymském Pontu. Proto neopomínáme navlékati střevíce, kdykoli jdeme užit mořské lázně.

Při silnici lelkuje několik Tatarů, potom hlouček bosých dětí s obarvenými vlasy a nehty a s fezy na hlavách. Někteří opírají se o sloupy silniční, natřené zpola bíle, zpola červeně.

Místy vypínají se při silnici vlaské topole, místy rostou ajlanty a akáty.

Víska aluštská rozkládá se dílem na svahu, dílem na návrší. Tatarské chaty přiléhají buď jednou stranou k úbočí výšiny, nebo přístupny jsou se všech stran. Pojí se v nevelikých vzdálenostech v úzké a křivolaké uličky.

Každá chata má malý dvoreček obehnaný plotem. Všecky chaloupky, stmelené z kamení, dubového dřeva a hlíny, opatřeny jsou vodorovnými střechami. Střech těch užívá se po způsobu národů asijských k sušení ovoce, tabáku a prádla. Za letních večerů zasedá se tam k přátelskému hovoru. Tam přijímají se i návštěvy, a děti hrávají si na střeše chaloupek jako u nás mládež na ulici. Se střech vyhlížejí tatarské dívky a ženy na svatební průvody, zahalujíce si obličej do dlouhého závoje otáčeného kolem hlavy. Jmenuje se *mehreme* nebo *marama.*

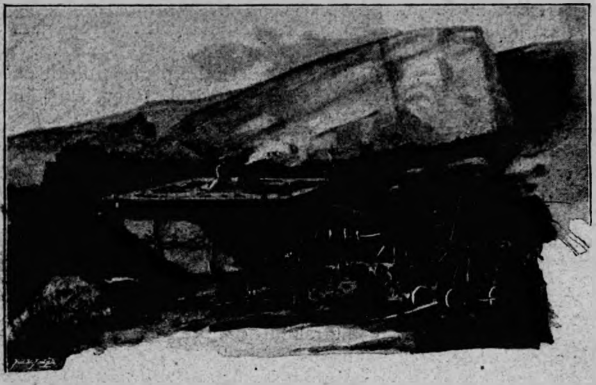

Tatarská chýše.

(Dle náčrtku spisovatelova.)

* * *

Procházím úzkými ulicemi, vystupuji se střechy na střechu a ocitľuji se brzy mezi balvany, brzy na dvorečku, nebo v uličce slepé, kde cesta se zavírá. Opět vylézám na nízkou střechu a rozhlížím se po bezpečné stezce ve spletitém bludišti tatarské vísky.

Vyžaduji si také dovolení vstoupiti do vnitř tatarské chaty. Ale žena obrací se ode mne tváří a nevrle oznamuje, že muž její prodlévá na vinici.

Hlásím se v chaloupce druhé.

»Assán! Assán!« volá žena v chatrči vedlejší, a Assán objevil se na dvorečku. Jako vzácného hostě uvedl mě hned do stínu svého zápraží, kdež oba usadíme se na koberci. Nohy dáme křížem.

Assán nabízí mi přívětivě cigaretu. Dává přinésti také dva koflíky černé kávy, uvařené po tatarsku. Přikusujeme k ní ždibce cukru.

Zatím dostavily se hospodářovy děti a prohlížejí udiveně cizince. Otec představuje mi všecky ratolesti svého rodu. Emrali, Salé, Ramís, Amét, Süin byla jejich jména.

Dívky měly vlasy spletené asi ve dvacet copánků. Fez pokrývající hlavu byl pošit penízky a lesklými cetkami. Oči všech dětí plály radostí, když odcházely s obrázky zářícími bronzovým zlatem a stříbrem. Dárkem tím získal jsem si přízně celého domu.

Tatarský můj hostitel vypravoval, že pěstuje hlavně víno a tabák jako jiní jeho sousedé. Prodává pud tabáku (asi 16 *kg*) po 15, 20 až 30 rublech.

Kde jaké bidlo v tatarském domku, na každém visí pletence cibule a česneku.

Česnek a cibuli vychvaluje Tatar do nebe. Moslimové tvrdí, že je česnek chrání před morem a před zhoubnými účinky větrných bouří, jakkoli vzešel ze šlépěje pravé nohy ďáblovy, když satan dotekl se poprvé země. Cibule vypučela prý ze šlépěje levé jeho nohy.

Vcházím s hospodářem Assánem do domku. Všecko v něm dýše pořádkem a vzornou čistotou. Již statečný rytíř Krištof Harant z Polžic chválí Tatary ve své Cestě do země svaté a Egypta, dávaje o nich svědectví, že jsou lidé »regimentu dobrého a jiných dobrých věcí na lidi náležejících«.

V kuchyni visí nevyhnutelný kotel. Pod ním plápolá mírný plamének, a v kotlu to praská a syčí. Připravuje se pilaf k večeři. Kolem povaluje se několik dřevěných lžic. Na stěně visí menší a větší nádoby plechové.

Ve špižírně jest zásoba kukuřice, ve velikém sudě uschováno jest kyselé mléko, k němuž Tatar přikusuje rád chléb s cibulí. Na rohožkách nasypáno jest sušeného ovoce, zvláště mnoho planých jablek, hrušek, dřínek.

V koutku uchystána jest hromádka vinného listí a trochu zeleniny ke přípravě chutné *sarmy*. Sarma jest pravou pochoutkou tatarskou jako u Turků *dolma*. Rozsekané maso zaobaluje Tatar do vinného listu, zelí nebo okurek a peče je s rýží v tuku nebo v oleji.

Čičirbörek jsou koláče z mouky a rozsekaného masa. Pekou se v ovčí kůži. Zamilovanému tomu jídlu tatarskému říkají Osmani *tatarbörek*, t. j. tatarské koláče.

Za delikátní krmě platí u Tatarů zavařenina ze švestek, hroznů a broskví, *pekméz*, a *helva* jakož i *rahatholkum* (doslovně: lahoda jícnu), u Turků *rahatlukum* zvaná.

V přijímací síni tatarské rozprostřeny jsou na hliněné podlaze koberce. Ke stěnám přiléhají nizounké divany, a na stropě rozvěšeny jsou malé čalouny, pestře vyšívané. Světlo vniká do chaloupky malými okénky.

Host domácí i cizí odkládá obuv v předsíni. Dělá to, co činí každý člen rodiny. Tak udržuje se ve světnici vzorná čistota.

Větší dcerka hospodáře Assána, sličná Anifé, zaměstnána byla vyšíváním dlouhého závoje, utkaného z jemné vlny. Červené a modré arabesky vyšívá toliko na oba konce závoje.

Tvář mladé Tatarky upomíná na řecký typ. Ten vyniká nápadně zvláště mezi Tatarkami krymskými. Živůtek kyprého těla vyšňořen jest lesklým dracounem. Seděla na divanu, oblečena v široké šalvary. Nehty a dlaně červenaly se *hennou*.

Henna (alkana) pochází z kořene a listí keře *Lawsonia inermis*. Pěstuje se v Africe, Malé Asii a Indii. Chrání prý moslimy před uhranutím.

Moslim napouští hennou nejenom své vlasy, vousy, nehty, dlaně a šlapadla na nohou, ale též koně a velbloudy pro větší slávu. Perský šach, meškaje v zemích evropských návštěvou, vyjížděl si rád na arabském bělouši, jehož břicho a ohon byly červeně natřeny.

A jako nehty, dlaně a rty spanilé Anifé rděly se hennou, tak zase obočí černala se jako uhel. Byla natřena *koholem*, líčidlem, připravovaným ze surmy a koptu.

Hospodář Assán pozval mě ještě na střechu čistotné své chaloupky. Půvabná Anifé vyšla v patách za námi na nádvoří, jakoby pochlubiti se chtěla ušlechtilou svojí postavou

Turci i krymští Tataři mají příbytek rozdělený v síň přijímací a harem. Ale kromě jedné ženy zřídka který Tatar mívá dvě nebo tři.

Tataři vedouce život střídmý, vynikají tělesnou konstrukcí nad příbuzné Turky. Jakkoli vyznávají islám a žijí podle koránu, přece jest mezi nimi mnohoženství zjevem ojedinělým.

Na střeše hospodáře Assána sušily se na několika rohožích červené plody dřínu *(küzil)* a vlaské ořechy.

Sadařství krymské, o němž tolik pěkného se vypravuje, jest ještě valně zanedbáno. Mimo ořešáky vysazuje si málo který hospodář jiné stromoví ovocné.

Hostitel vypravoval mi, že má v hospodářství svém asi padesát ovec, potom dva buvoly a dva koně.

Tatarský buvol poskytuje mu mléka hustého, ale v malém množství.

Assán má též pěknou vinici v údolí aluštském, potom nevelíké pole, jež zdělává tak primitivně jako činívali jeho praotcové. Naříkal si na častá sucha. Bývalé vodovody, jež sbírávaly skrovné vody na horách, zanikly, a umělé zavodňování, jehož chánové krymští byli kdysi velmi dbalí, nelze teď prováděti.

Hospodáři z Alušty a okolí mívají stáda bravu o několika stech a tisících kusů. Asi dva tisíce ovec tvoří stádo *(otar)*, jehož náčelníkem jest *ataman*, to jest starešina. Po něm přijde dle hodností *kašibar*, pomocník (tatarské *kaš* = při, *bar* = pomocník) jako na pustách uherských *juhasz* (ovčák) s podřízeným *bojtárem.*

Jakmile roztají sněhy na blízkých výšinách a horách, a svahy jejich zazelenají se svěžím traviskem, vyhání se všecken brav v pohorské kraje. Pásává se po celé léto na jailách nejvyššího velikána krymského, na Čadyrdaghu.

Pohorští ovčáci, *čoban*, tvoří mezi tatarským lidem zvláštní kastu. Odívají se do ovčí kůže. Spodky, kabát a čepici připravují si na sebe sami způsobem nejprostším. Upomínají na první pastýře z časů biblických. Obuv zhotovují z kůže buvolí.

Pohorští ovčáci neslouží pánu svému za plat, nýbrž dostávají v odměnu ovce. Na horách krátí si dlouhou chvíli *kurají*, pastýřskou flétnou, na niž pískají melancholické jednotvárné nápěvy. Věrní psi se stádem jsou jedinými posluchači.

Slunce schylovalo se za hory, když slézal jsem se střechy hospodáře Assána. Přátelství zapili jsme notnou douškou *jazmy*, nakyslého mléka ovčího. *Jazma* a *čardeng*, odvar zakyslé šťávy ovocné s vodou, bývá mezi Tatary obyčejný občerstvující nápoj za parných dní jako mezi Turky *šerbet* a *choschâf*.

Domácnost Tatarův aluštských, gursufských, baidarských, kikineisských, mischorských a jiných, jejichž dědiny leží při krymské silnici, jest pro cizince přístupnější nežli domácnost Tatarů bachčisarajských, kde rodina tráví život mezi čtyřmi zdmi, obklopenými vysokými hradbami.

Domky Tatarů bachčisarajských jsou výstavnější, často o jednom poschodí, se šikmými střechami a kryté trvanlivými prejzy. Chatrče aluštských moslimů mají pouze přízemek a vodorovné střechy s nízkým komínem uprostřed.

Áluštský hospodář Assán cenil svůj domek na 400 rublů.

* * *

Aluštští Tataři mají také svou školu, *mekteb*, v níž tatarský *molla* zasvěcuje několik tatarských klučinů v tajnosti koránu.

Nechtěl jsem ani věřiti, když hošík, jenž nabídl se zavésti mě do tatarské školy, ukazoval mi chatrč podobnou chlívku se slovy »mekteb«.

Překročil jsem práh, ohýbaje se co nejvíce, bych nenarazil na nízký trámec.

Světlo vnikalo do sedničky malým okénkem Skla byla v něm již dávno vytlučena. Podlaha byla hliněná.

U stropu bylo zavěšeno několik bidel a na bidlech tabákové listí.

Na zemi spočívalo několik prken, podepřených na koncích kamenem. Tak vypadají školní lavice tatarské. Před nimi rozprostřeno bylo několik cárů. Kolik cárů, tolik pilných školáků. Cár nebo hadr slouží za koberec.

Na cáry školáci zasedají a odříkávají korán. Rozumí se, že každý nahlas, co hrdlo stačí. Čím větší hluk, tím větší chuť do učení a tím spokojenější molla, který krotívá rozpustilce dlouhým prutem, nenepodobným dlouhému prutu udicovému. Dosáhne se jím spíše na nejzadnějšího neposedu. Jeť tatarský molla příliš pohodlný, než aby schválně vstával se své kathedry k vůli rozpustilci.

Podivná jest tatarská kathedra. Říká se jí po tatarsku *tošek* nebo *tüšek*, polštář. V pravdě je to bídný slamník, na nějž tatarský pan učitel zasedá.

Jen málo Tatarů krymských umí čísti. V literním vzdělání hynou víc a více. Tataři kazaňští překonávají své pokrevence horlivostí a rádi čtou.

Bohatý Ismail Mirza, chtěje šířiti lepší vzdělání mezi tatarským lidem krymským, zařídil v Bachčisaraji tiskárnu, v níž vydávají se tatarské noviny *Terdcüman* (jako tur. *terdšuman*), t. j. tlumočník. Jal se též vydávati tatarský *Zainaméh*, t. j. almanach.

Tatarština krymská jest pouhé nářečí turecké, jenom že zní měkčeji.

Z vokabularu krymských Tatarů stůj zde malá ukázka:

Bůh = Allách
anděl = melekí
víra = gimán
ráj = dšeinét
peklo = dšeiném
nebe = kók
vzduch = dšél
země = toprách
voda = sú
déšť = jagmúr
den = kún
noc = gedšé
slunce = kunéš
měsíc = aí
hvězda = jüldyz
rok = bir-üll

měsíc = bir-aí
hodina = bir-sát
svátek = bairám
člověk = adám
muž = chodžá
paní = charií
otec = babá, atá
matka = aná, nené
dítě = balá
chlapec = olán
dívka = chüs-balá
syn = oglú
dcera = chüs
bratr = chardáš
sestra = chüs-chardáš
ženich = niš-anlí

nevěsta = kelín
srdce = jurék
krev = chán
železo = demír
pokrm = áš
chléb = otmék
zahrada = bachčá
kůň = átt, alašá
hora = baír
les = dág
moře = denís
pevnost = chalé
zámek = saraj
trh = bazár
život = omür
smrt = olüm.

Zvláště jemně znějí slova z úst mladých Tatarek, jejichž jména bývají nejčastěji: Anifé, Asisé, Chatydžé, Zainéb, Aliké, Gulzúm a j.

Mnohá slova, vyskytující se ve krymské tatarštině, jsou původu řeckého, tak jako řecké typy Tatarů krymských ukazují ke smíšenému plemeni mongolskému s krví řeckou.

Tatarskou grammatiku se cvičením konversačním a s výkladem ruským koupiti lze v Oděse a ve krymských městech za rubl. Má název: Самоучитель турко-татарскаго и новогреческаго языковъ отъ В. Кондараки.

Za tmy vracím se z procházky po tatarské Aluště do svého příbytku.

> Już góry poczerniały, w dolinách noc głucha,
> źródła szemrzą, jak przez sen, na łożu z hławatów,
> powietrze tchnące wonią, tą muzyką kwiatów,
> mówi do serca głosem tajemnym dla ucha.

* * *

Ranným jitrem bloudím opět po okolí aluštském a prohlížím jeho vinice. Pěstuje se v nich réva uherská, španělská, rýnská, francouzská vedle révy krymské. Ale vína rýnská a bordeauxská stávají se na Krymu těžkými nebo příliš sladkými.

Vinařství krymské dočeká se skvělejší budoucnosti, až ujmou se třídění vína velkoobchodníci po příkladě firem bordeauxských, které vysýlají své agenty do sklepů, aby víno okoušeli, kupovali, třídili, ukládali a dle potřeby mísili. Takovou procedurou získala si nejlepší pověsti margaux, lafite a jiná vína francouzská. Tím vzešly by i lepší časy malým vinařům krymským, kteří nejsou s to věnovati svému produktu tolik péče a pozornosti a proto prodávají výrobky své za laciný peníz.

Nejznámějším vínem jest ovšem krymské víno ze sklepů dědiců Voroncových. Přednost dává se červenému vínu krymskému.

Poslední dobou vyváží se krymské víno do Bordeauxu, odkudž po náležitém pokřtění posýlá se do světa jako drahé víno francouzské.

Údolí aluštské jest z oněch míst krymských, kde rozmáhají se druhdy malarické nemoci jako v některých krajích kavkazských, kde zimnice končívají často smrtí.

Druhým malarickým místem na Krymu jest údolí Inkjermanské u Sevastopole. Původ hledati jest v bažinách Černé říčky.

V okolí aluštském nejsou močály a bahniska. Hledati jest tedy příčinu malarií v jiných činitelích posud nepoznaných. Okolí aluštské bývá za léta příliš vyprahlé a postrádá potřebné vody a vláhy. Vedro za léta stává se každým týdnem palčivějším. Stonky stepních travin a křovinatého burjanu (chebdí) vůčihledě tam usychají, a vichřice zmítá jimi po stepní pláni jako v pampách amerických. Jarem zelenají se všecky stepní kraje krymské, poupata rozvíjejí se v plný květ, větrové vanoucí od moře ukolébávají vysoké traviny, a všecken stepní kraj vlní se, jako bychom »zapluli na prostor suchého oceánu«. Takovým travnatým mořem jezdívá izvozčík z jara.

> Vůz v zelenost se noří a jak loď se brodí
> luk šumných vlnami, jež moře květův plodí.

(Mickiewicz: Stepi akermanské.)

Jakmile však vzejde palčivé slunce letní, podobají se krymské pláně stepní pustině. Řídké deště utlumí život trav, jež před krátkou dobou bujely v plné síle. V pozdních měsících horského léta pršívá tak poskrovnu, že srážky vodní vykazují pouze 100—150 millimetrů ročně. Věru pouhé to krůpěje naproti 14.200 *mm* v himálajském Čerapunčí!

Za těch úpalů letních skví se obloha nejčistším azurem. Na podzim nabývá barvy mléčné, a zapadající slunce sklání se za hory tak rudě zbarvené, jako bývá v Arabii a na Sahaře.

Měsícem zářím dostavují se dnové chladnější. Nastává počátek nové vegetace podzimní.

V říjnu pršívá již velmi mnoho, a stepní půda napájí se vlahou do syta. Stává se tak měkkou, že těžko lze ji proniknouti. V listopadu řádívají bouře a hrozné orkány, později vánice sněhové (vjugy), provázené tak čirou tmou, že i roztroušené mohyly mizejí očím zbloudilého poutníka: nigdzie drogi ni kurhanu!

Do Simferopole.

Z Alušty do Simferopole počítá se 48 verst. Dostaneme se tam párem bystrých koní a po kolesce bez per za 3 ruble a 34 kopějky.

Před námi zakrývá se v samých oblacích téměř nejvyššího velikána krymského. Toť Čatyrdagh, »stěžeň krymského člunu«. Omšená hlava jeho smáčela se včera po celý den v parnatém ovzduší, ale dnes rozptylují se nad ním mlhy, a co nevidět ukáže se celé obrovské tělo jeho.

Silnice stoupá ve mnohonásobných oklikách. Vidíme, že boky Čatyrdaghu jsou porostly bukovinami, habřím a lískami. Nejvyšší jeho pláň jest holá, a úbočí plná výmolů. Hřeben Čatyrdaghu ukazuje se plavcům Černomořským do dálky na sto námořských mil.

Na horských paloucích bukového lesa pasou se stáda buvolův a ovec. Na pravo pod skalami ukrývá se mezi balvany malá osada tatarská.

S temen a horských výšin vyhlížejí pastevci ve hluboká údolí. Za horkých měsíců uchylují se s bravem a skotem do hor a opustí pastviska, když se zima blíží. Později, až vyrazí druhé pupeny obživlých travin, potáhnou opět stepí.

S výšin čatyrdaghských objeví se nám naposled širošírá pláň Černého moře. Spějeme letmo ve hluboký úval staletých buků, kde stojí o samotě poštovní stanice Tavšanbazar (tur. *tavšan* = zajíc).

V úzkém tom průsmyku stávala prý před časy železná brána, *Demirkapu* (tur. *demir* = železo, *kapu* = dvéře, brána). Slovem tím označuje se často pouhý průsmyk bez jakéhokoli opevnění. Shledáváme to jméno v celém orientě, zvláště v severních zemích Maloasijských až ke Kaspickému moři. V Persii užívají na místě slova demirkapu *derbend*.

Správce poštovní stanice Tavšanbazarské neměl pro občerstvení nic jiného kromě bílé kořalky, za jejíž pohárek dal si zaplatiti 10 kopějek. Hostinská síň vyzdobena byla mnohými parůžky srnčími.

Srnčí a zvěř červená žije v lesích čatyrdaghských v hojnosti. Vlci nejsou tam hostmi řídkými. Pro houštiny nelze se jich snadno zbaviti.

Na Čatyrdaghu pramení se říčka *Salgir*. Spojivši se s prameny jinými teče k Simferopoli a dále stepí krymskou na východ, splývajíc s přítokem řečeným Karasú. Společně vylévají se potom do moře Azovského.

Salgir jest největší řeka na poloostrově Krymském, ale po osmihodinné cestě u Simferopole mívá za léta tak málo vody, že řečiště její přejíti lze snadno suchou nohou

Pochopujeme, že básníku krymských znělek milejší byly kraje »drahé rodné Litvy«:

> Litwo! piały mi wdzięczniéj twe szumiące lasy,
> niż słowiki Bajdaru, Šalhiry dziewice
>
> *Mickiewicz.*

V Tavšanbazaru vyměníme unavené běloušе za rychlonohé ryzky a vjíždíme do širokého údolí, kde leží tatarská dědina a zároveň poštovní stanice *Mahmut Sultan*, vzdálená od Tavšanbazaru 15 verst a od Simferopole 14 verst.

Na té cestě přebrodíme se několikráte Salgirem, minouce tatarské samoty a osady, jejichž domky přikryty jsou slamou nebo prejzy. Mají střechy šikmé, ne pak vodorovné, jako jsou chaty Tatarů v Aluště.

Po nějakém lese není v okolí ani památky. Osadníci tohoto kraje mají nouzi o dříví a sbírají pečlivě každý kravský výkal. Suší jej potom na plotech a střechách svých chatrčí a topí jím, jako rodní bratří jejich na stepech kirgizských a jako Arab na poušti.

V Mahmut Sultanu postavili si Tataři pěknou džamii se štíhlým minaretem. Několik topolů, vlaských ořechů a vrb ji obstupuje.

Simferopol.

Jednotvárnou krajinou ujížděje přibyl jsem do Simferopole. Předměstí oznamovalo se zdaleka veselejší přírodou.

Povoz zastavil před výborným hotelem »Petěrburským«. Po dlouhé jízdě na drkotavé kolesce oddychuje si člověk v saloně Schneidrově, zařízeném po velkoměstsku. Jeť Simferopol největším městem krymským, maje asi 36.000 obyvatelů.

Po Simferopoli jest nejlidnatější Sevastopol (34.000), potom Kerč (30.000), Karasúbazár, Bachčisaraj (13.000), Feodosie (asi 11.000), Eupatorie, Perekop, Jalta (přes 1400).

Simferopol jest hlavním městem Taurické gubernie, zaujímající kromě poloostrova Kerčského a Jenikaléského celý Krym až po Dněpr a po západní kraje při moři Azovském.

Celé to území bylo někdy panstvím chanů, kteří prožili v »Malém Tatarsku« poslední léta svého vladaření.

Simferopol slul za tatarského panství *Ak Medžed* (tatar. *ak* = bílý). Krymští Tataři posud jej tak nazývají. Rusové přijali název řeckého původu Symferopolis, což dle jedněch značí *užitečné*, dle jiných *dvojité město.*

Za prvých dob tatarských sídlel tam majordomus, *sultankalga* (jako arab. *chalif*, náměstek), kdežto chan tatarský měl sídlo v Bachčisaraji.

Sultankalga býval předním pánem po chanu, jehož zastupoval, kdykoli chan churavěl, nebo vzdálen-li byl svého chanátu. Sultankalga připojoval pečeť ke všem důležitým nařízením tatarského chana. Příslušela mu veliká moc a působnost.

Poslední z chanů Malého Tatarska byl Sahin Girej. Rusové dosadili ho na trůn v podmaněném Krymu, by vládl jako chan. Pocházel ze slavného rodu Džingis chana.

Ale Sahin Girej, nechtěje déle snášeti svízele mezi svým lidem, zřekl se panování. Spíše z nutnosti než z dobré vůle předán jest Krym Kateřině II., která znenáhla podmanila si všecky Tatary na Krymu.

Sahin Girej neměl pokoje ve své zemi a opustil ji. Vystěhovav se do Cařihradu, byl jako někdejší poplatné kníže nemilostivě přijat a vypovězen na ostrov Rhodus. Za nedlouho poslána mu byla v milosti hedvábná oprátka, jíž on sobě život ukrátil.

Soupeř Sahinův, Selim Girej chan, utekl se z Krymu a s ním též mnozí velmoži, kteří usadili se mezi Čerkesy, brojíce neustále proti panství ruskému.

Syn Selima Gireje vzdaloval se veřejného života a pojal za choť Angličanku. Své dítky dal vychovati u víře protestantské.

Podivný jest osud národa, jenž postrachem býval všeho křesťanstva. Poslední potomek tatarských chanů opouští víru svých praotcův a béře sobě křesťanku za manželku!

V Simferopoli žije podnes asi čtvrtina muhammedánů. Většinu obyvatelstva tvoří Rusové. Židů jest o málo méně než muhammedanů. Ostatní jsou karaité (karaim), protestanti, katolíci a j.

Tataři přebývají ve staré čtvrti, nazývané posud *Ak Medžed*. Tatarská tato čtvrt jest obrazem východního života. Tu Asie, tam Evropa.

V tatarské čtvrti simferopolské stojí bouda vedle boudy, krám vedle krámu, řezník vedle řezníka, a zápach z vyvěšených skopců šíří se celým tatarským městem, v němž koupiti lze tatarské výrobky všeho druhu: pěkná vyšívání, prostěradla, koberce, zboží safianové a pod. Jinde prodávají se sušené ryby, zboží kolonialní, ovoce, cibule, česnek, sýr, máslo, chléb.

Řemeslníci tatarští pracují tu před očima pozorovatele. Dílny mají v samém krámě. Hlučno tam nebývá. Prodavač nikoho nevábí, zboží svého nevychvaluje. Mlčky se kupuje, mlčky se prodává. Ještě nejspíše rozlehne se občas volání prodavače vody.

Procházím se křivolakými uličkami. Na minaretech moslimských medžid leskne se posud půlměsíc, symbol panství osmanského.

Čtvrt ruská vyniká výstavnými budovami moderního rázu. V širokých ulicích města zvedají se kotouče prachu již za malého větru, tak že rádi vyhledáme opět útulného přístřeší.

Simferopol rozkládá se na místě, kde dle Strabona stávala v dávných dobách troje opevnění: Palakion, Neapol a Chavon. Starobylý nápis, odkrytý roku 1827, zřejmě udává jméno krále Skylura a syna jeho Palakiona.

O vycházkách po okolí poučuje turistu Remy a Baedeker.*)

---

*) Die Krim in ethnographischer, landschaftlicher und hygienischer Beziehung. Von Remy. V Oděse a Lipště 1872. — Baedeker's Russland 1892.

Bachčisaraj.

Železniční vlak, vyjíždějící ze Simferopole ke břehům Krymským (do Sevastopole), zastavuje na stanici, zvané Bachčisaraj.

Vzdálenost mezi Simferopolem a Bachčisarajem činí 30 verst. Ze Sevastopole počítá se na stanici Bachčisarajskou 73 versty. Ale ze stanice té jest do Bachčisaraje samého ještě asi půl hodinky cesty.

Tatarští izvozčíci očekávají výletníky u vlaku a jsou ochotni dovézti turistu do chanské residence asi za půl ruble a za nějaké zpropitné. Poplatkové sazby stanoveny jsou na stanici ruskými úřady.

S heslem »Čumbukči« najal jsem si povoz. S vozkou mnoho řeči nebylo. Mluvte s ním, když je Tatar! A najatý můj vozka byl Tatar kovaný, jenž uměl méně rusky, nežli já tatarsky.

»Čumbukči« jest jméno Bachčisarajského hostinského. Je prý to ještě nejlepší lokanda v celém hlavním městě krymských Tatarů, řeklo se mi v Simferopoli.

Lépe bude se míti na noclehu v Bachčisaraji ten, jenž opatří se úředním doporučením hned v Simferopoli a uchýlí se na noc do chanského dvorce.

Bachčisaraj! Jaké kouzlo a jaký půvab tají se v tatarském tom jméně!

> Opustiv sever, obyt bývalý,
> na dlouho hody zapomínaje,
> já přišel jsem do Bachčisaraje,
> kde dvůr zapomenut v spaní dlí.
> U prostřed zmlklých průchodů
> jsem toulal se, kde metla národů,
> prv Tatar bujný hodoval,
> kde po vítězstvích v pýše
> v rozkošné lenosti si liboval.
> Viděl jsem chanů místo pohřební,
> vladyků mocných sídlo poslední.
>
> (*Puškin: Bachčisarajský fontán.*)

Tryskem spějeme s mírné pláně stepní v hluboký žleb. V něm ukrývá se Bachčisaraj. Zastřen leží mezi hřbety horskými, zakrývajícími posvátné místo krymských Tatarů.

Bachčisaraj. Na pravo fontána, zvaná »Pramen slzí«.

Na úbočí křídových skal, porostlých vyprahlou travinou, bělají se rokle a výmoly. Prudké přívaly je obnažily a divoce vybrázdily. Skaliska vynikají z útrob jako hrady a cimbuří, a tonou v bílém svitu palčivého slunce.

Kotouče prachu pozvedaly se z vozové cesty, štěrkované měkkou horninou křídovou, když arabadži zatáčel do úvalu Bachčisarajského, svlažovaného potokem *Čuruksú*, t. j. potokem blátivým.

U potoka šelestily štíhlé topole a košaté vrby.

Horské svahy sklánějí se do dlouhého údolí s obou stran. Bílé minarety se zelenými vížkami a třpytivým půlměsícem převyšují všecka stavení tatarského města, rozlehlého v samém žlebu podél říčky. Nad chaloupkami, obezděnými vysokou zdí, košatí se ořech neb odvěká moruše. Všecky střechy červenají se prejzy.

* * *

Dlouho jeli jsme ulicí, nežli zastavil arabadži před bachčisarajskou lokandou. Tatarský a ruský nápis věštil, že jsem se octl v té pravé.

Lokandži Čumbukči sám se neobjevil, aby přivítal příchozího z Čech. Také nebylo ani památky po vrátném nebo podomku, který by mi odnesl cestovní vak, notně obtěžkaný mineralogickými poklady.

Po jídelně marně se člověk ohlíží. Vleku se tedy přispěním arabadžiho s vaky do prostranného nádvoří. Tam vyšel mi vstříc kavedži (kavárník) Ibrahim a vykázal mi za obyt světničku v přízemku. K občerstvení přinášel výbornou kávu s kajmakem, t. j. zpěněnou. Z bazaru přinesl kavedži od pekaře několik ruských preclíků. Přikusoval jsem je s velikou chutí.

Hlavní ulice jest asi půl hodiny cesty dlouhá, plna krámů, obchodů, kaváren, veřejných kuchyní a dílen.

Město rozděluje se ve dvé nerovných polovic. Mezi nimi vine se Čuruksú. Po straně pravé usazeni jsou Tataři. Na druhé straně obývají národnosti ostatní.

Cikáni bydlí na nejzazším konci města pod skalním městem Čufutkalé.

Živo je v bazarech, ze kterých jest hlavní ulice složena. Tam drnčí lehké kočáry nebo drkotají těžké povozy tatarské. Pár buvolů, upjatý v těžké jho, vleče se sotva ulicí. Přivážejí z okolí dříví. Pro těsnou cestu sotva se může vyhnouti povozu druhému. Mezi povozy kluše tatarský koník s jezdcem, nebo mezek s venkovanem, jenž odváží si z města měděné nádobí.

Prodavači bazaru bachčisarajského mají po způsobu východním krámy a dílny pohromadě. Přízemek domu do ulice slouží za pracovnu. Každý chodec může volně nahlížeti v přičinlivé zaměstnání Tatarů, cikánů, židů, Karaitů, Řeků.

Kotlářů v bazarech je tolik, že se divíme, kdo všecko to zboží kupuje. Krámy přeplněny jsou konvicemi a konvičkami, džbány, pocínovanými misami, talíři, nálevkami, samovary a p. Mísy obrovských rozměrů mají až metr v průměru, rovné dno a okraj vysoký asi 3—4 centimetry. Tatarům nahrazuje stůl. Na něj kladou drobné talířky s pokrmy.

Četné jsou krámy a dílny čepičářské a kožešnické. Nejvíce jest na skladě chalp, černých beranic.

V každém pátém krámě jest na prodej maso. Visí tam skopci tuční, vypasení na okolních pláních stepních.

Bez masa skopového nelze si ani mysliti výživu orientala. Zvláště jest mu milou pochoutkou skopová hlava, jako pojídal ji s chutí veliký prorok moslemínů, Muhammed. Šejk Sejfeddin Chosai vařil mu skopové hlavy s octem a česnekem a Muhammed prorok, chtěje zažehnati od sebe migrénu, vycházel na vrch Ebikobais u Mekky, by si tam pochutnával na zamilovaném jídle. Poutníci, navštěvujíce Mekku, následují příkladu prorokova a vydávají se na řečené místo, které stalo se pravou kostnicí skopových lebek.

Ale moslímský *kasab* (řezník) skopců neporáží, nýbrž prodává pouze maso jejich. Poražením zabývá se *selchanedži.* Jeho patronem jest Abraham, jenž chtěl svého syna přinésti v oběť. Vepřoveho masa Tatar se netkne, proto se v bachčisarajských krámech neprodává.

Vedle bachčisarajského řezníka bývá krám pouličního kuchaře. Za leta kuchtí on jídla před kuchyní na ulici. Mnoho místa nezabere. Měděná pánev nad ohništěm, složeným z několika kamenů, a několika hrnčených nebo pocínovaných misek je vše, čeho kuchař potřebuje ke provozování počestné své živnosti. V pánvi to syčí a prská. *Kebabdži* (*kebab* = pečeně) sedí u pánve na bobku a peče drobné kousky skopového masa v tuku a koření. Maso napichuje na teničký rožen *(šiš)*, a to po 4—5 kouscích, a očekává hosty, kteří najísti se mohou za několik kopějek do syta chutných šišlíků.

Také šišlíky Muhammed rád jídal, slíbiv svému kebabžimu posmrtnou blaženost nebeskou již napřed za to, že uměl připravovati šišlíky chutné.

Chtěj nechtěj zasedal jsem na kámen ke kebabdžimu, vybíral jsem z talířku pikantní šišlíky. Místo vidličky užívám ruky, místo nože zubů. Vidlička byla by již dokonce luxus nad jiné zbytečný.

Vedle spousty česneku a cibule mají ovocnáři v bachčisarajském bazaru vyloženy na prodej broskve, fíky, granátová jablka, hrozny, jablka, plané hrušky, melouny, patlidžany, papriku a j.

Patlidžany zajisté neujdou zraku žádného cizince. Jsou to plody jako pěsť veliké i větší, tvaru vejčitého, barvy fialové nebo nahnědle nachové, hladké, s dužninou bělavou. Na trzích objevují se v pozdním letě jako oblíbené ovoce, pěstované v Italii, Španělsku *(melanzana)*, ve Francii *(aubergine)*, Srbsku, Bulharsku, Turecku a j. Presl nazývá rostlinu tu lilek jedlý *(Solanum esculentum)*, Němci Eierpflanze. Patlidžany zavařují se v rýži a pilafu, nebo jídají se syrové. Jest to jakási odrůda našich rajských jablek.

Tučné jídlo zapíjíme potom černou kávou v některé kavárně. Kavedži, usazený v hlavní ulici, spokojí se s místečkem sebe menším, aby tam počíti mohl obchod kavárnický. Někteří kavárníci mají svou kavárničku v přízemku, jiní v prvém patře jednoposchoďových domků, kterých počítá se v Bachčisaraji asi 2300.

Koflík čerstvé tatarské kávy chutná znamenitě, protože kavedži vaří dávku kávy pro každého hostě zvláště. Žhavé uhlí a horký popel nenechá se v plechovém podstavci vychladnouti, a malá nálevka vody, ohřívaná v horkém popelu, přivádí se mžikem do varu na žhavém uhlí.

Mletá káva zavařuje se ve vroucí vodě bez cukru nebo s cukrem (pro cizince), nalévá se do sklenice nebo koflíku, a ve třech minutách pijeme kávu čerstvou, aromatickou, chuti lahodné. Zapálená cigareta dovršuje blaho tatarské siesty.

V jiných krámích peče se chléb. Pekař *(ekmekdži)* hněte těsto před našima očima, sází chléb do pece a vykládá jej upečený na okenici, zavěšenou na háku. Nad pečivem sedí ekmekdži a mlčky prodává své výrobky.

Hrnčíř *(čanakdži)* má hojnou zásobu černých baněk na vodu. Vynikají pěkným antickým tvarem.

Zastavujeme se na chvíli u dílny kovářské, řemenářské, ševcovské, kamenické, bednářské, potom u zlatníka, zámečníka a jiných umělcův a řemeslníků. Všickni mají plné ruce práce. Robotí od božího rána až do západu slunce.

Pojednou však počnou okenice zapadati. Dvéře krámů zavírají se jako na povel, a nežli slunce skloní se za hory,

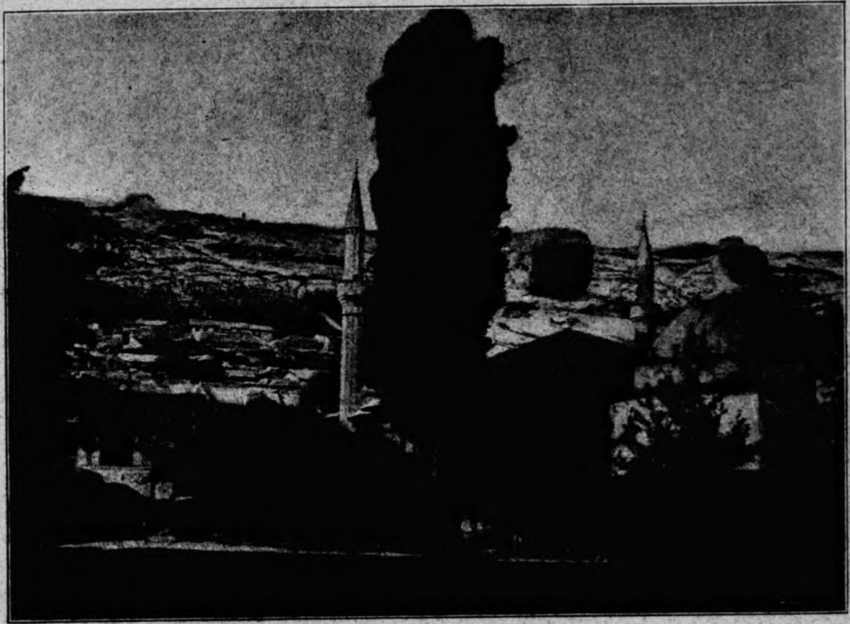

V sadě chanského dvorce v Bachčisaraji.

bývá v ulici jako po vymření. Volání muezzinův rozléhá se pak celým městem a údolím. Jeť v Bachčisaraji celkem 33 tatarských medžid, a z minaretů každé medžidy šíří se v tu dobu posvátný křik, vyzývající věřící k modlitbě.

Nemůže-li se kdo pomodliti ve chrámě, modlí se tam, kde ho volání zastihne, v domě, dílně nebo na poli. »Hlas jejich slyšán bývá mnohem dále, než by člověk uvěřil,« — napsal hrabě Václav Vratislav z Mitrovic o muezzinech tureckých, kteří v ničem neliší se od tatarských.

Slovo muezzin pochází z časoslova *azin* t. j. slyšeti, jehož druhý tvar jest *azzana* t. j. dáti se slyšeti, *muezzin* pak (jakožto příčestí činné) znamená toho, kdo činí, by jiní jeho volání slyšeli. Volání nahrazuje moslimům zvony.

Muezzinové, svolávajíce věřící k modlitbě, jsou zároveň živými hodinami. Ani Tatar, ani Turek nedává mnoho víry kapesním hodinkám. Proto v Bachčisaraji hodinářského krámu ani neuvidíš.

Tataři, spěchajíce z bazarů do svých příbytků, zastavují se ještě u česem (studánek) a po zvyku moslimském umývají si nohy a ruce.

Večerní červánky zapadajícího slunce ozařovaly tklivě kraj, a hejna vran táhla přes Bachčisarajské údolí na noc do vápencových skalin.

Sám a sám chodím bazarovou ulicí, osvětlenou několika málo svítilnami.

Vše umlklo, jak by půlnoc byla. Jen skřipky, klarinet a buben zaznívaly z malé hospůdky. Ruští komedianti provozovali tam své umění uprostřed vážných diváků tatarských, kteří bavili se při kávě nebo čaji.

Tatar nepožívá ani vína ani kořalky. O víně platí ode dávna, že první napití zahání žízeň, druhé rozkoš dělá, třetí pokušení, čtvrté opojuje, páté hněv vzbuzuje, šesté svár, sedmé třeštění mysli, osmé sen a deváté nemoc přivádí. Pročež zapovídá korán píti víno, jež Muhammed nazval matkou všech neřestí.

Hospoda, v níž jsem byl ubytován, měla rozsáhlé nádvoří, uzavřené ze čtyr stran staveními. Tři z nich byla jednopatrová s pavlačemi Čtvrté stavení obsahovalo pouze přízemek. Tam byla moje skrovná ložnice. Železná postel vzbuzovala ve mně důvěru, že budu spáti pokojně. Ale čistých povlaků na postel dovolával jsem se marně. Kavedži, jenž zastává tam zároveň službu panské, jiných neměl. Nemá jich na zbyt, protože cestující přinášejí si tam povlaky, prostěradla, ručníky, polštáře a přikrývky sami.

Uprostřed nádvoří vytryskuje voda několika praménky z veliké fontány obklopené kolem besídkou, po níž réva se pjala. V její loubí zasedají hosté ku koflíku čaje nebo kávy. Toť vše, co hostinský Čumbukči nebo kavedži může hosti nabídnouti. Za dne obstará nám z bazárů jídla masitá, ale po západu slunce spokojiti se jest pouze čajem nebo kávou a bídným tatarským sucharem.

Taková byla první večeře moje v Bachčisaraji. Kavárna byla v době večerní již prázdna všech hostí.

Malá svítilna petrolejová osvětlovala hostinskou síň, a pluky rusů, jimž na Rusi »prušáci« říkají, počínali svůj noční rej.

Kavedži uvyklý zjevu tomu, jako u nás zvyklí jsme mouchám, urovnával klidně nádobí kuchyňské a chystal se na lůžko. S přáním: »Gedženis chajr olsun!« (pokojnou noc) opouštěl na to mou ložnici.

Čirá tma opanovala kraj. Z minaretů vyznívalo volání muezzinův, a hrčení vody ve fontáně na nádvoří uspávalo mě jako tajemná hudba.

— — — V nitru mém
se hejno jiných zjevů rojilo.
Dýchání růží, vodometu šum
bezděky zanesly mě v zapomnění,
bezvolna oddával se um
mně neznámému rozčilení.
Ves cit se budí, chví se duše.

* * *

Slunce zářilo opět nad Bachčisarajem, když vstupoval jsem v palác kdysi mocných chánů krymských. Alexandr Puškin vykouzlil z něho poetický démant, v němž obráží se vábný kraj krymský.

A posud ještě něha dýše
v těch spustlých sadech, komnatách,
a rdí se růže, vody hrají,
ještě se révy vypínají,
a zlato stkví se na stěnách.

Palác někdejších chánů tatarských leží na konci hlavní ulice na druhé straně říčky. Památník u samé brány připomíná, že tam r. 1787 Kateřina II. prodlévala návštěvou.

V prostranném dvoře pučí trávník. Kolkolem vyčnívají vlaské topole a převyšují chanský saraj.

Po levé straně v nádvoří práchnivějí těla krymských chánů v kobkách mausolea vedle medžidy. Po pravé straně vchází se do komnat knížecích. Před námi jest obydlí správcovo.

Ti, kdož opatří se doporučujícím listem od guvernéra v Simferopoli, mohou přenocovati v samém paláci Budou tam míti lepší pohodlí, než jakého může se dostati pocestnému v bachčisarajské lokandě.

Zarachotily klíče, vrata v průjezdu otevřela se dokořán, a kročeje duněly vymřelými síněmi chanské residence, opuštěné již déle než sto let. Hněv hrozných chánů tatarských nestihá tam již obětí nevinných. Již dávno prchli dnové postrachu a soužení. Posvátný klid zavládl v průchodech a jizbách.

Procházím volné prostory a rozsáhlé síně palácové. Posud dýše v nich všecko snivým Orientem. Stropy a stěny skví se zlatem. Z arabesek pučí úponky a květy, a půlměsíc s hvězdou září ve drahocenných kobercích, kryjících stěny a divany. Taburety a sofry (stolky) lesknou se perletí. Všudy sytost dekorativního umění východního, vše lehké a povrchní, vše ze dřeva a prázné vší monumentálnosti.

Mírné světlo vchází něžným mřížením z několika stran. Proniká barevnými skly do síně, galerií, chodeb a výklenků, pro něž náš průvodčí má mnoho jmen a ještě více fantasie. Ukazuje nám zlatý sál, tam síně audienční, ložnice, síň soudní. Všecko volné, ale bez nádhery, plné jasného lesku a lepých barev, ale bez vznešenosti. Tatarská Alhambra v Tauridě jest pouhým odleskem majestátního umění maurického, tak jako Tataři sami jsou pouhými troskami kulturního národa proti slavným potomkům mocných chalifů maurickoarabských.

Prodlením doby změnilo se mnoho na pestrobarevných malbách a nástěnných dekoracích, ale z úcty k památníku tak znamenitému vše bylo zase oživeno a věrně opraveno.

V zadní části pravého křídla paláce býval chánův hárem, obehnaný do dvora vysokou zdí. Za ní vydával vůni květ vzácných keřů v odloučeném sadě zahradním.

Lesk žen byl ukryt pro vše světy,
jak ve skleníku dusné koření,
i Arabie mdlobonosné květy.
Unyle pro ně vezdy dál a dále
dni, měsíce a léta ubývaly,
co tichý zdroj znenáhla, stále

jich mladost a s ní lásku urývaly.
Bez lásky v prázdném míru vadly,
majíce pouze nudnost, chladly.

Mramorový vodojem posud zdobí zátiší tehdejších chanských žen a otrockých dívek v hrdém sídle Bachčisarajském. Tatarský vládce rád upíral zraků svých ze zamřižovaného výklenku v místa plná veselého reje a laškování.

Však nad Marii nikdy nebylo krásy spanilejší v háremu krymského chána Kerima Gireje.

Pověst přenesla vonný ten květ z polských krajů do Bachčisaraje, a nešťastná Marie Potocká podnes žije v paměti všeho lidu, opěvovaná tklivou legendou nesmrtelného Puškina. Přísná historie ustoupila volnému vzletu poetického ducha, a polská kněžna ocitúje se v zajetí tatarského chána.

Kochání ona ještě nepoznala
za sladké doby mladistvé,
u otce v kruhu družek svých
jen zábavám se věnovala.
Stařičký otec jí se pyšníval,
svým nebem vždy ji nazýval.

Leč houfy divokých Tatarů jako povodeň přivalily se do nebohé země polské a zpustošily kvetoucí kraje. Ztruchlily dědiny, města lehla popelem, a pyšný zámek padl nepříteli za kořist.

Se znakem a korunou knížecí
nového hosta mrtví vítají.
Ach, otec v hrobě, dcerka zajata —
zlý dědic v krásném zámku velí,
a rodná země ve jho upjatá
nad svojí spoustou truchlí, želí.

A v bachčisarajské ty dvory
chán mladou kněžnu zahaluje,
v otroctví, nezříc známé hory,
Marie pláče, hořekuje...

Srdce mocného chána Kerima Gireje vřele vzplanulo k Marii. Ale marny byly vzdechy tatarského vládce. On lásky její nikdy nezískal, jí marně se kořil a skvosty a zlato nabízel. Pro poklid nábožné její duše kázal zříditi i kapli křesťanskou a povolal kněze její víry k bohoslužbě. Tam lampa ve dne v noci hořela a ozařovala obraz svaté Panny. K ní Marie se utíkala, a na modlitbách trvajíc, hleděla ve smutnou budoucnost.

Zhrzený chán hořel láskou k Marii tím více, čím větší bylo její pohrdání. Pro ni zapomínal na jiné andělské zjevy svého háremu. Zrazena byla i Zarema, gruzínská růže v poupěti. Plna žárlivé vášně toužila marně po bývalém štěstí svém, po milovaném chánu Kerimovi. Leč Kerim chán kořil se jen Marii.

Gruzinka Zarema nemohla již snášeti déle pohrdání, v rozlícení proklála dýkou srdce nevinné kněžny polské.

Marie tu není!
Šla ubožátko v stálé snění!
Ráj, po němž dávno toužila,
jak nový anděl ozářila.

Hrozný trest stihl spanilé květy háremu. Gruzinka Zarema byla roztrhána koňmi, ostatní pak jinak zprovozeny byly se světa.

Kerim Girej vyhledával pokoje a zapomenutí v bouřích válečných. S tatarskými tlupami šíleně přepadal cizinské kraje a vrhal se v nejkrutější seč jako by po smrti toužil.

Popleniv přemnohé kraje, vrací se opět do Tauridy. Leč drahé Marie on stále si připomíná a oplakává zašlé štěstí. Na památku její

zbudoval mramorový vodomet,
jenž v osamělém úhlu dvorce zděn.
Nad ním pak, křížem zastíněn,
se Muhammedův měsíc skví.
I nadpis tam, a lety dlouhými
vždy ještě nevyhlazen tkví.
Stenáním, šepty smutnými
v mramoru stále voda řine,
a kape jako slzy chladné,
jichž tok snad nikdy nedopadne.
A mladé děvy v zdejší krajině
tu smutnou pověst slýchaly,
na pomník smutný často zíraly
a zdrojem slzí pak jej nazvaly.

* * *

Pramen slzí v chanském dvorci Bachčisarajském.

Zdá se, že spanilá Gruzinka Dilara Beke zaměněna jest národním podáním za kněžnu Potockou, neboť tou dobou, kdy chán Kerim Girej vládl (18. století), nebylo snadno unésti kněžnu z daleké Polsky. Spíše souvisí ta pověst s veřejným míněním, že spanilost a krása žen jest vlastností rodu Potockých.

Puškin navštíviv Bachčisaraj a chanský palác, použil pověsti o Marii Potocké, aniž bral ohled na dějiny. Bez básně »Bachčisarajský fontán« byla by setřena poesie z chanských síní památného Bachčisaraje.

Když Puškin vydal »Bachčisarajský fontán«, byl již miláčkem národa ruského a dostal za tklivou tu báseň 3000 rublů.

* * *

Zastavuji se před »Zdrojem slzí« a rozpomínám se na slova Puškinova: »Slýchával jsem o zvláštním pomníku zamilovaného chana. Vešed do paláce, spatřil jsem pokažený vodomet. Ze železné zrezavělé trubky kapala voda po kapkách. Obešel jsem palác a rmoutil jsem se pro netečnost a nedbalost, kterou tam všecko hyne...«

»Zdroj slzí« jest nyní opraven a památce zachován. Není nepodobný mohutné skříni mramorové, zdobené čtyřmi sloupci a pestrobarevnými arabeskami. Ve třech řadách nad sebou zasazeny jsou poháry, do nichž řine se voda. Dopadá slabším a slabším paprskem do pohárů nižších, až posléze kanou pouhé krůpěje a mizejí v nitru fontány. Jsou obrazem hořkých slz, prolévaných pro ubohou Marii Potockou.

Klíčník věrně vypravuje poutníku pověst tak, jak posud v kraji žije, byť i arabský nápis na fontáně poučoval o jiném. Nápis ten zní po česku: »Baghdsaraj těší se dobročinnosti a péči Kerima Gireje vznešeného. Ochranná ruka jeho ukojila žízeň ve kraji. Takový-li pramen jinde jest ve světě, nechť ukáže se. Damašek a Bagdad viděly mnoho věcí, ale žádné studně tak krásné. Léta 1167 po útěku Muhammedově.«

Pověst o polské kněžce náleží k půvabům chanské residence tak, jako ty pestré květy a lístečky v arabeskách. Mickiewicz hájí pravděpodobnost milé té pohádky. Připomíná poslední bouře kozácké na Ukrajině, kdy mnoho lidí úpělo v zajetí a prodáváno bylo sousedním Tatarům. Pějeť ve znělce »Grób Potockiéj«:

Polko! — i ja dni skończę w samotnéj żałobie;
tu niech mi garstkę ziemi dłoń przyjaźna rzuci.

Podróżni często przy twým rozmawiają gróbie,
i mnie wtenczas dzwięk mówy rodzinnéj ocuci:
i wieszcz samotną piosnkę dumając o tobie,
ujrzy bliską mogiłę, i dla mnie zanuci.

* * *

Z chanského dvora vešel jsem do mausolea, kde tlí kosti tatarských vládců. Tajemné šero zakrývá plotny kenotafů. Pod nimi pochována jsou těla Girejů. Dřevěné rakve zastřeny jsou jednobarevným tkanivem. Zelené turbany nebo červené fezy označují náhrobky tatarských knížat a kněžen. Jména jejich věští nápis arabský a ruský. Na žlutém lístku lepenkovém čteme na př. Nuri Basri Selim Girej chan 1102.

Skryła je niepamięci i czasu zasłona
nad niemi turban zimny błyszczy śród ogrodu.

Ale ne všickni potomci chanští pohřbeni jsou v mausoleu. Jiné ratolesti starého rodu Girejů, jakož i těla vznešenějších osob od knížecího dvora odpočívají na blízkém hřbitově.

Pln zdobných arabesek jest bělostný náhrobek Kerima Gireje, potom Mengli Gireje a j. Všickni pošli ze slavného rodu Hadži Gireje, jehož krymští Tataři zvolili si za knížete roku 1440. Potomci jeho vládli na Krymu až do roku 1783, kdy Krym a Taman byly přivtěleny carství ruskému.

* * *

Vedle mausolea jest chanská mešita, největší v celém Bachčisaraji. Tlumené světlo vniká zamřižovanými okny a osvěcuje skvostné koberce. U prostřed mešity zavěšen jest lustr s lampičkami. Visí na lesklých prutech, skládajících hvězdu v podobě dvou osmirohých polygonů. Po stěnách chrámu skvějí se napsané výroky z koránu. Chanské panstvo dostavovalo se k bohoslužbám po zvláštních schodech.

Tatarský mulla, jenž mě provázel po chrámě, má v Bachčisaraji také malý sklad tatarského zboží. Neopomíná uváděti cizince do svého krámku a nabízí na prodej safianové střevíčky prošívané dracounem, potom něžné závoje, pěkná prostěradla na pohovky, dále čalouny a j. Nelze odříci. Vybírám si drobnůstky jako zpomínku na tatarskou Mekku.

Panství půlměsíce na Krymu padlo, věnec tatarské slávy opadal, a květy jeho nerozpučí se již nikdy víc

---

Čufut kalé.

»Alašá!« zvolal jsem na sluhu bachčisarajské lokandy, jenž kromě posluhování zastával v tatarské hospodě také službu číšníka. Nežli jsem se nadál, kavedži Ibrahim přiváděl mi, co jsem si poručil. Alašá zařičel. Byl to hbitý vraník tatarského plemene.

Vedle mne klusal průvodčí.

Bachčisarajské ulici nebylo konce.

Jedu hlubokým údolím, jímž teče Čuruksú.

Po obou stranách bělají se stěny nummulitových vápenců.

Na konci města usadili se Cikáni. Vlastně jedeme cikánskou dědinou, jež přiléhá k tatarskému Bachčisaraji.

Tataři nepokládají Cikány za spřízněný národ, ač jsou rovněž muhammedáni, mluvíce tam jazykem tatarským.

Tatar nerad vítá Cikána ve své mešitě. Popřává mu místa vzadu moslimského chrámu. Nechce míti s Cikánem nic společného ani po smrti. Cikáni mají své zvláštní pohřebiště. Život projezdili v širém světě jako kočovní pokrevenci jejich u nás.

Cikány, kteří slují tatarsky *Čingené*, zastaneme na Krymu všudy.

Dobré vlastnosti přijali Cikáni od svých tatarských sousedů. Liší se poctivější povahou od Cikánů uherských. Mnozí živí se počestným řemeslem kotlářským. V Bachčisaraji jest kotlářství téměř výhradním jejich zaměstnáním vedle zámečnictví a kovářství. V Karasú-bazaru, druhém hlavním městě krymských Tatarů, jsou Cikáni většinou vozkové.

Jiní z krymských Cikánů jsou *gurbět*, prodavači koňů, drůbeže a zvěře. Bydlí ve vlastních domích. K těm náležejí Cikáni simferopolští.

Elekdži, t. j. sítaři hledí si hudby. Umějí hráti na housle a cimbál. Potom slují *kemanedži* (houslaři) nebo *davuldži* (cimbalisté). Kde jaká svatba tatarská, tam jistě šumaří několik šumařů cikánských.

Cikáni krymští málo mají hudebního talentu. Cikáni uherští vynikají nad ně jako mistr nad učedníka.

Cikáni krymští libují si v podivném obsazení svých nástrojů. Při komedii v Bachčisaraji pískal na př. cikánský klarinetista melodii za průvodu houslí a bubnů. Bubeník bubnoval proti taktu, a houslista, zabrav jednou disharmonický akkord, nespustil se ho až na konec.

Jiní Cikáni krymští jsou *ajuchdži*, kteří světem chodí s medvědy.

Když po válkách krymských mnozí Tataři počali stěhovat se na poloostrov Balkánský, vytáhli také Cikáni z Krymu do nových vlastí.

Cikáni srbští byli mi vychvalováni jakožto lid poctivý, pracovitý. Sluhové, služky, posluhovačky, vozkové, podomkové, které jsem viděl v Niši, byli většinou plemene cikánského.

U nás slýcháme o Cikánech to nejhorší, dobrých stránek jejich nebývá připomínáno. A přece nebývá Cikán horší beduina na poušti. Nejen on, ale také beduin v pusté Arabii požívá ježkův a myší, jsa pánem a vládcem na pustině a nedbaje koránu, jenž káže: »Nepokradeš!« Nicméně brává beduina v ochranu sama poesie, která přikrývá nahotu jeho vzletem volnosti a svobody.

Děti krymských Cikánů nevypadají o nic lépe, nežli vypadají Cikáni u nás. Vybíhaly ze stavení zcela nahy a žebraly o nějakou kopějku neb o doutníkový oharek. V ulicích bachčisarajských měly na nahém těle alespoň cár, který byl kdysi kabátem, ale za městem zdál se býti i tento hadr šatem nákladným a zbytečným pro dětskou gymnastiku ve volné přírodě.

Cikánská dědina Cikáňaty jen se hemžila. Odrostlejší dívky oblečeny byly v široké šalvary barvy červené. Účes byl takový jako u Tatarek. Také šat shodoval se s krojem dívek tatarských.

* * *

V hlubokém žlebu za Bachčisarajem ukázal se klášterní hostinec. Řeholníci poskytují tam výletníkům trochu čaje a zákusků k občerstvení.

Příkrou stezkou dospějeme kláštera, jehož řeholní komůrky jsou vytesány ve skále. Chudí bratří Uspenské řehole žijí tam ve skrovnosti a v odloučenosti od křesťanského světa. Ve skalní jeskyni uctívají památný obraz rodičky Boží. V posvátném sklepení skalním plápolá věčné světlo.

Když před lety byly prohledávány dutiny a komory skalní, vynesen byl obraz panny Marie z jeskyně na světlo jako památka z těch dob, kdy vyznavači víry Kristovy žili ve skalách, aby ušli pronásledování před muhammedány. Za nedlouho vypravovaly se divné věci o zázračném obrazu, a zbožný lid hrnul se k němu z daleka široka. Z bohatých příspěvků zřízena byla kaple ve skále. Tak vzal původ Uspenský klášter, jejž arcibiskup Inocenc z Oděsy znova v letech 1850 zřídil. Teď přebývá tam asi 30 řeholníkův. Od jeskyně k jeskyni vedou pavlače a výklenky. Řeholníci kypří rýčem půdu a zdělávají klášterní pozemek.

Naproti klášteru leží v rozvalinách Čufut kalé.

V potu tváři slezeme příkrou stráň a stojíme před velikými vraty. Jsou pobita železem.

Před branou jsou zbytky vyschlé cisterny.

Brány skalního města Čufut kalé již dávno nezavírají se na noc závorou. Obyvatelstvo jeho vzdalo se svému osudu. Stačí pouhé opření, a vrata otvírají se cizinci dokořán. Poutník kráčí úzkými ulicemi, ale nikdo mu nepřichází vstříc. Chodí vozovou cestou, po níž nikdo nejezdí. Vyzírá ke příbytkům lidským, ale nikdo mu z nich nekyne Z okének nikdo tam nevyhlíží, lidský hlas jen zřídka tam zahlaholí. Stojí tam ještě celá zdiva, schody a ohrady. Vrátka a dvířka ukazují vchody do stavení. Ale život prchl a zmizel a nikdy se do nich nevrátí. Déšť a mráz ruší měkké kamení, jako by se měla vyplniti biblická slova: »A nezůstane kámen na kameni!«

V rozvalinách *) vyráží trávník a kvete divizna. Na suchém bodláčí cvrlikají stehlíci, a drobné ještěřice, vyhřívající se na výsluní vyprahlých trosek, unikají před kroky cizincovými.

Obyvatelstvo skalního města opustilo před lety rodné své chaty, a rodiny rozptýlily se po blízkém kraji. Usadily se v Bachčisaraji, Simferopoli, Jaltě a Eupatorii. S nimi vystěhoval se na vždy také jejich duchovní správce Kabra Firkovič, poslední rabín v Čufut kalé. Prochodil kraje kavkazské, probádal Egypt, Syrii a jiné země východní a sbíral starodávné paměti o svém národě v odlehlých klášteřích a chrámích. Minulost Karaitů objasnil a nejednu spornou otázku semitského toho kmene rozřešil.

Dům, kde Firkovič obýval, jest jediným stavením, jež v sobě hostí živé. Bydlí v něm strážce Čufutkaléských rozvalin. Tam v přízemku přebývá Karait Jakub Rofé se svou

---

*) Fotografické pohledy na Krymské kraje propůjčil mi ochotně k reprodukci přítel p. *L. Josek*, ředitel hospodářské školy v Čes. Brodě.

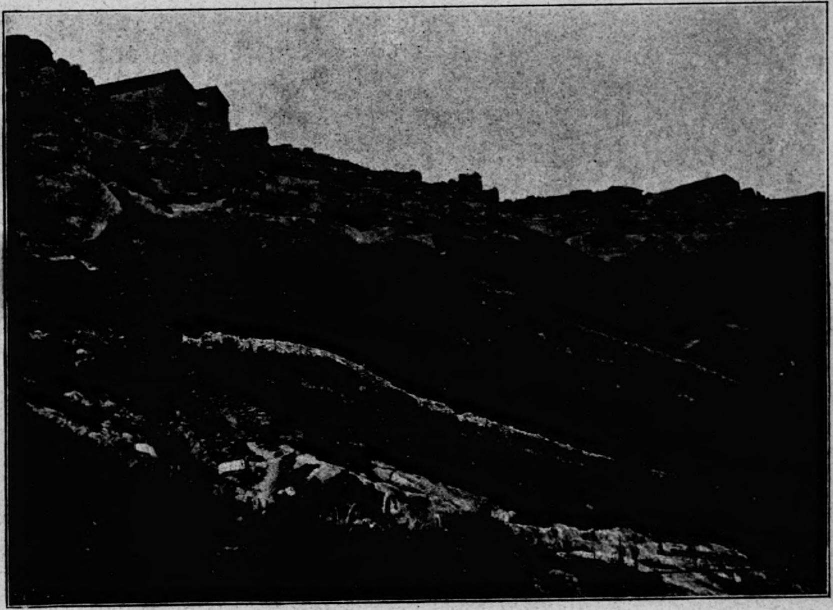

Čufut kalé u Bachčisaraje.

ženou Rachel, a s pohnutím provádí cizince po vymřelém městě.

Sotva že zaklepeš, otvírají se malá dvířka, a ubíráš se dvorečkem po schodech do příbytku někdejšího duchovního čufutkaléských Karaitů. Jakub Rofé provází nás útulnou síní. Denní světlo vniká do ní dřevěným mřížením. Kdysi byla v ní bohatá knihovna se vzácnými listinami, svědčícími o dávné minulosti Čufutkaléských Karaitů. Laťový strop zachován jest posud v původnosti a vyzdoben dřevěnými rosetkami. Světnice zachovává se v čisté neporušenosti, tak že zdá se, jako by teprve včera byla opuštěna. Chodbičkou procházíme do světnice jiné. Vyniká nad samý pokraj skalní stěny. Z ní jest vyhlídka do horského žlebu a v závratnou propast jeho. Na levo v dáli strmí příšerný Čadyrdagh, na pravo modrá se moře v záblesku zapadajícího slunce.

Také Rachel Rofé pospíšila si za námi Přinášela k pohostění sklenici smetany. S matkou přišlo též několik dětí: Jóška, Mošika, Aféda, Ilé. Jsouť oni jedinými obyvateli skalního města.

Někdeiší příbytek rabína Salomona Beïma, jenž zemřel před třiciti lety v Petrohradě, již se rozpadává, a pozlacené lišty a ozdůbky stropové ponenáhlu mizí Studijní světnička učeného toho orientalisty položena jest na stranu skalní rokle

Na blízku stojí synagoga, nedávno nově opravená Podlahu její kryjí koberce, brokát zastírá posvátné obětiště U vchodu ukazuje se několik hebrejských knih, ponechávaných myším k rozhlodání

Opouštím božiště karaitské a ociťuji se opět mezi prázdnými uličkami vymřelé skalní osady. Prostírá se na strmé pláni asi půldruhé versty dlouhé a čtvrt versty široké Jest povýšena nad hladinu mořskou asi sedm set metrů

* * *

Vycházím druhou branou skalního města a zatáčím v pravo do údolí Josafatského k pohřebišti s pradávnými náhrobky bývalých osadníků Čufutkaléských.

Je tam milo prodlévati Jinde na východě vídáme hřbitovy smutné, bez kvítí, zarostlé bodláčím a buření, s památníky povalenými, ale pohřebiště Čufutkaléské jest plno lahody. Bělostné sarkofágy s pozlacenými nápisy ukrývají se tam ve stínu košatých jilmů, buků a dubů. Nízké křoví objímá starobylé památníky. Tam pochován je badatel karaitských dějin, Abraham Firkovič. Skvostný sarkofag z bílého mramoru s nápisem hebrejským, ruským a latinským označuje jeho hrob: Hic quiescit illustrissimus, sapientissimus et eruditissimus Caraïtarum rabbinus Abrahamus Samuelis Firkovič, qui amplissima doctrina, plurimis scriptis diligentissimaque antiquitatis investigatione aeternam sibi gloriam comparavit. Hoc erexit anno MDCCCLXIV ad VI. cal. Junias LXXXVIII annos natus.

Učený rabín Čufutkaléský, Šalamoun Beïm, jejž tam navštívil před čtyryciti lety duchaplný Koch, velezasloužilý o vypsání cest po Východních zemích, zemřel roku 1866 v Petrohradě, vydav na světlo svá bádání o památné osadě Čufutkaléské (Памятъ о Чуфуть Кале, Одесса 1862) čtyři roky před svou smrtí Kromě něho konal hluboká studia o minulosti svého národa a rozhojnil zprávy, čerpané ze starých listin.

A co píše Beïm ve svých Památkách o Čufut kalé?

»Mezi Karaity koluje obecné podání, že vystěhovali se z Jerusalema na Taurický poloostrov v době, kdy první chrám židovský byl vystavěn. Rodinný život Karaitů, jejich obydlí, kroj, náboženský mrav, staré nápisy a historické pamětihodnosti Čufutkaléské svědčí o tom dostatečně. Ti, kdo neznali přesvědčujících dokladů o starobylém původu Karaitů, pokládali Karaity za potomky Chazárův a j.

Srovnávajíce dochované pamětihodnosti s biblí a národním podáním, poznáme, že někteří z potomstva Judova, Benjaminova a Leviho odvedeni byli za obléhání Samary Salmanazarem do zajetí Medijského, kdež ostali po dvě stě let. Načež, když válka vypukla mezi perským Kambysem a královnou Tamarou, posláni byli do vítězné bitvy. Za to vyprosili si vítězové dobytou zemi, a vystěhovali se do ní se svými rodinami. Darovanou tu zemi nazvali *Krymem*, t. j. darem.

Tito Židé zvěděli o sektářství ostatních bratří židovských v zajetí skrze vyslané učitele a rozdělili se okolo roku 200 před Kristem ve dvé: v Talmudisty a Karaity. Lišili se od sebe obřady náboženskými a rodinnými.

Útočiště krymských Židů dělilo se na počátku ve Starý Krym, a to se stranou *solchat*, t. j. levou, hebrejskou, a *onchat*, t. j. pravou, řeckou. V sousedství žili Chazárové. Od nich přijali Židé jazyk, mnoho ženských jmen a některé obyčeje krymských národů, v jejichž poddanosti spokojeně žili.

Druhým místem Karaitů bylo město Chersonés, třetím Jenikalé (Serafat), čtvrtým Čufut kalé, nazývané též *Sela-Jugudin* (Židovská skála), později *Kierkjer*.

První tři osady byly od Karaitů brzy opuštěny. Pouze v Čufut kalé ostalo asi dvanáct rodin, které majíce v uctivosti kolébku rodu svého, žily tam pod ochranou dobrých lidí.«

* * *

Ze všeho jest patrno, že Karaité jsou původu židovského, jakkoli ve mnohém podobají se Turkům.

Karaité jsou postavy menší s lebkou zakulacenou, s plným obličejem bez ostrých rysů, s nosem spíše malým než prostředním. Ústa mají malá, bradu nepatrně vyčnělou, vlasy černé bez lesku, vousy málo vyvinuté. Jeden druhému velmi se podobá.

Vespolek jsou sobě nápomocni jako rodina. Vynikají nad Židy mravností, střídmostí a spravedlivým konáním vedle poctivé práce a neúnavné přičinlivosti. Sprostému zaměstnání Karaité se vyhýbají. Lichvářství zavrhují. V soudním jednání Karait zřídka objevuje se na lavici obžalovaných nebo v řadách odsouzených. Známí majetníci firem oděsských: Eghis, Mangonby a j. pocházejí z Čufut kalé a vládnou pěkným jměním, nastřádaným horlivou prací a počestností.

Kroj Karaitů bachčisarajských málo liší se od kroje tamních Tatarů. Také dívky mají účes tatarský. Do copánků vplétají si pestré stužky. Fezy nosívají rády lemované zlatem nebo stříbrem a vyzdobené perličkami kolem hebrejské iniciálky. Na krk zavěšují si šňůrky ze zlatých penízků. Bohatší pokrývají jimi celá prsa jako krunýřem.

Karaité krymští užívají v domácnosti jazyka tatarsko-tureckého. Karaité usazení v Polsku mluví polsky, v Cařihradě řecky. Krymští Karaité jsou mocni též jazyka ruského.

Synagogy karaitské podobají se mešitám, jsouce opatřeny zamřižovaným kůrem pro ženské pohlaví.

V předsíni synagogy odkládá se obuv jako ve chrámích moslimských. Předsíň mívá vzezření jako skladiště ševcovského zboží.

Karaité zavrhují talmud a přidržují se pouze knih Mojžíšových.

Slovo *Karait* odvozeno jest od semitského *kara'a* t. j. čísti, od čehož i pochází arabské *korán.* Karaim nebo Karaité znamenalo by pak asi tolik jako *písmaři.*

Karaité užívají při chlapcích obřízky poloviční. Zabíjejíce dobytek spravují se svým vlastním obřadem.

Talmudisté mají Karaity v nenávisti a opovrhují jimi. Karaité odpovídají na trpké výčitky Talmudistů s klidnou rozvahou řkouce: »Máme rozum jako vy a tím se honosíme, že není mezi námi ani jediné duše špinavé.«

Abraham Firkovič dovozuje, že Karaité byli usazeni v Čufut kalé již v 7. století před Kristem. Starobylé rukopisy psané na pergamenu objeveny byly roku 1840 pod oltářem synagogy Čufutkaléské. Jiný nalezen byl v synagoze karasúbazarské, třetí roku 1841 v synagoze ve vsi Menčlis nedaleko Derbentu.

Kroniky o minulosti karaitské osady Čufutkaléské čtou se jako robinsonáda. Jest podivuhodným úkazem a ethnologickou hádankou, kterak osamělé obce karaitské mohly zachovati se v neporušenosti po tak dlouhá léta ve víru národovém.

Čufut kalé dospělo časem rozvoje znamenitého, neboť tam usazeno bylo až 800 rodin ve 400 staveních.

Také jiné osady karaitské rozkvetaly utěšeně, ale zvláštnost osudu jejich jeví se v tom, že právě ony zmizely časem s dějiště světového a zanikly úplně.

Karaité rozšiřovali se stejně s muhammedány, s nimiž přišli do Afriky, Španěl, Antiochie a jinam, ale byli potom zatlačováni Židy talmudisty. Na Krymu nebyli pronásledováni tatarskými chány a udrželi se mezi moslimským živlem nejdéle pohromadě.

Pravdě podobá se, že tatarští chánové krymští učinili Čufut kalé svou vlastní pevnůstkou, nebo že v prvých dobách svého panování sami tam byli usazeni. Některé památníky tatarské, posud málo prozkoumané, potvrzují domnění toto.

Poutníku ukazuje se tam zachované mausoleum, v němž odpočívá Nenekedžan-chanym, dcera tatarského Tochtamiše chána, skonavší v měsíci ramazanu 841 (t. j. 1437 po Kr.).

Pověst vypravuje o ní, že ustaralý otec svěřil hrdinské své dceři skalní pevnost, aby jí za obléhání hájila. Učinil tak k radě tamějšího duchovního. Ale ten k princezně láskou zahořel a od ní byl vyslyšán. Když pak knížecí otec o tom se dověděl, usmrtil oba milence a kázal postaviti jim památník. Stojí posud uprostřed rozvalin Čufutkaléských. Mramorový sarkofág obsahuje nápisy psané písmem arabským.

Jméno Čufut kalé jest tatarsko-turecké, znamenajíc na česko židovskou pevnost. Vzniklo ze slova *Džehud* nebo tureckého *Jahud*. Mickiewicz píše ve svých znělkách krymských *Džehud kalé*, Rusové *Čufut kalé*.

Ve starých listinách sluje Čufut kalé též *Kierkjer* nebo též *Kirkivli* t. j. místo čtyřicíti (mužů, rodin, statků). Tatarský Batu chán přivedl prý s sebou 40 karaitských rodin, aby se tam usadily.

Vyslanec Ludvíka IX., Rubriquis, vypravuje, že mezi Chersonem a Soldaiou (nynějším Sudakem) jest »quadraginta castella«. Mnozí badatelé jali se pátrati po čtyřicíti těch hradech, avšak vtipnější badatelé brzy poznali, že zpráva ta, pocházející ze století 13., vztahovati se může jenom na Čufut kalé.

Podobná skalní osada jest *Mangup kalé*, vzdálená od Bachčisaraje asi 20 verst. Lze ji navštíviti ze Sevastopole, ubíráme-li se po zátoce mořské do Inkjermanu a přes Čerkes Kjermen. Minulost její jest daleká časů našich. Nejstarší nápis na karaitském náhrobku pochází z let 1274 po Kr.

Starobylé jsou ty osady karaitské na Krymu, ale ještě staršími jsou velepamátné komory, chodby a výklenky vysekané v tamějších vápencových skalách v několika patrech nad sebou.

Kdo nám poví jméno národa, jenž tam ve skalních kobkách přebýval jako pravěký obyvatel? Kdo vystihne vznik a zkázu jeho?

Vířivé časy se valí,
minulost, přítomnost, budoucnost —
ach jedna se ve druhou halí.

Mickievicz opěvuje tajemná ta místa znělkou, an dí:

Tam widziałem — com widział, opowiém po śmierci,
bo w żyjących języku nie ma na to głosu.

OBSAH.

Stránka
Na Krym 3
Plavba do Sevastopole 4
Sevastopol 8
Korsuň 19
V údolí Inkjermanském 22
Do Balaklavy 31
Balaklava 34
Do Alupky 38
Stránka
Alupka Orianda Livadia 44
Jalta 50
Z Jalty do Alušty 55
Alušta 62
Do Simferopole 72
Simferopol 74
Bachčisaraj 76
Čufut kalé 90

SEZNAM VYOBRAZENÍ:

1. Pohled na Sevastopol.
2. Válečný přístav v Sevastopoli.
3. V zálivu Sevastopolském.
4. Lomy při Černé říčce u Sevastopole.
5. Klášter pod skalami Inkjermanskými.
6. Vnitřek skalních kobek Inkjermanských.
7. Půdorys skalních kobek v Inkjermaně.
8. Hřbitovní brána.
9. V chobotu Balaklavském.
10. Baidarská brána.
11. Orianda.
12. Nábřeží v Jaltě.
13. Pohled na tatarskou osadu Ursuf.
14. Alušta.
15. Tatarská chýše.
16. Bachčisaraj. Na pravo fontána, zvaná »Pramen slzí«.
17. V sadě chanského dvorce v Bachčisaraji.
18. Pramen slzí v chanském dvorci Bachčisarajském.
19. Čufut kalé u Bachčisaraje.

Přílohy: Pohled na Jaltu. — Jalta. Uprostřed hotel Rossija. — Náčrtek cesty po Krymu.